

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра криміналістики

Національна академія правових наук України

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Збірник матеріалів науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті доктора юридичних наук,
професора В. О. Коновалової, м. Харків, 28 березня 2024 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
Кафедра криміналістики

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Збірник матеріалів
науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті доктора юридичних наук,
професора В. О. Коновалової

м. Харків, 28 березня 2024 року

Харків
«Право»
2024

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова

Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів : зб. матеріалів наук.-практ. конф. присвяч. пам'яті д-ра юрид. наук, проф. В.О. Коновалової, м. Харків, 28 берез. 2024 р. / [редкол.: А. П. Гетьман, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. – Харків : Право, 2024. – 148 с.

ISBN 978-617-8411-89-3

Видання містить матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті заслуженого професора Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академіка Національної академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора, заступного діяча науки і техніки України Віолетти Омелянівни Коновалової. Викладено матеріали обговорень таких наукових і практичних проблем: інноваційні технології та штучний інтелект у криміналістиці; європейський вектор розвитку криміналістики та судової експертизи в сучасних умовах; криміналістична тактика та методика розслідування кримінальних правопорушень в умовах війни: нові виклики та перспективи; сучасні способи та методи виявлення, вилучення, аналізу та дослідження доказів у сучасних реаліях війни; використання спеціальних знань у юридичній діяльності; судово-медична експертиза в умовах війни та євроінтеграційних процесів; міжнародний досвід у застосуванні криміналістичних знань; інтеграція провідних практик та їх значення для України.

Для працівників органів правопорядку, науковців, викладачів, аспірантів і студентів юридичних закладів освіти й широкого кола осіб, яких цікавлять сучасні проблеми криміналістики та судової експертизи.

УДК [343.1+343.98]:004(061)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

- © Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024
- © Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2024

КОНОВАЛОВА
Віолетта Омелянівна
(30.03.1927–27.11.2023)

ЗМІСТ

<i>Гетьман А. П.</i>	
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ.....	9
<i>Тюленєв С. А.</i>	
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ.....	11
І. УЧИТЕЛЬ, УЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, ДРУГ, ОСОБИСТІСТЬ	
<i>Авдєєва Г. К.</i>	
МІЖ СТОРІНОК СПОГАДІВ ПРО ЛЮДИНУ З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ – ВІОЛЕТТУ ОМЕЛЯНІВНУ КОНОВАЛОВУ	13
<i>Борисенко І. В.</i>	
ВИДАТНА ВЧЕНА ... ВЧИТЕЛЬ... НАСТАВНИК... (пам'яті академіка Коновалової В. О.)	17
<i>Булдуков О. Ю.</i>	
МІЙ УЧИТЕЛЬ – ВІОЛЕТТА ОМЕЛЯНІВНА КОНОВАЛОВА	20
<i>Ващук О. П.</i>	
ВІД ТРАДИЦІЙ ДО ІННОВАЦІЙ: РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ПІДХОДІВ У СВІТЛІ ІДЕЙ В. О. КОНОВАЛОВОЇ	22
<i>Журавель В. А.</i>	
ПРОФЕСОРКА В. О. КОНОВАЛОВА – ВЧЕНА-НОВАТОРКА	25
<i>Затенацький Д. В.</i>	
СПОГАДИ ПРО ПРОФЕСОРА В. О. КОНОВАЛОВУ, ЯК УЧИТЕЛЯ ТА ЛЮДИНУ	28
<i>Капустіна М. В.</i>	
ПАМ'ЯТІ ВІОЛЕТТИ ОМЕЛЯНІВНИ – ЛЮДИНИ ЕПОХИ	30
<i>Пчолкін В. Д.</i>	
ІННОВАЦІЙНІ ПОГЛЯДИ ПРОФЕСОРА В. О. КОНОВАЛОВОЇ НА ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	33
<i>Сімакова-Єфремян Е. Б., Тяпкін А. С.</i>	
ВІОЛЕТТА КОНОВАЛОВА – УЧИТЕЛЬ З ВЕЛИКОЇ БУКВИ ДЛЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ.....	38
<i>Тіщенко В. В.</i>	
ВІОЛЕТТА ОМЕЛЯНІВНА КОНОВАЛОВА – ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ, ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ, ЧУДОВА ЛЮДИНА	42
<i>Чорноус Ю. М.</i>	
НАУКОВІ ПРАЦІ В. О. КОНОВАЛОВОЇ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ	44

Шевчук В. М.	
ВПЛИВ НАУКОВИХ ІДЕЙ АКАДЕМІКА В. О. КОНОВАЛОВОЇ НА РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	49
Шенітько В. Ю.	
ВНЕСОК ПРОФЕСОРА ВІОЛЕТТИ КОНОВАЛОВОЇ У РОЗВИТОК ДОКТРИНИ КРИМІНАЛІСТИКИ У XX–XXІ СТОЛІТТІ В УКРАЇНІ.....	55
Шенітько М. В.	
АКАДЕМІК ВІОЛЕТТА КОНОВАЛОВА – МАМА, НАСТАВНИК, УЧИТЕЛЬ	58
Юсупов В. В.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ РОЗКРАДАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (АНАЛІЗ ОКРЕМИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ АКАДЕМІКА КОНОВАЛОВОЇ В. О.).....	62
II. РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	
Авдєєва Г. К.	
ПРОБЛЕМИ ВЕРИФІКАЦІЇ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	67
Алексєйчук В. І.	
ЩОДО ШЛЯХІВ ЗАПОБІГАННЯ ЕКСПЕРТНИМ ПОМИЛКАМ (РОЛЬ ПСИХОЛОГІЇ).....	72
Білоус В. В.	
ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ НЕБЕЗПЕКИ ПОВТОРНИХ ТЕРОРИСТИЧНИХ АТАК	78
Борисенко І. В., Слободенюк І. В.	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ РЕАКТИВНОЇ ТА РАКЕТНОЇ ЗБРОЇ.....	82
Булукуков О. Ю.	
ВПЛИВ ТАКТИЧНОГО РИЗИКУ НА ПРИЙНЯТТЯ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ	88
Гусєва В. О.	
СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК СПОСІБ З'ЯСУВАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ПОКАЗАНЬ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	92

<i>Демидова Є. Є.</i>	ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ В СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	96
<i>Зарубін К. Є.</i>	ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ	99
<i>Коваленко А. В.</i>	ЛЮДИНА ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	101
<i>Колеснікова І. А.</i>	ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	106
<i>Костенко М. В.</i>	ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА СТРЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	111
<i>Курман О. В.</i>	ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ МОБІЛЬНИХ ТЕРМІНАЛІВ СИСТЕМ ЗВ'ЯЗКУ	116
<i>Латиш К. В.</i>	ІШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА СЛІДЧІ ВЕРСІЇ: ШЛЯХИ ПЕРЕТИНУ	120
<i>Мельниченко В. С.</i>	ТАКТИКА ТА МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	122
<i>Негребецький В. В.</i>	РОЛЬ БІОМЕТРИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОСИЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ	127
<i>Неділько Я. В.</i>	НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ	132
<i>Степанюк Р. Л.</i>	НОВІТНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ	135
<i>Чорний Г. О.</i>	ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ ДВОХ АБО БІЛЬШЕ РАНІШЕ ДОПИТАННИХ ОСІБ: ТАКТИКА ТА ПСИХОЛОГІЯ.....	139

Яремчук В. О.

МІЖНАРОДНЕ ЕКСПЕРТНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
У РОЗСЛІДУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ .....

144

Гетьман А. П.,
*ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

Шановні колеги, шановні учасники науково-практичної конференції!

Вітаю вас від імені багатотисячного колективу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого з проведенням сьогоднішньої конференції, яка присвячена Віолетті Омелянівні Коноваловій. Для мене і для нашого колективу дуже приємно, що традиції, які були закладені нашими вчителями, традиції, присвячені згадуванню про наших вчителів, продовжують жити. Кафедра криміналістики продовжує ці важливі напрямки діяльності нашого Університету і в межах відповідної конференції згадує неперевершену постать, яка стала орієнтиром для всіх без виключення криміналістів, не лише нашого Університету, але і всієї України, це Віолетта Омелянівна Коновалова.

Минуло зовсім небагато часу с тих пір, коли Віолетта Омелянівна покинула нас, але ми і до цього часу не можемо собі уявити про те, що її немає поряд з нами. Ми не можемо собі представити, що Віолетта Омелянівна сьогодні не прийшла на кафедру криміналістики, не надає слушні поради з тих чи інших питань, і освітянських, і наукових, і безумовно життєвих. Якщо дивитися на творчий шлях Віолетти Омелянівни, то це – шлях людини з великої літери, яка віддала всю себе до останньої краплини служінню Харківському юридичному інституту, Національній юридичній академії, Національному юридичному університету імені Ярослава Мудрого. Все її життя було присвячено юридичній освіті, юридичній науці. Все її життя було присвячено нашій державі. Сьогодні, коли нажаль Віолетта Омелянівна не разом з нами, ми ще більше відчуваємо її талант. Напрацювання, які залишили після себе Віолетта Омелянівна, є тим дороговказом для всіх нас, при чому не лише для науковців-криміналістів, але і в цілому для всіх, хто займається юридичною освітою, юридичною наукою. Це дороговказ, який як той Світоч, є для нас зіркою, на яку ми повинні завжди орієнтуватися, наслідувати.

Хотів би висловити слова подяки, в першу чергу, кафедрі криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудро-

го за організацію і проведення цієї конференції. Я впевнений, що це буде традиція нашого університету. Хочу висловити слова щирої подяки всім нашим колегам з інших закладів вищої освіти, науково-дослідним установам, які приєдналися до цієї конференції. Велике вам спасибі за те, що ми сьогодні маємо можливість ще раз доторкнутися до тієї золотої скарбниці, яку залишила для нас Віолетта Омелянівна. Я впевнений, що не лише наше покоління, а й ті, які прийдуть і будуть працювати і на кафедрі криміналістики Університету, і в інших закладах вищої освіти, вони будуть пам'ятати цю неперевершену особистість, і завжди будуть її згадувати, посилатися на її праці, цитувати наукові роботи. Оскільки в цих наукових працях закладено такі великі досягнення і здобутки, на яких ще не одне покоління буде навчатися, і які буде вивчати.

Дякую!

Слава Україні!

Тюленев С. А.,
директор Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України,
кандидат економічних наук

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

Шановні колеги – учасники конференції та гості!

Від імені співробітників Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» я радий привітати вас на цьому заході, визначному для всієї української правничої спільноти.

Тема цієї конференції є актуальною, як ніколи, адже ви всі добре розумієте, у який складний час ми живимо та працюємо, намагаючись підтримувати законність і правосуддя в нашій державі. В умовах російської збройної агресії виникло і дотепер виникає багато проблем і правових колізій, про які ми не могли навіть здогадуватися раніше. З іншого боку, останнім часом почали зміцнюватися міжнародні контакти України, що пов'язане з підтримкою нашої країни, наданням гуманітарної, фінансової та військової допомоги з боку зокрема європейських країн.

До того ж ця конференція присвячена пам'яті видатної діячки української криміналістики, педагогіки та психології, постаті без перебільшення національного масштабу Віолетти Омелянівни Коновалової. Як відомо, її життя та діяльність напряду пов'язані з Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого, де вона здолала шлях від асистента до професора кафедри криміналістики, а впродовж 1981–1996 рр. очолювала цю кафедру. Свою професійну діяльність в університеті вона впродовж кількох років поєднувала з науково-дослідною роботою в нашій установі (яка на той час мала назву Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса). Вона була науковим керівником і науковим консультантом дисертацій багатьох науковців інституту, співорганізатором багатьох наукових заходів із питань судової експертизи. Тривалий час вона брала участь у роботі редакційної колегії періодичного спеціалізованого видання – збірника наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики». Цей збірник є показовим прикладом активної та плідної співпраці між нашою експертною установою і флагманом української юри-

спруденції – Національним юридичним університетом. Отже, її ім'я, тим більше її вплив надовго закарбувалися в пам'яті співробітників нашого Центру, вони дотепер є взірцем відповідальності, професійного відношення до справи, чуйного ставлення до колег, підлеглих і вихованців її наукової школи.

Сподіваюся, що всі заходи на панельних обговореннях відбудуться в атмосфері взаємного порозуміння і творчості та збагатять не тільки учасників, а й всіх зацікавлених осіб новими здобутками!

Слава Україні!

І. УЧИТЕЛЬ, УЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, ДРУГ, ОСОБИСТІСТЬ

Авдєєва Г. К.

*кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця НДІ вивчення проблем злочинності
НАПрН України,
Україна, м. Харків*

МІЖ СТОРІНОК СПОГАДІВ ПРО ЛЮДИНУ З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ – ВІОЛЕТТУ ОМЕЛЯНІВНУ КОНОВАЛОВУ

Життя і діяльність Віолетти Омелянівни – це почесний шлях видатної людини, талант якої виявлявся у всьому: в науковій, практичній, громадській, педагогічній, керівній і навіть мистецькій діяльності. Їй у підлітковому віці довелося пережити Другу світову війну, а після її закінчення спочатку Віолетта Омелянівна мріяла навчатися в консерваторії і стати співачкою, але доля її привела до Харківського юридичного інституту (нині – Національний ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). Після закінчення інституту молода, красива, тендітна 22-річна дівчина була направлена працювати слідчим прокуратури м. Ворошиловська Ворошиловградської області (нині – Алчевськ Луганської області). Віолетта Омелянівна не любила згадувати подробиці цього періоду своєї трудової діяльності і мало про них розповідала. Важливо враховувати, що Віолетта Омелянівна опинилася в колишньому потужному промисловому регіоні, який активно відновлювався після війни протягом першої післявоєнної п'ятирічки. З Сибіру та Узбекистану повертали евакуйоване під час Другої світової війни обладнання металургійного та коксохімічного заводів і фахівці з усіх куточків колишнього СРСР переїхали на Донбас для відновлення роботи підприємств. Соціально-побутові умови робітників були вкрай важкими. На рубежі 1950-х років до Донбасу також були депортовані українці з території Польщі та західноукраїнських областей, більшість з яких мешкала у коморах, стайнях, землянках, покинутих будівлях без даху і вікон. Люди потерпали від нестачі продовольства та постійно відчували посилену увагу органів правопорядку [1].

На фоні відсутності належних соціально-побутових умов для працівників часто виникали міжетнічні конфлікти та сугічки (іноді навіть

збройні) між шахтарями (робітниками) та переселенцями з території Західної України. Міжетнічна інтеграція в Донбасі проходила в умовах загострення криміногенної обстановки в регіоні. Причому значна кількість правопорушень, у тому числі й тяжких злочинів, вчинялася молодими людьми, які прибували для роботи на шахтах [2, с. 6].

Занепокоєння громадян і представників правоохоронних органів викликало також зосередження значної кількості виправних закладів на території Донбасу та численні факти повернення до регіону рецидивістів після відбуття покарання на території інших регіонів СРСР. Особи, які відбули покарання, часто повторно ставали на шлях скоєння злочинів [2, с. 8].

Кадри міліції в Україні наприкінці 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. більш ніж наполовину склалися з молодих працівників зі стажем служби до 3 років (85,7% особового складу) і не мали спеціальної міліцейської підготовки. 55,3% особового складу мали освіту від 2 до 5 класів. Працівники органів міліції Донбасу вирізнялися особливо великою кількістю правопорушень (пияцтво, зловживання службовим становищем, зв'язки із злочинцями, порушення законності, невиконання наказів, розтрата, побутово-моральний розклад, незаконне застосування зброї з пораненням чи вбивством громадян, недбале ставлення до виконання службових обов'язків, втрата особистої зброї та ін.). У 1949 р. кількість засуджених міліціонерів у Ворошиловградській області перевищила 3,3% від загальної кількості особового складу [2, с. 10]. Тобто, Віолетті Омелянівні довелося працювати у досить складних умовах, які загартували її характер, допомогли розвинути стійкість до стресів та критичне мислення, дозволили визначити свої життєві і професійні пріоритети. Завдяки високим морально-етичним якостям і гнучкості мислення Віолетта Омелянівна сформувала внутрішню мотивацію, цілеспрямованість і натхнення для свого подальшого розвитку. Не зважаючи на всі труднощі роботи на посаді слідчого прокуратури в такому складному з криміногенної точки зору регіоні, Віолетта Омелянівна була вдячна долі за такий безцінний досвід і завжди тримала свій розум відкритим, не дозволяючи минулому досвіду перешкоджати навчання всьому новому.

В 1950 р. Віолетта Омелянівна вступила до аспірантури та через 3 роки захистила дисертацію на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук на досить складну і нову на той час тему «Тактика допиту свідків у радянських органах розслідування». Перебуваючи

на посадах доцента і старшого наукового співробітника, Віолетта Омелянівна працювала над досить цікавою і новаторською темою «Теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки та психології)», яку захистила у Москві у 1966 р. Захист дисертації був складним через нерозуміння опонентами деяких положень дисертації і жваві дискусії у науковому середовищі щодо проблем криміналістичної тактики, яку дисертантка вдало поєднала з логікою і психологією. Віолетта Омелянівна рішуче відстоювала свої наукові здобутки перед найвідомішими на той час вченими-криміналістами і перемогла – вона стала першою у колишньому СРСР жінкою, яка отримала науковий ступінь доктора юридичних наук у галузі криміналістики.

Віолетта Омелянівна 15 років керувала кафедрою криміналістики НЮУ імені Ярослава Мудрого, на якій працюють багато її учнів. Вона заснувала харківську наукову школу юридичної психології, а її наукові ідеї і напрацювання отримали свій розвиток у роботах її учнів – видатних вчених-криміналістів: професора В. Ю. Шепітька (очолював кафедру криміналістики НЮУ імені Ярослава Мудрого), професора В. А. Журавля (займає високу посаду Президента НАПрН України), професора В. В. Тищенко (очолював кафедру кримінального процесу і криміналістики Юридичного інституту Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова та кафедру криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія»), професора В. М. Шевчука (очолює кафедру криміналістики НЮУ імені Ярослава Мудрого) та ін.

Віолетта Омелянівна безмежно любила свою роботу і кафедру криміналістики, завжди цікавилася справами своїх учнів і колег, підтримувала їх і надавала мудрі поради не лише щодо наукових досліджень, а й стосовно особистого життя. Віолетті Омелянівні завжди можна було довіряти свої секрети та бути впевненим, що вона їх збереже та допоможе знайти вихід із складних ситуацій і повірити у свої сили. Вона багатьом була щирим, вірним і надійним другом. За це її називали «душешою кафедри».

Віолетта Омелянівна мала широкий кругозір, вміла аналізувати інформацію та завжди готова була поділитися цікавими фактами та ідеями. Завдяки своїй високій ерудиції Віолетта Омелянівна вміла чітко та зрозуміло формулювати свої думки. Її виступи на конференціях, засіданнях кафедри, захистах дисертацій викликали жвавий інтерес у присутніх та надихали їх на подальший саморозвиток.

Віолетта Омелянівна була естетично розвиненою людиною. Вона дуже любила поезію, пам'ятала багато віршів, афоризмів і висловлювань відомих людей. Вона була оптимістом і кожний ранок у неї розпочинався з читання поетичних творів. За її словами, так завжди треба себе настроювати на успішний день.

Віолетта Омелянівна мала чудове почуття гумору, розповідала смішні історії і анекдоти, піднімала настрій колегам, створювала приємну атмосферу на роботі, організовувала колективні чаювання. Саме позитивне ставлення до людей і любов до життя обумовило її довголіття.

Креативність мислення Віолетти Омелянівни проявлялась у всьому: у продукуванні наукових ідей, назві наукових праць (наприклад, монографія «Убийство : искусство расследования» [3]), мистецтві стильно одягатися та ін.

Віолетта Омелянівна пильно слідкувала за життєдіяльністю королеви Великобританії Єлизавети II і часто порівнювала себе з нею. Дійсно, ці жінки з великої літери мали багато спільного: схожа зовнішність, манера одягатися, наявність колекції унікальних капелюшок і вміння їх носити, любов до подорожей, твердість характеру, високий інтелект, оптимізм, почуття гумору, емпатія, цілеспрямованість, допитливість, аристократичні манери та ін. Єлизавета II народилась на 1 рік раніше Віолетти Омелянівни і на 1 рік раніше пішла з життя. Тобто, навіть тривалість життя (96 років) у цих неперевершених жінок були однаковими. Це ще раз підтверджує той факт, що нам пощастило працювати разом та дружити з людиною-легендою – Віолеттою Омелянівною Коноваловою, любов і повага до якої назавжди залишиться в наших серцях та буде надихати нас на подальший саморозвиток.

Література:

1. Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. Український інститут національної пам'яті : сайт. 02.09.2019. URL : <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv>

2. Ніколаєць Ю. О. Міжетнічна взаємодія в Донбасі у другій половині XX ст. . Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2012. Вип. 5. С. 4–26. URL : <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001119233>

3. Коновалова В. Е. Убийство : искусство расследования. Харьков : Право, 2013. 320 с.

Борисенко І. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна*

ВИДАТНА ВЧЕНА ... ВЧИТЕЛЬ... НАСТАВНИК... (пам'яті академіка Коновалової В. О.)

Такі науково-практичні конференції, яку ми проводимо сьогодні організовані та проводяться марно. Це привід ще раз згадати близьких людей, і перш за все своїх вчителів, низько поклонитися їх таланту, милосердю та працьовитості, і порадіти за те, що ти можеш продовжити їхню справу.

А пам'ять про Вчителя житиме, доки живемо і пам'ятаємо його ми, доки триває його справа... Свого часу В. О. Коновалова створила СВОЮ школу молодих вчених, такий собі – «інкубатор криміналістів», в якому, і на сьогодні колишні учні продовжують її роботу в різних куточках України, продовжують виховувати кадри для науки та вищої школи.

Віолетта Омелянівна була чудовим педагогом, блискучим лектором та уважним вихователем. Кажуть, що великою є людина, яка потрапила на сторінки підручника історії. Я вважаю, що це не зовсім так, тому що в історії лиходіїв та негідників значно більше. На мою думку, великою є людина, яка створила ШЕДЕВР! Людина, яка стала Майстром. А це вже про неї! Про нашого ВЧИТЕЛЯ! Віолетту Омелянівну Коновалову...

Цією дивовижною людиною не можна не захоплюватися! Це тисячі важких, але дуже важливих годин, що вона віддала своїм аспірантам і студентам, кожен з яких був її! І це, звісно, учні різні, багатоликі, але без винятку всі вдячні.

Наша Віолетта Омелянівна Коновалова, наш дорогий ВЧИТЕЛЬ і наша наукова МАМА... Вона створила свій шедевр – це її життєвий та професійний шлях. Вона завжди була дійсно **ЗІРКОЮ** у світі науки, яка світила і кликала у світ науки, куди потрібно було пробиватися через терни, яри та інші труднощі.

Мої подальші зустрічі з такою непересічною людиною, як В. О. Коновалова вплинули на моє професійне становлення. Познайомившись із нею, мені завжди хотілося на неї рівнятися. Вперше, при вступі до аспі-

рантури, змушуючи себе вперто працювати, щоб виправдати її довіру. Тема мого реферату при вступі до аспірантури була: «Психологічний контакт: шляхи встановлення». А спуску вона не давала нікому, була дуже вимогливою до кожного свого учня. Це дійсно так! Вимогливою, і разом з тим, дуже справедливою. І вже потім, на етапі роботи над кандидатською дисертацією та її захисту (а потім, й усе своє подальше життя) мені завжди допомагала її своєчасна підтримка.

В пам'яті одна з перших моїх зустрічей із Вчителем (вересень, 1995 рік). Доленосний момент в житті будь-якого молодого аспіранта – вибір теми майбутньої дисертаційної роботи. Розповідаю Віолетті Омелянівні про себе: «Працював слюсарем на заводі ім. Малишева, потім три роки служба на Північному флоті, після служби знову повернувся на рідний завод, вступив до нашого інституту, закінчив і ось аспірантура...»

– Все зрозуміло! Із виробництвом добре обізнаний! (не питання, а твердження). От і записуй тему своєї майбутньої дисертації: «Методика розслідування порушень правил техніки безпеки на виробництві!»

– Віолетто Омелянівно! (не знаю, звідки й сміливість взялася), а може, є інші варіанти, хотілось би більше «жваву», динамічну тему?

– Більш «жваву» тему говориш...? Є така тема! Цікава, просто чудова тема! І досить динамічна... Мій вчитель, Віктор Павлович Колмаков, за цією темою захистив кандидатську дисертацію 22 червня 1941 року... «Методика розслідування вбивств із розчленуванням трупа!» Але тема досить складна, ти її не здолаєш!!! Хоча... спробувати можна!

Довіра і віра в те, що я зможу розробити цю тему. І я пообіцяв... Спробувати!

Кандидатська дисертація В. П. Колмакова, яку він блискуче захистив в перший день війни (22 червня 1941 року), до речі захищав він її у неділю на Вченій Раді у Харківському юридичному інституті мала назву «Методика розслідування справ про вбивства з розчленуванням трупів», 312 сторінок друкованого тексту. Свого часу її було позначено грифом «Для службового користування». І перше, що доручила мені Віолетта Омелянівна – це знайти дисертацію професора Колмакова. Єдиний екземпляр цієї роботи я знайшов у бібліотеці Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи. Я її знайшов!

Всі подальші роки спілкування з таким талановитим ученим, як В. О. Коновалова істотно вплинули на моє життя. Вона завжди була і залишається у всьому для мене взірцем. І зараз, читаючи лекції студен-

там, я завжди з гордістю називаю себе учнем академіка Віолетти Омелянівни Коновалової!

Наукова школа Віолетти Омелянівни Коновалової є справжнім храмом вчення і розуміння наук, завдяки її невтомній праці, наполегливості і безумовно, життєвому оптимізму.

І кохання. Кохання до нас! Адже щоб створити шедевр, потрібно любити людей, необхідно безкорисливо і самовіддано віддавати себе іншим. Жити та працювати так, як робила це академік Коновалова протягом багатьох – багатьох років.

Зазначені вище якості Віолетти Омелянівни забезпечували їй абсолютний успіх у викладацькій роботі, де артистичне володіння лекційним матеріалом, чіткість його викладу, таке дивовижне і природне почуття аудиторії, легкість викладу та особиста аура і неповторна жіноча чарівність дозволили їй тримати в стані високої емоційної напруги численні студентські аудиторії протягом всієї лекції. Кожна її лекція – це як окрема вистава. Я можу і маю право про це свідчити, тому що протягом трьох років особисто мав щастя і честь відвідувати її лекції і практичні заняття з курсу як «Криміналістики» так і «Юридичної психології».

Важливим результатом таких лекційних курсів та семінарських занять був дуже високий кінцевий рівень підготовки студентів, багато з яких після закінчення нашого Інституту, а потім вже – Університету прагнули зайнятися серйозною науковою роботою.

По суті, професорка В. О. Коновалова наочно показала, що виховна робота серед студентів полягає не у спеціально вигаданих заходах, а в **особистості самого лектора**, у його прагненні та можливості передавати знання своїм слухачам. А це дано Господом Богом далеко не кожному! Це дійсно дар!

І це не набір гучних фраз: таке справді ніколи не забувається...

Це справжній талант, і ним повною мірою володіла наша В. О. Коновалова. Тільки дуже шкода усвідомлювати, що ці чудові лекції і семінари вже закінчилися!

Вільно чи мимоволі учні В. О. Коновалової, до яких відношу себе і я, у своїй роботі тією чи іншою мірою копіюють свого Вчителя, і з власного досвіду знаю, що це сприяє успіху! А успіх учнів – це найкраща нагорода вчителю!

Віолетта Омелянівна була з категорії тих жінок, про яких можна було сказати: «Над нею роки не владні». І коли ми відзначали її славетні юві-

леї – 90-річчя, а потім і 95-річчя, вона завжди продовжувала радувати оточуючих своїм талантом та жіночою чарівністю.

На сьогодні наукові напрацювання видатної ВЧЕНОЇ, академіка Коновалової В. О. в галузі як криміналістики, так і в галузі юридичної психології залишаються базовими для багатьох вчених – криміналістів, які працювали в цих галузях наук у ХХ сторіччі та продовжують працювати сьогодні. І в цьому відношенні, наукова спадщина В. О. Коновалової є, без перебільшення, величезним вкладом у вирішенні сучасних і актуальних проблем криміналістики і юридичної психології НА СЬОГОДНІ.

І яскравим прикладом тому є тема нашої сьогоднішньої науково-практичної конференції сьогодні, а саме «Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів».

І наостанок. Я пишаюсь тим, що наразі працюю на кафедрі криміналістики, на якій свого часу працювала завідувачкою кафедри, мій ВЧИТЕЛЬ – професорка, академік Коновалова В. О.

Величезне дякую дорогій ВЧИТЕЛЮ за все, що Ви зробили для мене, для всіх нас, за ВСЕ, чому вона нас навчила! І низький уклін! Ви НАЗАВЖДИ для мене – ПЕРША і НАЙКРАЩА! Вічна та світла пам'ять великому ВЧИТЕЛЮ!

*Будулюков О. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків*

МІЙ УЧИТЕЛЬ – ВІОЛЕТТА ОМЕЛЯНІВНА КОНОВАЛОВА

Професор Коновалова Віолетта Омелянівна була моїм учителем понад тридцять років. Вона була чудовим психологом та наставником, і своїм прикладом навчала мене усього тому, що потрібно педагогу при роботі зі студентами. Вона мала невичерпне джерело великих знань і порад, якими легко ділилася в проміжках дискусій щодо проблем мого наукового пошуку.

Вчитель завжди виконує важливу місію – він допомагає формувати навички, передає необхідні знання та мотивує учнів до розвитку, він є

особистість. Такою була Віолетта Омелянівна Коновалова. Як мудрий педагог вона терпляче розкривала переді мною прірви криміналістичних знань, навчала бути педагогом і вченим одночасно, з розумінням ставитися до вчинків та висловів студентів. Віолетта Омелянівна мала розвинені до досконалості комунікативні навички, була відкритою та доброзичливою, могла порозумітися з будь-якою людиною і донести до неї свої думки. Вона була безумовним лідером у науково-педагогічному колективі кафедри, мала заслужений авторитет серед професорсько-викладацького складу університету. Її чарівність мала неперевершений вплив на оточуючих, а вміння виступати з використанням рефлексії та креативного підходу завжди виділяли Віолетту Омелянівну серед інших ораторів.

Віолетта Омелянівна Коновалова – це людина, яка навчила мене криміналістиці і не тільки мене. Її учні зараз очолюють Харківську криміналістичну школу, обіймають керівні посади у сфері освіти та у правохоронній сфері.

Для мене Віолетта Омелянівна Коновалова була, є і залишиться завжди мудрим наставником. Вона була вчителем, який допоміг мені пройти шлях від аспіранта до кандидата юридичних наук, доцента. Ніколи не забуду її повчання при складанні іспитів до аспірантури, у процесі навчання та при захисті кандидатської дисертації. Окрім суто педагогічної діяльності Віолетта Омелянівна Коновалова навчала мене, як здійснювати наукові дослідження. Чітко, лаконічно та без зайвих емоційних виразів вона правила мої тези, статті, чернетки майбутньої дисертації. Як мудрий педагог, що мав за плечима значну кількість учнів та наукових праць, Віолетта Омелянівна легко спрямовувала мої наукові дослідження. І я вдячний їй за це. Спілкування з нею дозволило мені зрозуміти сутність наукової діяльності, отримати навички здійснення наукового пошуку, знайти розуміння себе як педагога студентів. Віолетта Омелянівна як вчитель завжди була для мене прикладом, людиною, яка передає свої знання і при цьому радіє, коли бачить, як ці знання сприяють всебічному розвитку її учнів.

За життя Віолетта Омелянівна була звичайною людиною зі своїми радощами та прикростями. Вона завжди розуміла нас, своїх учнів і приймала з усіма нашими недоліками. Водночас, Віолетта Омелянівна як педагог вимагала повної самовіддачі, повного витрачання розумових, фізичних та духовних сил у роботі над науковими працями. Як вчитель

вона була тонким психологом, вміла розпізнати найкращі якості та схильності своїх учнів, могла легко знайти до нас індивідуальний підхід та надати своєчасну допомогу у всьому, де вона була необхідна.

Відносини між учнем і вчителем ніколи не бувають повністю рівними – на це впливає і різниця у віці, і неоднаковість життєвого досвіду, і різниця поколінь. Проте стосунки Віолетти Омелянівни з учнями завжди були доброзичливими саме тому, що вона у спілкуванні підтримувала їх, підбирала слова та вислови, що містять похвалу їхніх наукових та педагогічних досягнень. Маючи сильну емпатію, вона розуміла і співпереживала з учнями їх емоційні стани, виявляла співчуття і пропонувала свою допомогу. Така підтримка завжди була найвищою оцінкою діяльності учнів і змушувала їх працювати ще краще, ще інтенсивніше, щоб не підвести свого Вчителя. Такою була професор Коновалова Віолетта Омелянівна, учитель та особистість.

Наближається перший день народження Віолетти Омелянівни Коновалової, який буде відзначений без неї. Хочу сказати, що ми пам'ятаємо і завжди будемо пам'ятати нашого Вчителя та її настанови. Ставлення до життя та наукова спадщина Віолетти Омелянівни завжди будуть прикладом для нас у педагогічній діяльності та здійсненні наукового пошуку у галузі науки криміналістики.

Ващук О. П.,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри криміналістики,

детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

ВІД ТРАДИЦІЙ ДО ІННОВАЦІЙ: РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ПІДХОДІВ У СВІТЛІ ІДЕЙ В. О. КОНОВАЛОВОЇ

Моя доповідь присвячена аналізу розвитку криміналістичних підходів від традиційних методів до сучасних інноваційних рішень, розглянутих через призму ідей і наукових праць заслуженого професора Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академіка Національної академії правових наук України, доктора юридичних

наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Віолетти Омелянівни Коновалової.

В. О. Коновалова була не лише видатним вченим, а й новатором у впровадженні інноваційних криміналістичних технологій. Її дослідження і розробки в області цифрової криміналістики задали новий напрям у розвитку криміналістичних наук. Традиційно, криміналістика покладалась на фізичні докази, експертизу та інтуїцію слідчих. Відбитки пальців, волокна тканин, письмові докази були основою для розкриття злочинів. Проте, ці методи мали обмеження, зокрема у складних або давніх провадженнях. В. О. Коновалова акцентувала на важливості використання сучасних технологій, таких як автоматизовані бази даних, цифрова криміналістика, аналіз мереж, які дозволяють значно розширити можливості криміналістичного аналізу. Її роботи в цій сфері показали, як сучасний технологічний прогрес може покращити точність і швидкість розслідувань. [1; 2; 3]

В умовах воєнного стану та активних євроінтеграційних процесів зростає потреба в адаптації криміналістичних методик. В. О. Коновалова наголошувала на важливості інтеграції міжнародного досвіду та стандартів у сфері криміналістики, щоб забезпечити ефективне ведення розслідувань, які мають трансграничний характер [2; 4; 5; 6; 7; 8]. Це особливо актуально для України, яка прагне до європейських інтеграційних процесів, і де криміналістична наука має адаптуватися до нових викликів, пов'язаних з кіберзлочинністю, геноцидом, тероризмом та іншими формами міжнародного злочинного впливу. Розвиток штучного інтелекту, машинного навчання, блокчейну, і біг дата аналізу відкривають нові перспективи для криміналістичної науки. Використання цих технологій дозволяє не лише ефективніше збирати та аналізувати докази, але й прогнозувати злочинну поведінку, виявляти злочинні мережі та ефективно боротися з цифровими злочинами. В. О. Коновалова підкреслювала значення інтеграції саме новітніх технологій у криміналістичну практику, адже вони здатні кардинально змінити методи розслідувань [7; 8].

Використовуючи надбання В. О. Коновалової як фундамент, ми маємо всі можливості для того, щоб розвивати криміналістику не тільки як науку, але й як мистецтво, яке спрямоване на захист прав і свобод людини, забезпечення справедливості та безпеки суспільства. Завдяки її спадщині ми навчилися цінувати комплексний підхід, що об'єднує

класичні методи та інноваційні технології, та розуміємо важливість постійного навчання та адаптації до змінюваного світу.

Однією з ключових ідей В. О. Коновалової була важливість освіти та підготовки майбутніх поколінь юристів та криміналістів [1; 2; 4; 6]. У світлі цього, необхідно акцентувати на вдосконаленні навчальних програм у закладах вищої освіти, що включає інтеграцію курсів з психології, криміналістики, кримінального процесу, а також курсів, що висвітлюють використання штучного інтелекту у правоохоронній діяльності. Підготовка спеціалістів, які будуть здатні застосовувати інноваційні технології на практиці, є ключовим аспектом для подальшого успішного розвитку криміналістичної науки.

У контексті глобалізації та зростаючої трансграничної злочинності, міжнародна співпраця набуває особливої актуальності. Враховуючи досвід В. О. Коновалової у міжнародних наукових проєктах, маємо підкреслити необхідність розширення співпраці у сфері криміналістики між країнами. Це включає обмін даними, спільні наукові дослідження, розробку міжнародних стандартів у криміналістиці та боротьби з кіберзлочинністю, що дозволить створити єдиний простір безпеки з ефективною протистоянням злочинності на міжнародному рівні.

Отже, спадщина В. О. Коновалової у сфері криміналістики є важливим внеском у розвиток правової науки в Україні. Її ідеї та розробки слугують основою для подальшого розвитку криміналістичної науки, адаптації до сучасних викликів та інтеграції міжнародного досвіду. Від традиційних методів до інноваційних рішень, криміналістика продовжуватиме еволюціонувати, використовуючи спадщину В. О. Коновалової як фундамент для розвитку відповідальних, ефективних та сучасних підходів у розслідуванні злочинів.

Ми, як наукова спільнота, зобов'язані продовжувати її справу, інтегруючи новітні наукові досягнення та технології у криміналістичну практику, задля зміцнення правової системи і захисту суспільства від злочинності. Таким чином, використовуючи спадщину В. О. Коновалової як основу, ми можемо з оптимізмом дивитися в майбутнє, продовжуючи розвивати криміналістику в напрямку інновацій та міжнародної співпраці, забезпечуючи таким чином ефективніший захист суспільства та правосуддя. Її спадщина надихає нас не зупинятися на досягнутому та постійно прагнути до вдосконалення, роблячи наш внесок у розвиток криміналістики для блага майбутніх поколінь.

Література:

1. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: академічний курс. Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.
2. Коновалова В. О. Нові тенденції розвитку криміналістики. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матеріалів. Харків: Право, 2006. Вип. 6. С. 11–16.
3. Коновалова В. Інтуїція: поняття і роль у судочинстві. В. Коновалова, М. Панов. Вісник Академії правових наук України. 1999. № 1. С. 180–188.
4. Коновалова В. Алгоритмізація в теорії криміналістики. Вісник Академії правових наук України. 2007. Вип. 1 (48). С. 169–174.
5. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування. Монографія. К.: Факт, 2001. 311 с.
6. Юридична психологія. Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 240 с.
7. Коновалова В. О. Ефективність реалізації алгоритмів у методиці розслідування злочинів. Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні: матер. наук. конф., 15 травня 2008 р. Х.: Право, 2008. С. 170–172.
8. Коновалова В. Методика розслідування злочинів: оптимальні системи слідчих дій. Вісник Академії правових наук України. №4 (43). Харків: Право, 2005. С. 155–160.

Журавель В. А.,

президент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, Україна, м. Харків

ПРОФЕСОРКА В. О. КОНОВАЛОВА – ВЧЕНА-НОВАТОРКА

У певні історичні періоди в кожній галузі знань з'являються науковці з креативним мисленням і оригінальними підходами до розв'язання наукових завдань, які здатні до генерування і впровадження нових ідей, задумів, інтересів, рішень. До числа таких учених-новаторів по праву можна віднести й Віолетту Омелянівну Коновалову, яка поєднувала в собі енциклопедичні знання, високу ерудицію, природню інтуїцію і наукове передбачення, що дозволило їй формувати нове творче мислення, ідеї та новаторські підходи в криміналістиці.

Розквіт творчого потенціалу В. О. Коновалової припадає на середину 60-х років минулого століття, на роки революційних, концептуальних перетворень у галузі криміналістичних знань. Саме в цей час відбуваються суттєві зміни наукових поглядів на предмет, природу, функції криміналістики, її систему та міжнаукові зв'язки. Науковий апарат криміналістики збагачується новими поняттями і категоріями.

В. О. Коноваловою було підготовлено дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук з амбітною назвою «Теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки та психології)». Це сьогодні такою назвою нікого не здивуєш, а в ті роки це був цілий фурор. Але незвичне, оригінальне це й була сутність Віолетти Омелянівни.

Заявлена докторська дисертація мала концептуальне значення і в повній мірі виконала свою прогностичну функцію, ставши теоретичним підґрунтям для підготовки цілої низки наукових праць учнями В. О. Коновалової. Можу із впевненістю стверджувати, що лише такий новатор-ентузіаст як Віолетта Омелянівна могла погодитися на наукове консультування щодо запропонованої мною тематики докторської дисертації – «Теорія та методологія криміналістичного прогнозування». І знову, тепер вже нам вдох з нею, довелося наводити додаткові аргументи і переконувати колег-науковців в актуальності заявленої проблематики, тому що далеко не всі позитивно сприймали запропоновані нововведення.

Нами було доведено, що сучасний етап розвитку криміналістики характеризується активізацією прогностичної функції, яка призвана значно розширити її пізнавальну сферу, істотно підвищити теоретичну цінність і практичну значущість досліджень, поліпшити якість теоретичних розробок і практичних рекомендацій. Реалізація прогностичної функції криміналістики здійснюється за рахунок поглибленої розробки теоретико-методологічної бази побудови та перевірки криміналістичних прогнозів, створення необхідного робочого інструментарію щодо здійснення такого роду досліджень.

Отримані результати надали підстави стверджувати, що термін «криміналістичне прогнозування» слід розглядати у трьох аспектах:

- 1) як окреме криміналістичне вчення, яке являє собою систему наукових положень про загальні закономірності побудови і перевірки прогнозів, що відображують перспективи і напрями розвитку криміналістики та об'єктів її пізнання в майбутньому;

2) як галузь правового (юридичного) прогнозування, що становить собою різновид передбачення у сфері боротьби зі злочинністю, де спільною сферою прогностичних досліджень правознавців, процесуалістів та криміналістів є передбачення тенденцій і перспектив розвитку та вдосконалення методів і засобів здійснення досудового розслідування та судового розгляду, розширення доказової бази, своєчасного введення нормативного регулювання і відповідальності;

3) як спеціальну діяльність з реалізації положень теорії криміналістичного прогнозування на практиці за допомогою найбільш ефективних прогностичних методів і спрямовану на побудову прогнозів щодо визначення основних тенденцій, шляхів розвитку криміналістичних об'єктів пізнання, їх стану в майбутньому.

В коло наукових інтересів В. О. Коновалової передусім входили питання пов'язані з пізнавальною діяльністю суб'єктів кримінального процесу, тобто діяльністю, метою якої є отримання істинного знання про який-небудь об'єкт. Відомо, що своєрідність процесу пізнання при розслідуванні кримінальних правопорушень полягає в тому, що цей процес здійснюється у формі доказування, носить ретроспективну спрямованість і дослідження в більшості випадків ускладнюється відсутністю повної картини вчинення правопорушення. Розумова діяльність слідчого відбувається в умовах невизначеності, замаскованості слідів, браку доказів, а відтак центральною категорією в цьому пізнавальному процесі виступає слідча версія. Тому В. О. Коновалову безпомилково слід вважати однією із творців криміналістичного вчення про версію. При цьому головну увагу в своїх працях вона приділяла саме процедурі побудови і перевірки версій, використанню таких методів формальної логіки як індукція, дедукція та аналогія.

На думку В. О. Коновалової, версія в своєму розвитку проходить такі етапи:

1. аналіз фактичного матеріалу;
2. висловлення припущення (побудова самої версії);
3. виведення наслідків з версії;
4. перевірка виведених наслідків (у цьому разі підтверджується або спростовується слідча версія) [1, с. 265].

Механізм побудови слідчої версії можна проілюструвати таким прикладом. У квартирі виявили труп молодика з ознаками насильницької смерті. Слідчий, на підставі аналізу зібраних фактичних даних, висловив

припущення, що має місце вбивство і вивів декілька наслідків з цієї версії, у тому числі й такий – у квартирі, до якої проник злодій з метою крадіжки, випадково опинився брат власника житла, якого й було вбито як небажаного свідка. І перевірки підлягають не сама версія, а виведені з неї наслідки, що підтверджує або спростовує цю версію.

Заслуговують на увагу й застереження В. О. Коновалової щодо можливих помилок у процесі побудови версій, зокрема, при формулюванні індуктивного умовиводу як результату хибних посилянь і висновків: «після цього – отже, внаслідок цього». Ця логічна помилка, як правило, є наслідком неправильної оцінки зібраних фактичних даних або поспішності узагальнення [2, с. 19]. Ось чому процедурі збирання та аналізу фактичних даних треба приділяти особливу увагу в механізмі побудови слідчих версій.

Отже, наведені положення це лише певні фрагменти багатогранної палітри наукових інтересів професорки В. О. Коновалової. Вченої-новотворця, чії ідеї і пропозиції випереджали час, на сьогодні є вкрай актуальними і знаходять свою реалізацію в наукових дослідженнях її багаточисельних учнів.

Література:

1. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків: Право, 2019. – 456 с.
2. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функция в судопроизводстве. – Харьков: Консум, 2000. – 176 с.

Затенацький Д. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків*

СПОГАДИ ПРО ПРОФЕСОРА В. О. КОНОВАЛОВУ, ЯК УЧИТЕЛЯ ТА ЛЮДИНУ

Сьогодні, 30 березня, ми відзначаємо 97-му річницю від дня народження знаного професора – Віолетти Омелянівни Коновалової.

Віолета Омелянівна – Людина, Учитель, Педагог, Наставник з Великої букви для багатьох поколінь правників. З її іменем пов'язана ціла епоха в житті Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Національної Академії правових Наук України. Вартує уваги те, що Віолетта Омелянівна Коновалова – перша в світі жінка-доктор юридичних наук з криміналістики (1966 р.), академік Національної академії Правових наук України, Заслужений професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Королева Криміналістики.

Вона була чесною, справедливою та відповідальною Людиною. Багаточисельні розмови у неформальній обстановці дозволяють мені говорити про щирість, порядність та відповідну тактовність цієї Людини. Вона була готова допомогти кожному в тяжкій ситуації, що тут сказати – Людина з Великим серцем!

Віолетта Омелянівна – талановитий Вчитель та Педагог. Їй вдалося виховати велику плеяду юристів-правників, які зараз працюють в різних країнах світу. Пишаюсь тим, що саме Віолетта Омелянівна була моїм опонентом по кандидатській дисертації за темою «Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації)», яка була захищена у 2008 році.

Мені поталанило мати часті зустрічі та наради за участю Віолетти Омелянівни в межах роботи колективу кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України. Завжди дивувався енциклопедичному рівню знань Віолетти Омелянівни та одночасно насолоджувався здатністю цієї Жінки цитувати, літературні твори. Пригадую маленький епізод спілкування з Віолеттою Омелянівною з приводу дисертаційного дослідження над яким я працював в той час. Ведучи дискусію з приводу природи ідеальних слідів Віолетта Омелянівна на одному подиху процитувала уривок твору Карла Чапека «Поет» (про студента, який спостерігав наїзд автомобіля на жінку), який в майбутньому й став літературною ілюстрацією спільності представлених асоціацій. Мова йде про епізод, коли поліцейський, враховуючи романтичні асоціації студента-поета, вимагав роз'яснення кожної фрази:

Краснела дева. В дальний Сингапур Вы уносились в гоночной машине. (Потрібно розуміти: світанок, мчався автомобіль коричневого кольору).

Повержен в пыль надломленный тюльпан, умолкла страсть. Безмолвие. Забвенье. (Потрібно розуміти: упала жінка, лежить, не піднімаючись).

О, шея лебедя! О, грудь!

О, барабан и эти палочки – трагедии знаменье. (Потрібно розуміти: шия лебедя – цифра 2; грудь – цифра 3; барабан та палочки – цифра 5. Тобто номер автомобіля був встановлений – 235).

Світла пам'ять, Великій Людині, Великому Учителю, Великому Науковцю!!!

*Капустіна М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків*

ПАМ'ЯТІ ВІОЛЕТТИ ОМЕЛЯНІВНИ – ЛЮДИНИ ЕПОХИ

Про Віолетту Омелянівну Коновалову Людину епоху, талановитого педагога, видатного українського вченого із любов'ю, захопленням та вдячністю сьогодні згадують її численні учні, колеги, друзі по роботі та життю. Я не є виключенням, з гордістю відношу себе до учнів Віолетти Омелянівни – особистості яка свого часу надала мені своїм науковим керівництвом путівку в науковий світ криміналістики, за що я їй безмежно вдячна.

Її заслуги перед науковою, університетською спільнотою та і суспільством в цілому важко переоцінити і навряд чи можливо їх описати в одній і навіть кількох статтях. А отже, в рамках мого скромного нарису відмічу лише основні, на мій погляд, наукові, педагогічні та загальнолюдські заслуги мого Вчителя.

По-перше, Віолетта Омелянівна Коновалова є авторкою та розробником криміналістичних вчень та наукових концепцій актуальність та затребуваність яких не згасає й досі. Коло наукових інтересів Віолетти Омелянівни вражає. Головні напрями її наукових досліджень є досить складними, дискусійними та цікавими одночасно. Це такі як: наукознав-

чі проблеми криміналістики; проблеми логіки та психології в судово-слідчій діяльності; моральні засади судочинства; організація і тактика слідчої діяльності; проблеми алгоритмізації та програмування в теорії криміналістики; проблеми методики розслідування окремих видів злочинів; профілактична діяльність слідчого; використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Віолетта Омелянівна є автором понад 250 наукових праць. Безперечним достоїнством її праць є не лише їх наукова новизна, а й чітко виражена практична спрямованість. Не будь-яка робота здатна одночасно служити і підручником, і методичним посібником, і практичним керівництвом для студентів, аспірантів, науковців, практичних працівників органів розслідування, суду та експертів.

Я з упевненістю можу зазначити, що кожен дослідник з наук кримінально-правового циклу, не міг не скористатися працями Віолетти Омелянівни, які є невід'ємною частиною теоретичної основи будь-якого дисертаційного дослідження як з криміналістики, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності, так і кримінального права й процесу. Крім цього, значення наукових праць Віолетти Омелянівни настільки велике, що й сьогодні, немає жодної кандидатської чи докторської дисертації зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, де б у списку використаної літератури не значилися би роботи Коновалової Віолетти Омелянівни.

Вивчення наукових досліджень Великого Вченого – Віолетти Омелянівни дозволяє зробити висновок, що вона зробила істотний внесок у розвиток та становлення усіх розділів криміналістики, а її теоретичні викладки, вихідні гносеологічні, методологічні та практичні ідеї та конструкції сьогодні актуальні та затребувані для науки криміналістики, у тому числі в рамках дисертаційних досліджень.

По-друге, Віолетта Омелянівна широко відома не лише як видатний вчений-криміналіст, а й як вчений в галузі юридичної психології. Так, низка її робіт присвячена проблемам психології в діяльності органів кримінальної юстиції. Це такі роботи як: «Проблеми логіки та психології в слідчій тактиці» (1970), «Організаційні та психологічні засади слідчої діяльності» (1973), «Психологія у розслідуванні злочинів» (1978), «Правова психологія» (1990, 1997), «Правова психологія: навчальний посібник» (1996), «Допит: тактика та психологія» (1999; 2006), «Обшук: тактика та психологія» (1997, у співавт.), «Юридична психологія»

(2004, 2008, 2019, у співавт.), «Основи юридичної психології» (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, у співавт.).

По-третє, з легкої руки Видатного Вчителя та Педагога з'явилася плеяда відомих вчених криміналістів, багато з яких і зараз активно займаються науковою діяльністю на благо вітчизняної науки криміналістики. Так, Віолетта Омелянівна підготувала 3 доктори та 27 кандидатів юридичних наук, серед яких вчені: Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Тіщенко В. В., Бритвич Н. Г., Глібко В. М., Овечкін В. А., Богинський В. Є., Жирний Г. Є., Князев В. О., Пчолкін В. Д., Левков В. М., Булулуков О. Ю., Ахтирська Н. М., Чорний Г. О., Борисенко І. В., Швидкий О. Г., Костенко М. В., Семенов В. В., Алексейчук В. І., Капустіна М. В., Мишков Я. Є., Реуцький А. В., Чернецький О. К., Хань Г. Г., Піскун Д. М., Удовіченко С. О., Свиридова Л. В.

По-четверте, Видатний Педагог і Організатор наукових досліджень Віолетта Омелянівна увійшла в історію нашої країни, нашого університету: як перша жінка-доктор юридичних наук із криміналістики у світі; як засновник найбільшої харківської наукової криміналістичної школи, представниками та активними членами якої стали багато відомих вчених; як вмілий керівник кафедри криміналістики, яку вона очолювала з 1981 року по 1996 рік.

По-п'яте, Віолетта Омелянівна була глибоко ерудованою людиною. Вона цитувала на пам'ять великих філософів, письменників, поетів, була обізнана щодо різних галузей мистецтва. Віолетта Омелянівна мала чудове почуття гумору, що свідчить також про її високі інтелектуальні здібності. Віолетта Омелянівна була не тільки вченим, а й талановитим публіцистом, популяризатором своєї улюбленої науки, яка вміла простою мовою говорити як про історію криміналістики, так і про дуже складні проблеми цієї науки.

Насамкінець хочеться додати, що всі різнобічні досягнення та успіхи Віолетти Омелянівни реалізовані не тільки завдяки талантам, а й тому, що її пристрасть до пізнання поєднувалась в неї з неймовірною працьовитістю та життєлюбністю.

*Художник живе у картинах,
Живе астроном у зірках...
А вчитель, він, мабуть, єдиний –
У наших серцях і думках.
(Л. Верхоляк)*

Пчолкін В. Д.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету
внутрішніх справ, м. Харків

ІННОВАЦІЙНІ ПОГЛЯДИ ПРОФЕСОРА В. О. КОНОВАЛОВОЇ НА ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Я вдячний, що в моєму житті доля звела мене з моїм науковим колегою, відомою вченою, «Королевою криміналістики» – Віолеттою Омелянівною Коноваловою. Вона була великим, талановитим науковцем, інтелігенткою, приємною в спілкуванні і шановною у науковій спільноті людиною. Все її життя пов'язано з педагогічною діяльністю і науковими дослідженнями в криміналістиці.

Наше знайомство відбулося у 1982 році, коли Віолетта Омелянівна очолювала кафедру криміналістики Харківського юридичного інституту. Приводом для цього було моє прикріплення до кафедри у якості здобувача і вирішення питання щодо вибору теми дисертаційного дослідження. Цей вибір був не випадковим, оскільки на той час я вже десять років працював у практичних підрозділах по боротьбі з економічною злочинністю. В ході спілкування її цікавили специфіка моєї роботи, практичний досвід у виявленні та розслідуванні економічних злочинів, зокрема у сфері харчового виробництва. Ми обговорили декілька можливих напрямів дослідження.

Уважно вислухавши мене, Віолетта Омелянівна запропонувала зупинитися на темі дослідження, пов'язаного з проблемами методики розслідування розкрадань у кондитерській промисловості, оскільки ця тема ніколи не розроблювалась. При підготовці плану дисертації вона рекомендувала акцентувати увагу на детальному розкритті питань щодо способів вчинення розкрадань у цій сфері, опису специфіки технологічного процесу та бухгалтерського обліку, показати особливості проведення таких слідчих дій як огляд сировини, готової продукції, документів облікової звітності, тактику допиту службових та матеріально-відповідальних осіб, а також використання можливостей судових експертиз у цих справах. Дослідження цих питань, на її думку, дозволить зробити з дисертації «конфетку». Впевненість і доброзичливе ставлен-

ня Віолетти Омелянівни вселяло надію на успіх і велике зацікавлення в подальшому науковому процесі. Мені імпонувало, що вибір теми дисертаційного дослідження був пов'язаний з методикою розслідування і співпадав з моєю професійною діяльністю. Такий підхід у виборі напрямків дослідження вона практикувала і з іншими своїми учнями.

Під її науковим керівництвом було підготовлено багато дисертаційних досліджень, пов'язаних з методикою розслідування окремих видів злочинів, серед яких роботи В. О. Овечкіна (1975), А. Ф. Волобуєва (1984), Г. Є. Жирного (1986), В. Д. Пчолкіна (1986), О. Ю. Булукуова (1997), Г. О. Чорного (1998), І. В. Борисенка (1999), В. В. Семенового (2004), Я. Є. Мишкова (2005), М. В. Капустіної (2007), А. В. Реуцького (2009).

Віолетта Омелянівна стверджувала, що ефективність розкриття злочинів залежить від раціональної організації досудового розслідування, що в умовах законодавчих змін, досягнень науково-технічного прогресу, видозмін механізмів злочинної діяльності вимагає розроблення окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. Криміналістична методика це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та здійснення розслідування та запобігання окремим видам злочинів. Традиційне уявлення про методику розслідування пов'язане з включенням до її структури таких компонентів, як криміналістична характеристика, обставини, що підлягають з'ясуванню, слідчі дії та оперативно-розшукові заходи, планування розслідування, профілактика певного виду злочинів [1, с. 379].

В своїх наукових роботах вона зазначала, що становлення криміналістичної методики розслідування злочинів відбувалося на тлі розвитку кримінального процесу та появлення систематизованих рекомендацій з розслідування окремих видів злочинів. Історичною передумовою дослідження теоретичних основ методики розслідування злочинів стали роботи І. М. Якімова, О. Н. Колесниченка, Г. А. Матусовського та інших науковців. Так, завідувач кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту О. Н. Колесниченко ще у 1965 році вперше опублікував методичний посібник на тему «Наукові та правові основи методики розслідування злочинів». У той же час Віолетта Омелянівна відзначає, що перу О. Н. Колесниченка належало й інше дослідження, що мало відношення до методики розслідування. Цей науковий бренд, іменований «Криміналістична характеристика злочинів», викликав багато наукових дискусій і став предтечею наукових основ методики розслідування злочинів [2, с. 35].

Аналіз сучасних наукових праць із зазначеної тематики свідчить, що проблематику виявлення та розслідування злочинів узагалі можна визнати найбільш науково досліджуваною в вітчизняній криміналістиці, а методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності – одним із найважливіших напрямів її розвитку. Теоретичні засади становлення та формування криміналістичних методик досліджували українські науковці, серед яких І. В. Борисенко, О. Ю. Булулюков, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. О. Малярова, Я. Є. Мишков, О. В. Пчеліна, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, О. В. Федосова, С. С. Чернявський, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та ін. Але, незважаючи на низку наукових напрацювань, чимало питань потребує подальшого розроблення, оскільки в сучасних криміналістичних дослідженнях окремі положення методики розслідування зумовлені завданнями реформованого кримінального процесуального законодавства. Отже, нині зусилля вчених-криміналістів спрямовані на дослідження проблеми формування системи методики розслідування злочинів, її форм, напрямів, адаптації методик загального порядку та їх різновидів. Значна увага приділяється питанням систематизації в методиці розслідування, оскільки це сприяє науковій обґрунтованості цього розділу системи криміналістики.

В. О. Коновалова звертає увагу на суттєві зміни підходів до регламентації порядку досудового розслідування, повноважень його суб'єктів, правил провадження окремих слідчих дій та інші новації кримінального процесуального закону, які вимагають від криміналістичної науки перегляду багатьох усталених положень і рекомендацій, зокрема, з методики розслідування окремих видів злочинів, із метою їх приведення до відповідності із реаліями практики [2, с. 34].

Віолетта Омелянівна зазначає дослідження, що належать професору В. А. Журавлю, являють зразок нового, інноваційного підходу до формування та систематизації наукових знань [3]. Представлена робота «Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції» в якій ми виявляємо розвиток нових теоретичних ідей розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів і яка видана у 2012 р., стала новим науковим явищем у теорії криміналістики. Автор вперше в інноваційному плані розглянув сучасні тенденції формування та розвитку методики розслідування окремих видів злочинів, мікрометодики та їх адаптацію до видових програм. У новій манері в монографії висвітлено проблеми технології формування методики розслідування окремих видів злочинів і структуру деяких криміналістичних методик» [2, с.37].

Віолетта Омелянівна звертає увагу, що наповнення методики розслідування науковим потенціалом відбувається не тільки за рахунок такої категорії, як «криміналістична характеристика», але і за рахунок запровадження нової, розроблюваної категорії «тактична операція» [4], яка в синтезі з іншими положеннями методики розслідування наповнює останню новим науковим і практичним змістом. Дослідження категорії «тактична операція», її використання стосовно ситуацій розслідування створюють основу для практичних рекомендацій, що мають ситуаційний характер. Введення в методику розслідування категорії «тактична операція» дозволяє виконувати дві її функції: а) збагачення наукового потенціалу методики розслідування; б) створення методико-практичних рекомендацій для використання в слідчо-оперативній діяльності органів досудового слідства.

В. О. Коновалова зазначає, що структурування будь-якої системи знань є невід'ємним процесом для оптимізації її пізнавальної функції. Щодо криміналістичних методик, то структурування також забезпечує їх функціональне призначення. Тому, беззаперечним є твердження, що відсутність єдиного підходу до структурування окремої криміналістичної методики шкодить можливостям практичного впровадження наукових рекомендацій.

Такі ж погляди щодо удосконалення структури методики поділяє професор В. М. Шевчук, який стверджує, що невід'ємною складовою окремих криміналістичних методик мають стати рекомендації щодо особливостей тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Як відомо, ці питання упродовж багатьох років розроблялися в науці оперативно-розшукової діяльності. Сьогодні необхідно, по-перше, відповідні знання інтегрувати в криміналістику, а по-друге, надалі розвивати основні положення. Зараз уже важко уявити методику розслідування складних категорій злочинів без висвітлення специфіки проведення негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, до складу яких вони входять [5, с. 117–127].

Важливо зауважити, що останнім часом у наукових дослідженнях та спеціальній юридичній літературі більше уваги стали приділяти питанням оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. Отже, науковці звертають увагу на наявність оперативно-розшукового аспекту в структурі методики розслідування злочинів [6, с. 246–255].

На наш погляд, такий підхід є інноваційним, становить певний науковий і практичний інтерес і має право на існування. Поділяючи зміст цих поглядів, вважаємо доцільним визначити і авторську позицію щодо сутності опера-

тивно-розшукового забезпечення та його місця в структурі методики розслідування злочинів. Включення оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження до структури методики розслідування злочинів зумовлено необхідністю застосування сил та засобів оперативно-розшукової діяльності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на створення оптимальних умов для: здійснення повного й об'єктивного процесу доказування; подолання або нейтралізації протидії розслідуванню; виконання функції захисту (безпеки) учасників кримінального процесу; розшуку злочинців, гарантування реалізації принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне [7, с. 88–92].

В юридичній літературі вже багато років використовується стала наукова категорія теорії оперативно-розшукової діяльності – «оперативно-розшукове забезпечення», яка може бути впроваджена для застосування й іншими науками кримінально-правового циклу. Її апробація вже відбулася в багатьох наукових роботах із теорії оперативно-розшукової діяльності та криміналістики, що дозволяє розглядати її як окремий структурний елемент методики розслідування злочинів.

У підсумку слід зазначити, що запропоновані професором В. О. Коноваловою інноваційні підходи у формуванні методики розслідування злочинів теоретично обґрунтовують їх ефективність при практичному застосуванні. Вказані інновації в методиці розслідування охоплюють її різні сторони і визначаються змінами в політичній, економічній та інших сферах держави. Основні новації полягають у зміні традиційних поглядів на структуру методики розслідування і акцентуванні уваги на виділенні і формулюванні в ній нових напрямків розкриття і розслідування злочинів певного виду. Іншим напрямом інновацій є адаптування нових мікрометодик до вже існуючих методик розслідування окремих видів злочинів, що дозволяє використовувати апробовані практикою рекомендації шляхом їх інтерпретації у створюванні окремих методик розслідування. Цілковитим погоджуючись з моїм учителем, що перспективи подальшого розвитку методики розслідування злочинів пов'язані з інноваціями при застосуванні нових комплексних підходів у використанні криміналістичного, кримінального процесуального і оперативно-розшукового забезпечення розслідування злочинів.

Література:

1. Коновалова В. О. Вибрані твори. Харків: Апостіль, 2012. 528 с.

2. Коновалова В. О., Мишков Я. Є. Інновації в методиці розслідування злочинів. *Право та інновації*. №2(14). 2016. С. 34–40.
3. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостиль, 2012. 302 с.
4. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія / В. М. Шевчук. Х. : Апостиль, 2013. 439 с.
5. Шевчук В. М. Проблеми формування та удосконалення окремих криміналістичних методик. *Challenges in Science of Nowadays* : Proceedings of the 5th Intern. Sci. and Practical Conf. (July 16–18, 2020). Washington, USA, 2020. P. 117–127.
6. Сокурєнко В. В., Чернявський С. С. Проблеми оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування у справах про фінансове шахрайство. *Науковий вісник КНУВС*. 2010. № 1. Ч. 2. С. 246–255.
7. Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Інтеграційні процеси та їх вплив на формування структури методики розслідування злочинів. *KELM*. 2020. № 5(33). С. 238–246.

Сімакова-Єфремян Е. Б.,

докторка юридичних наук, професорка, заслужена діячка науки і техніки України, заступниця директора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» з наукової роботи, м. Харків

Тяпкін А. С.,

завідувач сектором лабораторії теоретичних досліджень, міжнародної, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна

**ВІОЛЕТТА КОНОВАЛОВА – УЧИТЕЛЬ З ВЕЛИКОЇ
БУКВИ ДЛЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ
НАУКОВОЇ ШКОЛИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ**

У царині юридичної науки з'являються певні світила, чий внесок резонує далеко за межами їх безпосередньої сфери діяльності. Серед цих постатей Віолетта Омелянівна Коновалова, не побоїмось визначити її як

світоч науки та інновацій у галузі криміналістики та судової експертизи. Її дивовижне життя, відзначене непохитною відданістю та новаторськими дослідженнями, залишило незабутній слід на теренах юридичного дискурсу. В. Коновалова змінила наше розуміння злочинності, правосуддя та складного зв'язку між законом і наукою.

В. Коновалова народилася 30 березня 1927 р. у с. Черкаські Тишки Харківської області. З ранніх років важкого дитинства і не менш важкої повоєнної молодості вона виявляла глибоку цікавість до таємниць людської поведінки та механізмів справедливості. Ця невгамовна жага до життя і знань підштовхнула її до юридичної кар'єри, позначеної інноваціями та відкриттями.

1945 року Віолетта вступила до Харківського юридичного інституту (ХЮІ), який закінчила 1949 року. Під час навчання у ХЮІ брала участь у роботі гуртка кафедри кримінального права. Після закінчення ХЮІ В. Коновалова близько року працювала слідчим у Ворошиловській міській прокуратурі, а в 1950 році отримала пропозицію від професора М. М. Гродзінського вступити до аспірантури ХЮІ. У тому ж році вона, підготувавши реферат і склавши іспити, вступила до аспірантури кафедри кримінального права, процесу та криміналістики. 1953 року, закінчивши аспірантуру, почала працювати у нашій Alma mater. До 1959 року – помічник, з 1959 по 1962 – доцент і з 1962 по 1964 – старший науковий співробітник кафедри криміналістики ХЮІ [6, с. 8–10]. Крім того, очолювала кафедральний науковий студентський гурток, старостою якого у свої студентські роки був В. Я. Тацій.

Допитливість молодого дослідниці, її фундаментальні знання склали міцні підвалини старту у криміналістику – він почався з ретельного дослідження психологічних і соціологічних підвалів злочинної поведінки. Спираючись на міждисциплінарні знання, вона глибоко заринула в заплутаний гобелен мотивів, імпульсів і схильностей, які спонукають людину до протиправних дій. Основоположне дослідження не лише прояснило основні причини злочинності, але й запропонувало безцінне розуміння розробки ефективних стратегій запобігання та втручання.

У 1953 році Віолетта Омелянівна Коновалова здійснила значний внесок в галузь криміналістики захистом дисертації за темою «Тактика допиту свідків в радянських слідчих органах», проведеної під керівництвом професора В. П. Колмакова, який у той час був директором Харківського НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса [2, с. 488] (нині – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім.

Засл. проф. М. С. Бокаріуса». Зауважимо, що цією роботою В. Коновалової запроваджено революційний підхід до техніки допиту, інноваційні методології та етичні міркування, які глибоко вплинули на практику кримінального розслідування в Радянському Союзі та за його межами. Дисертацію В. Коновалової вирізняло ретельне дослідження тактики допиту через призму як правових принципів, так і людської психології. У той час, коли методи допиту часто ставили на перше місце примус і залякування, В. Коновалова виступала за підхід, заснований на емпатії, налагодженні стосунків і повазі до людської гідності. В епоху, позначену політичними репресіями та зловживанням владою, її дисертація стала вагомим інструментом протидії тактиці примусового допиту та заклик до дотримуватись принципів належної правової процедури й прав людини. Виступаючи за прозорість, підзвітність і дотримання правових норм, вона прагнула забезпечити проведення допитів у спосіб, який відповідає ідеалам справедливості.

Віолетта Коновалова була й першою в СРСР жінкою, яка захистила докторську дисертацію з криміналістики (1966) [5, с. 46]. Вона зробила революцію в застосуванні криміналістичної науки в розслідуванні та судовому розгляді у кримінальних справах. Від простого аналізу доказів до науково-експертного дослідження ДНК та з'ясування тонкощів судово-медичної патології, її внесок відіграв ключову роль у розширенні кордонів криміналістичної науки. Її зусилля із просування судово-медичної грамотності та прийняття рішень на основі доказів, добутих ретельними експертизами, заслужили визнання як юридичної, так і всієї наукової спільноти.

Основні напрями наукових досліджень В. О. Коновалової – загальна теорія криміналістики, криміналістична тактика, юридична психологія, законотворча сфера та судово-експертна діяльність.

Окрім своїх наукових пошуків, Віолетта Омелянівна Коновалова відіграє ключову роль у формуванні юридичної освіти. Як шанований професор, вона була наставницею більше чотирьох десятків кандидатів, більше десятка докторів наук. Своїми лекціями, семінарами та публікаціями вона надихала вчених-юристів розширювати межі знань і здійснювати значні зміни в суспільстві. Віолетта Омелянівна – авторка більше 250 наукових видань [3]. Дійсно, відзнаки В. Коновалової настільки ж численні, наскільки й вражаючі. Від престижних державних та академічних нагород до почесних стипендій, її внесок був визнаний як на національному, так і на міжнародному рівнях, серед яких – почесне звання заслужена діячка науки України (1981) [1] тощо.

Із гордістю констатуємо той факт, що 2021 року В. Коновалова рішенням Вченої ради ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» обрана почесним професором Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». Важко переоцінити той внесок у життя всіх учнів Віолети Омелянівни, який вона здійснила! Саме завдячуючи енергії, розуму, характеру, делікатності, відкритості та шляхетності королеви криміналістики ми рухалися саме шляхом здобуття результатів у науковому процесі в галузі криміналістики і судової експертизи!

Ми добре пам'ятаємо лекції на кафедрі криміналістики, які читала Віолетта Омелянівна, а ми – студенти слухали її із захопленням. Саме тоді багатьма із учнів Віолетти Омелянівни було прийнято рішення обрати нелегкий шлях криміналістики та судових наук.

Зараз представниками харківської наукової школи судових експертів задуваються бесіди з Віолеттою Омелянівною про вибір тем дисертаційних досліджень, її безцінні поради, що стосувалися не тільки наукових проблем, а й різних життєвих ситуацій. Для всіх її учнів Віолетта Омелянівна – взірць науковця, педагога, людини з великої букви.

Віолетта Омелянівна входила до складу редакційних колегій низки юридичних періодичних видань. Саме вона, разом із іншими науковцями кафедри криміналістики, у 2000 році благословила на заснування спеціалізоване фахове видання «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» [4, с. 2], була незмінним членом редакційної колегії до останньої миті. А мить ця, на превеликий жаль, настала 27 листопада 2023 на 97-му році життя видатної пані-академіка.

Память про Віолетту Омелянівну – назавжди житиме у серцях її учнів та друзів, яких безліч і які пам'ятатиме про кожную хвилину спілкування із цією неординарною особистістю, чудовою жінкою, ученим, педагогом та людиною з великої букви!

Розмірковуючи про життя Віолетти Омелянівни Коновалової, ми говоримо про глибокий вплив, який може мати одна людина в просуванні кордонів знань і сприянні справі справедливості. Її беззаперечно потужний внесок у галузі криміналістики та судової експертизи є свідченням незмінної сили інтелектуальних досліджень і наукових відкриттів. Вшановуючи її спадщину, ми не лише віддаємо належне видатному вченому, але й підтверджуємо нашу колективну відданість прагненню до правди та справедливості.

Література:

1. Гетьман А. П. Коновалова Віолетта Омелянівна // Енциклопедія сучасної України (укр.). К. : НАН України, Наукове товариство ім. Шевченка, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-4897>
2. Коновалова Віолетта Омелянівна // Професори Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (укр.) / редкол.: В. Я. Тацій (голова) та ін.. Х. : Право, 2014. С. 488.
3. Віолетта Омелянівна Коновалова. *Google Scholar*. Архів оригіналу за 7 січня 2021. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=SGDtw7wAAAAJ&hl=ru>
4. Шепітько В. Ю. Корифей юридичної науки відзначає ювілей (укр.) *Vivat lex!* : газета Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2017. 28 березня (№ 5 (346)). С. 2.
5. Тацій В. Я. Люди, роки і миттєвості життя (укр.). Харків : Право : Видавничий Будинок «ЖВЛ» : ПРАТ Харківська книжкова фабрика «Глобус», 2019. С. 46. (Сучасне ЖВЛ України).
6. Коновалова В. Е. Научная дружба длиною в жизнь // Избранные труды / М. И. Бажанов; [сост.: В. И. Тютюгин, А. А. Байда, Е. В. Харитонова, Е. В. Шевченко ; отв. ред. В. Я. Тацій]. Харьков : Право, 2012. С. 8–10.

Тіщенко В. В.,

професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

*Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
м. Одеса, Україна*

ВІОЛЕТТА ОМЕЛЯНІВНА КОНОВАЛОВА – ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ, ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ, ЧУДОВА ЛЮДИНА

Про Віолетту Омелянівну Коновалову вперше я почув від свого наукового керівника професора Віктора Павловича Колмакова на початку навчання в аспірантурі в 1969 році. Він звернув мою увагу на її наукові праці і, перш за все, на монографію «Проблеми логіки і психології у слідчій такти-

ці» (Харків, 1965), що була підготовлена до захисту нею докторської дисертації. Сам факт, що Віолетта Омелянівна стала першою жінкою, яка блискуче захистила докторську дисертацію з криміналістики (та ще на таку непросту і актуальну тему!), і вказала на особливості пізнавальної діяльності, пов'язані, зокрема, з використанням логіки і психології у процесі розслідування, був вражаючим для мене як молодого науковця.

Довгий час я не був особисто знайомий з Віолеттою Омелянівною. Але у вересні 1993 року кафедра криміналістики і кримінального процесу Одеського державного університету ім. І. І. Мечнікова, яку я тоді очолював, організувала першу наукову конференцію, присвячену 80-річчю з дня народження професора В. П. Колмакова, на яку запросили Віолетту Омелянівну. Вона з радістю відгукнулась і приїхала до Одеси. Кілька днів її перебування в Одесі, яку вона дуже любила, були святом для всіх вчених кафедри і послужило вагомим спонуканням до подальшої серйозної наукової роботи. Я поділився з нею задумкою щодо теми мого дисертаційного дослідження, присвяченого основам методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів. Вона її схвалила і погодилась бути моїм науковим консультантом.

З того часу я часто зустрічався з Віолеттою Омелянівною, яка приїздила до нас в юридичну академію на конференції, опонентом на захист дисертацій, а я, в свою чергу, бував на конференціях в Харкові, опонентом по дисертаціях, зокрема якими виконувались під її керівництвом, брав участь у засіданнях і засіданнях НАПрН України, де зустрічався з Віолеттою Омелянівною і де ми обмінювались новинами і науковими думками. І кожна зустріч з Віолеттою Омелянівною була для мене святом і живильним джерелом не тільки у науковій роботі, але й у повсякденному житті з його турботами, переживаннями, радощами і засмученнями. Вона, як мати, вміла співпереживати, співчувати і підбадьорювати. Гадаю, що такі відчуття залишилися у всіх, хто тісно спілкувався з Віолеттою Омелянівною, хто довіряв їй свої радощі, сумніви, надії, сподівався на підтримку і завжди її отримував. Її робочий стіл у професорській кімнаті кафедри криміналістики завжди був притягальним місцем для всіх гостей кафедри. Ми збирались навколо нашого вчителя, а вона пригощала нас і залюбки спілкувалась з кожним із нас, даючи цінні поради і виказуючи добрі побажання.

Вона буда чуйною і доброзичливою людиною і, разом з тим, принциповою, вимогливою. Могла дати дошкульну характеристику тим

вченим, які відрізнялись необґрунтованими амбіціями, поверховими поглядами на ті, чи інші наукові проблеми. Цінила гумор і могла доречно прокоментувати ситуацію випадком із свого життя, слідчої чи викладацької практики або дотепним анекдотом.

Віолетта Омелянівна мала широкий кругозір і високу культуру: наукову, педагогічну, спілкування з колегами і студентами, життєву мудрість. Вона любила і цінувала різні види мистецтва: поезію (могла цитувати вірші Гейне німецькою мовою), театр, оперу і балет, музику. Була дуже рада, коли я підібрав, записав на магнітофон і подарував їй низку музичних творів як класичного, так і сучасного характеру.

Зараз, передивляючись наукові праці Віолетти Омелянівни Коновалової, що присвячені теорії і методології криміналістики, тактичним, організаційним і етичним засадам слідчої діяльності, криміналістичній версії, питанням логіки і психології у розслідуванні, проблемам криміналістичної методики, ще і ще раз переконуюсь, які широкі наукові погляди, глибокі судження були їй властиві. Віолетта Омелянівна Коновалова була талановитою і чудовою людиною. Такою ми її і запам'ятемо назавжди, і таке ставлення до неї, нашу глибоку повагу передамо своїм учням.

Чорноус Ю. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики та судової медицини,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ*

НАУКОВІ ПРАЦІ В. О. КОНОВАЛОВОЇ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

Слушною є теза В. О. Коновалової, що змістом пізнання при розслідуванні злочинів є розумова діяльність, підпорядкована загальним законам мислення, а формою, в якій проходить пізнання в даній конкретній галузі, є специфічна, зумовлена кримінально-процесуальним законом діяльність, що регулює процес збирання доказів [1, с. 60–61].

Розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах вимагає використання широкого кола джерел криміналістично значимої

інформації, залучення результатів їх дослідження до доказування у кримінальному провадженні. Мова йде про нові джерела криміналістично значимої інформації: сліди звуку, електронні сліди, молекулярно-генетичні сліди та ін. Вказані та інші обставини обумовлюють нові завдання криміналістики, яка використовуючи останні досягнення природничих і технічних наук, пристосовує їх до розв'язання окремих завдань розслідування кримінальних правопорушень, трансформує їх у криміналістичну практику [2, с. 72].

Нові завдання для криміналістичної науки та практики постали у зв'язку повномасштабним повномасштабною агресією російської федерації, що вплинула на всі аспекти суспільного та правового життя нашої держави. За сучасних реалій, відсічі збройної агресії російської федерації, запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану, кримінальне процесуальне законодавство, правозастосовна практика – зазнали змін. Суттєві зміни, розвиток наукових положень та практичних рекомендацій відбувається у криміналістиці. Нині, за умов розслідування воєнних злочинів, криміналістичні теоретичні положення та практичні рекомендації повинні відповідати передовому досвіду іноземних держав. Однак, запорукою успішного вирішення поставлених завдань – є формування міцного «фундаменту», а саме методологічної основи сучасної криміналістики.

За вказаних умов формування та використання вірного методологічного інструментарію – є запорукою успішного вирішення поставлених завдань. Праці академіка В. О. Коновалової – створили міцне методологічне підґрунтя, ґрунтовні теоретичні положення є затребувані у сучасних криміналістичних дослідженнях. Це, до прикладу, наукові праці: «Теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки і психології в слідчій тактиці)» (1996) [3], «Організаційні та психологічні основи діяльності слідчого» (1973) [4], «Допит: тактика і психологія» (1999) [5], «Версія: концепції і функції у судочинстві» (2001) [6], «Вбивство: мистецтво розслідування» (2001) [7], «Проблеми методології галузевих наук (на прикладі наук кримінально-правового циклу)» (2012) [8]. Особлива увага звернена наукову працю: Коновалова В. О. «Вибрані твори» (2012) [9], у якій зібрано і систематизовано ряд наукових напрацювань, опублікованих у збірниках наукових статей та тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

У загальному значенні методологія (гр. – *methodos* – шлях дослідження, спосіб пізнання і *logos* – наука, знання) означає: 1) вчення про мето-

ди пізнання й перетворення світу; 2) сукупність прийомів дослідження, які застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкту її пізнання [10, с. 430].

Згідно вітчизняної наукової традиції, методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Найчастіше методологію тлумачать як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження.

Методологія виконує такі функції: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Вказані ознаки поняття «методологія», що визначають її функції у науці, дають змогу зробити висновок про те, що методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [11, с. 56].

Слід навести слова В. О. Коновалової, що окремі методи пізнання, які формулюються в галузях правової науки, що спираються, як правило, на загальний діалектичний метод, обмежуються найчастіше тільки вказівкою про значення діалектичного методу і не розглядають його зв'язку з методами галузевої науки, що становлять програму їх розвитку й трансформації в них концепцій діалектики. Крім того, розгляд діалектичного методу в його застосуванні до окремих методів науки зазвичай обмежується загальною вказівкою на оперування ним як вихідним методом пізнання.... Діалектичний же метод, по суті, не розглядається [1, с. 59].

В. О. Коновалова продовжує, за своєю гносеологічною природою пізнання при розслідуванні злочинів тотожно пізнанню загальному. Закони й категорії матеріалістичної діалектики в даній сфері, як і в інших царинах, є єдино науковим методом пізнання. Діалектика в пізнанні конкретного (при розслідуванні злочинів) виявляється у сходженні від

живого споглядання (почуттєвого пізнання) до абстрактного мислення (логічного пізнання) [1, с. 60–61].

Отже, діалектичний метод як фундаментальний метод пізнання дійсності – в основі методології досліджень питань криміналістики у всіх їх різноманітності.

Щодо діалектичного методу, то важливими для криміналістики є положення діалектики про здатність матерії до відображення, про взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ. Так, під час розслідування кримінальних правопорушень можливий аналіз самих різноманітних форм відображення: починаючи від найпростіших, пов'язаних із контактною взаємодією двох об'єктів, і до психофізіологічних, коли факти і обставини фіксуються у свідомості людей [2, с. 78].

Визначаючи методологічні основи дослідження криміналістики, розслідування кримінальних правопорушень, варто констатувати, що практичне значення застосування діалектики – у разі виконання методологічної функції її основними законами й категоріями. Йдеться насамперед про методологічну цінність основних законів діалектики: єдності та боротьби протилежностей, кількісно-якісних змін і заперечення заперечення.

Винятковий пізнавальний потенціал категорій діалектики, на думку М. В. Костицького, визначається універсальними логічними формами мислення, у яких відображені ті загальні властивості, відношення та зв'язки, які існують в об'єктивній реальності. Без понять і категорій, констатує вчений, пізнання дійсності було б неможливим [12, с. 13].

Таким чином, на думку В. О. Коновалової, дослідження проблеми діалектичного методу та його взаємозв'язку з методами галузевих наук є важливим для формування їх методологічних основ. У зв'язку з цим видається доцільним звернути увагу дослідників теорії кримінального права, кримінального процесу, криміналістики і судової експертизи на необхідність розгляду проблем методології науки, взаємодії категорій діалектики з методами окремих наукових галузей і напрямів. Це може сприяти визначенню концепції методології окремих наук [1, с. 62].

Методологічне значення діалектичного методу в дослідженні розслідування кримінальних правопорушень полягає в тому, що він слугує засобом пошуку нових результатів, методом руху від уже відомого до ще невідомого, нового. Тобто відбувається не лише трансформація попередньо створених теоретичних знань у сфері кримінального процесу,

криміналістики й оперативно-розшукової діяльності тощо, а й формування їх новітньої модифікації шляхом системного додавання нових теоретичних положень. Вищенаведені закони діалектики дають змогу дослідити трансформації сутності та змісту, категоріальних визначень, структури й механізмів розвитку діяльності уповноважених державних органів щодо забезпечення швидкого та повного розслідування кримінальних правопорушень, виконання завдань кримінального провадження [13, с. 66].

Застосування діалектичного методу наукового пізнання засвідчує, що на сучасному етапі не лише відбувається кардинальна зміна попередньо створеної парадигми оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики щодо здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, а й виникла потреба у формуванні їх оновленої варіації шляхом системного розроблення новітніх теоретичних положень. Опрацювання теоретичних, правових та організаційних основ розслідування кримінальних правопорушень крізь призму законів діалектики засвідчує, що сучасний розвиток діяльності уповноважених правоохоронних органів являє собою перехід від інерційної самоорганізації до гнучкого й постійного оновлення та самовдосконалення [13, с. 66–67]. Й підґрунтям, рушійною силою розвитку даних процесів – є наукові напрацювання академіка В. О. Коновалової.

Література:

1. Коновалова В. О. Проблеми методології галузевих наук (кримінальне право, кримінально-процесуальне право, криміналістика, судова експертиза). *Право та інновації*. №4 (12) 2015. С. 58–64. <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Konvalova12.pdf> c/ 60–61
2. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.
3. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы следственной тактики. (Познавательная функция логики и психологии в следственной тактике) : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора юрид. наук. Харьков, 1966. 32 с.
4. Коновалова В. Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. Киев : РИО МВД УССР, 1973. 123 с.
5. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков: Консум, 1999. 156 с.
6. Коновалова В. Е. Версия : концепция и функции в судопроизводстве. Харьков: Консум, 2001. 176 с.

7. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія. Київ : Факт, 2001. 311 с.

8. Коновалова В. О. Проблеми методології галузевих наук (на прикладі наук кримінально-правового циклу). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. №1 (68). С. 185–192.

9. Коновалова В. О. Вибрані твори. Харків: Апостиль, 2012. 528 с.

10. Словник іншомовних слів / за ред. член-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1977. 776 с.

11. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підруч.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. [6-те вид., переробл. і доповн.]. Київ : Знання, 2008. 310 с.

12. Костицький М. В. Філософсько-правові питання методології юридичної науки. *Філософські і методологічні проблеми права*. 2011. №2. С. 13–26.

13. Черноус Ю. М., Шмітько В. В. Теоретико-методологічні засади дослідження розслідування корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди. *Філософські та методологічні проблеми права* : наук. журн. / [редкол.: М. В. Костицький (голов. ред.) та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. №2 (26). С. 61–72. DOI: <https://doi.org/10.33270/02232602.61>

Шевчук В. М.,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики,
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Заслужений юрист
України,
м. Харків, Україна*

ВПЛИВ НАУКОВИХ ІДЕЙ АКАДЕМІКА В. О. КОНОВАЛОВОЇ НА РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Становлення, розвиток та сучасний стан криміналістики тісно пов'язані з ім'ям видатного вченого-криміналіста, одного із фундаторів вітчизняної криміналістичної школи, доктора юридичних наук, професора – Віолетти Омелянівної Коновалової (30.03. 1927 р. – 27.11.2023 р.). В. О. Коновалова є однією із засновників, фундаторів криміналістичної

науки в Україні, новатором та генератором наукових ідей та концепцій у криміналістиці та судовій експертології. Вона є Учителем багатьох поколінь юристів-практиків і науковців, Учителем наших Учителів, талановита науковиця, яка була безмежно віддана науці – Криміналістиці. Внесок її, як першої жінки – доктора юридичних наук із криміналістики, у розвиток правничої науки, освіти та науки криміналістики в Україні є досить вагомим та значимим. Час та практика показали, що професор В. О. Коновалова – це видатна, знакова постать в історії криміналістики, судової експертизи та практики боротьби зі злочинністю [9].

Формування особистості, професіонала-практика, науковиці-дослідниці, видатного криміналіста тісно пов'язано із складними реаліями повоєного часу 40–60 років минулого століття. У 1949 році вона після закінчення Харківського юридичного інституту (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) йде працювати слідчим прокуратури м. Алчевська Луганської обл. У 1950 р. отримала запрошення навчатися в аспірантурі. До 1953 р. навчалася в аспірантурі Харківського юридичного інституту, з того часу і до 2018 року працювала в цьому навчальному закладі та обіймала посади асистента, доцента, професора, з 1982 р. по 1996 р. – завідувач кафедри криміналістики, з 1996 р. по 2018 р. – професор цієї кафедри [10]. З лютого 2018 р. і до останніх днів свого життя – працювала головним науковим співробітником Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Вчене звання професора Віолетті Омелянівні присвоєно у 1969 р. У 1993 р. вона була обрана дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України). З 1981 року – Заслужений діяч науки і техніки України, а з 2000 року – Заслужений професор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

У 1953 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Тактика допиту свідків у радянських органах розслідування» (спеціальність 12.00.09), у 1966 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки і психології)» (спеціальність 12.00.09). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1967 р. Вчене звання професора присвоєно у 1969 р.

Обрана дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України) у 1993 р.

Віолетта Омелянівна Коновалова зробила істотний внесок у розвиток Харківської криміналістичної школи та Харківської школи судових експертів і взагалі вітчизняної криміналістики та судової експертизи. Під її керівництвом захищено 3 докторських та 27 кандидатських дисертацій. Серед учнів професора В. О. Коновалової такі відомі криміналісти, як : В. А. Журавель – доктор юридичних наук, професор, президент Національної академії правових наук України, професор кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого; В. Ю. Шепітько – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, професор кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого; В. В. Тіщенко – доктор юридичних наук, професор, член-коресподент НАПрН України професор кафедри криміналістики детективної і оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»; Е. Б. Сімакова-Єфреман – доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» та ін.

Професор В. О. Коновалова – це багатогранна, яскрава та неповторна особистість у криміналістичній науці та практиці боротьби зі злочинністю, видатна вчена-криміналістка, діапазон та коло професійних, наукових інтересів якої були надзвичайно широкими та різноаспектними. Внесок проф. В. О. Коновалової у розвиток криміналістичної науки є досить значимим. Вагомим є вплив її наукової спадщини на розвиток загальної теорії криміналістики, теорії криміналістичної ідентифікації, окремих криміналістичних теорій, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень. З ім'ям В. О. Коновалової пов'язані найяскравіші сторінки становлення та розвитку криміналістики і судової експертизи [1, с. 55–64], як в Україні, так й далеко за її межами, як фундатора вітчизняної та всесвітньої криміналістики.

Наукові праці професора В. О. Коновалової, його найважливіші висновки про загальну теорію криміналістики та окремі криміналістичні теорії, завдання, принципи, закони, методи, криміналістичну систематику та інших основоположних категоріях криміналістичного наукового

знання, суттєво уточнили уявлення про предмет, об'єкт криміналістики й відкрили цілу низку нових та перспективних напрямків в її формуванні а розвитку.

Значний науковий інтерес мають наукові праці В. О. Коновалової щодо методології криміналістики [2, с. 214–219]. Такий підхід суттєво вплинув на розвиток та формування окремих положень загальної теорії криміналістики, її теоретико-методологічні засади. Істотним є внесок професора В. О. Коновалової у розвиток та формування теорії криміналістичної ідентифікації [3, с. 20–27]. Всі наукові розробки та нові підходи у цій сфері знань стали основою для подальших розробок в теорії криміналістичної ідентифікації, застосування її положень у криміналістиці, судовій експертизі, вони і сьогодні активно використовуються у сучасній судовій, слідчій, детективній та експертній практиці.

Значну увагу проф. В. О. Коновалова приділяла дослідженням інноваційних засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції в умовах змагального кримінального провадження, питанням окремих галузей криміналістичної техніки, проблемам взаємозв'язку теорії криміналістичної ідентифікації з різними видами судових експертиз, проблеми удосконалення практики [14] та ін.

Досить цікавими та цінними у практичному сенсі є наукові розробки використання спеціальних знань, їх ролі у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження, залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, його рольової функції у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності, ролі судово-експертних досліджень у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності, а також питанням оцінки достовірності висновку експерта із врахуванням досвіду України й країнах ЄС та ін. Ці наукові напрями були конкретизовані та розвинуті у кандидатських й докторських дисертаціях її учнів та колег, які активно розвивали та продовжують наукові дослідження у цій царині знань.

Суттєвим є внесок професора В. О. Коновалової у розвиток криміналістичної тактики, оскільки ще у далекому 1966 році захист своєї докторської дисертації вона присвятила питанням криміналістичної тактики «Теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки та психології)». Вона в своїх наукових працях вперше визначила основні положення окремого розділу у криміналістиці – криміналістичної тактики. Окреме місце в наукових працях займають дослідження

присвячені криміналістичному вченню про версії, тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій, як-то: огляд, допит [4], обшук, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання [5], психологічні основи проведення окремих слідчих (розшукових) дій [6] тощо.

Особливий науковий та практичний інтерес викликають наукові праці В. О. Коновалової, які присвячені проблемам судової експертизи, зокрема щодо організації та діяльності судово-експертних установ; підготовки матеріалів для проведення судової експертизи; внутрішнього переконання судового експерта; оцінки експертного висновку; експертної профілактики. Варто зауважити, що більшість проблемних питань з судової експертизи, була поставлена та вирішена професором В. О. Коноваловою у вітчизняній науці вперше, що суттєво вплинула на формування та розвиток судової експертології.

Суттєвим є внесок професора В. О. Коновалова у розвиток та формування криміналістичної методики [7; 11; 14]. Величезна кількість наукових праць Віолетти Омелянівної та її учнів присвячено дослідженню криміналістичної методики розслідування вбивств [8], зокрема: вбивств із розчленуванням трупу; вбивств на замовлення; вбивств, вчинених організованими злочинними групами та організаціями; вбивств замаскованих під нещасний випадок або самогубство; вбивств за відсутності трупу тощо. Значна низка наукових публікацій проф. В. О. Коновалової висвітлює методику розслідування окремих видів злочинів (кримінальних правопорушень), таких як розкрадання, корупційні кримінальні правопорушення, злочини проти довкілля, організована злочинність та ін.

Ми висловлюємо глибоку повагу і вдячність нашому Вчителю – Віолетті Омелянівній Коноваловій. Переконані, що наукові ідеї професора В. О. Коновалової й сьогодні не втратили актуальності, науково-практичної значущості, вони залишаються затребуваними науковцями, практиками, судовими експертами, органами правопорядку, суддями та практикуючими юристами і в сучасних умовах. Фундамент, закладений В. О. Коноваловою у науковій спадщині, і в сучасних реаліях суттєво допомагає у протидії злочинності та впливає на розвиток криміналістики та судової експертизи.

Література:

1. Коновалова В. Нові тенденції розвитку криміналістики. *Криміналістика і судебна експертиза: наука, обучение, практика*: матеріали наук.-практ. конф.

Міжнародного конгресу криміналістів (м. Одеса, 13–15 вересня 2018 р.); у 2 Т. Т.1. Одеса : Юридична література, 2018. С. 55–64.

2. Коновалова В. О. Методологія криміналістики: нова концепція. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 19.; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Гельветика, 2017. С. 214–219.

3. Коновалова В. О. Криміналістична ідентифікація. Криміналістика: підруч. У 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель, В. М. Шевчук та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2019. С. 20–27.

4. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология : учебное пособие. Х. : Консум, 1999. 156 с.

5. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 240 с.

6. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений. Харьков : Вища школа, 1978. 144 с.

7. Коновалова, В. О., Мишков, Я. Є. Інновації в методиці розслідування злочинів. *Право та інновації*. 2016. Вип. 2. С. 34–40.

8. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія. Харків: Факт. 2001. 312 с.

9. Коновалова Віолетта Омелянівна – Національна академія правових наук України https://nals.com.ua/academics/konovalova_v_o

10. Коновалова Віолетта Омелянівна / А. П. Гетьман // Енциклопедія Сучасної України / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-4897>.

11. Konovalova, V., Shevchuk, V. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistics methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods*. 2021. Vol.1. Pp. 81–85.

12. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Digital criminalistics as a strategic direction of formation of criminalistic knowledge. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023. Amsterdam*. Pp. 73–77.

13. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Application of digital technologies in criminalistics in the conditions of war. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу, присвяч. Всеукр. тижню права* (м. Харків, 23 груд. 2022 р.) : електрон. наук. вид.; НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2022. С.141–146.

14. Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження : монографія : електрон. наук. вид. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. М. Шевчук та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька ; НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПр України. Харків : Право, 2021. 248 с.

15. Shevchuk V. M., Konovalova V. O., Sokolenko M. O. Digital criminalistics: formation and role in the fight against crime in wartime conditions in Ukraine. *Ви-*

користання цифрової інформації в розслідуванні кримінальних правопорушень : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 12 груд. 2022 р. / електрон. наук. вид. ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2022. С. 97–102.

Шепітько В. Ю.,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю», Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, Україна, м. Харків

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА ВІОЛЕТТИ КОНОВАЛОВОЇ У РОЗВИТОК ДОКТРИНИ КРИМІНАЛІСТИКИ У XX–XXI СТОЛІТТІ В УКРАЇНІ

Уперше у вітчизняних літературних джерелах вивчення доктринальних проблем криміналістики та судової експертизи на рівні узагальнення загальнотеоретичних, методологічних та інших актуальних питань розвитку цих наукових знань було здійснено у межах комплексного міжгалузевого дослідження в структурі юридичної доктрини України. У п'ятому томі «Правової доктрини України» (2013), який було присвячено «Кримінально-правовим наукам України: стану, проблемам та шляхам розвитку», запропоновано два розділи щодо досліджуваної проблематики: «Сучасний стан та розвиток криміналістики» і «Теоретико-методологічні засади судової експертизи» [1]. У цій частині роботи професором Віолеттою Коноваловою [2, с. 103–106] було підготовлено підрозділи: «Пізнавальна функція криміналістичних версій» та «Пізнавальна функція експертних версій» [1, с. 933–943, 1128–1141].

Останнім часом суттєвим зрушенням у дослідженні доктринальних проблем криміналістики та судової експертизи є підготування актуальної теми «Криміналістика та судова експертиза в юридичній доктрині України» в окремому номері провідного юридичного журналу «Право України» (2021, № 8) [3, с. 9–11]. До підготування серії наукових статей у цей номер журналу були залучені учні та послідовники професора Ві-

олетти Коновалової, провідні українські фахівці в галузі криміналістики та судової експертизи, представники Харківської, Київської та Одеської наукових шкіл. Статті були підготовлені та розміщені за трьома рубриками: 1) криміналістика та судова експертиза в структурі юридичної доктрини; 2) доктринальні підходи в окремих напрямках криміналістики; 3) інноваційні напрями розвитку криміналістики. У подальшому до доктринальних проблем криміналістики також зверталися українські вчені й в інших наукових публікаціях [4, с. 631–669, 5, с. 76–90].

Суттєвим є внесок Віолетти Коновалової у розвиток криміналістичної тактики як інтелектуального ядра криміналістики. У 1960–1980 рр. розпочався інтенсивний розвиток теорії криміналістичної тактики. Саме в цей час професором Віолеттою Коноваловою була підготовлена і захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки та психології)» (1966), а також опубліковані її фундаментальні праці: «Проблеми логіки та психології в слідчій тактиці» (1970), «Організаційні та психологічні засади слідчої діяльності» (1973), «Психологія в розслідуванні злочинів» (1978), «Слідча тактика: принципи і функції» (у співавт.) (1983) та ін.

Заслугою професора Віолетти Коновалової є запровадження філософських (методологічних) положень до криміналістики, а також даних логіки і психології до наукових засад криміналістичної тактики. Заслужують на увагу наукові дослідження Віолетти Коновалової щодо проблем організації розслідування злочинів та формування вчення про криміналістичні версії. В. Коновалова справедливо вказує, що «численність підходів до вирішення завдання – аналіз, зіставлення, встановлення причинних залежностей, можливість здійснення або їх відсутність, дозволяють створити версію або зруйнувати її у процесі формування. Якщо такий шлях формування версії вимагає використання логіки, то поряд з ним може мати місце й зародження інтуїтивного уявлення (інсайт), яке в процесі його аналізу може надати підстави для формування версій» [6, 7, с. 933–943].

У своїх наукових пошуках Віолетта Коновалова відійшла від досліджень «слідчої тактики» й перейшла до розгляду «криміналістичної тактики». Питання не лише у зміні назви, а й у принципових підходах щодо призначення криміналістичних знань у демократичній державі. У незалежній Україні відбулися суттєві зміни в суспільстві, відмова від

тоталітарних (репресивних) методів в управлінні державою, виключення ідеологічної складової науки, перехід від «криміналістики на службі слідства» до «змагальної криміналістики». У Конституції України вказано на «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [8].

Певний інтерес являє підхід професора Віолетти Коновалової до засобів криміналістичної тактики (тактичних прийомів, криміналістичних рекомендацій, тактичних комбінацій та операцій), тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Особливо важливими є пропонування вимог (критеріїв) до тактичних прийомів: законності, етичності, науковості, вибірковості, пізнавальної цінності. Використовувані тактичні засоби не повинні порушувати права і свободи людини і громадянина. На думку Віолетти Коновалової, тактичні прийоми, що застосовуються при розслідуванні, мають відрізнятися високими моральними параметрами. Допустимість психологічного впливу означає, що він не повинен принижувати гідність особи, викривлювати перспективу досягнення об'єктивної істини [9, с. 118].

Заслужують на увагу розроблення Віолетти Коновалової у сфері криміналістичної методики. Це, у першу чергу, стосується досліджень щодо загальних положень криміналістичної методики та моделей криміналістичної характеристики злочинів [10]. Важливими є також і її звернення до розроблення окремих криміналістичних методик (методик розслідування вбивств, розкрадань, підпалів і пожеж, екологічних злочинів та ін.). Імпанує творчий підхід Віолетти Коновалової до процесу розслідування злочинів, який вона називає «мистецтвом розслідування» [11].

Окремо необхідно підкреслити її роль у координаційній діяльності Національної академії правових наук України з проблем криміналістики, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності та юридичної психології, а також у розробленні фундаментальних тем (зокрема, теми «Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці та судовій експертизі») в межах Лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України.

Професор Віолетта Коновалова, талановитий вчений і педагог, організатор науки та освіти – здійснила значний внесок у розвиток криміналістики, визначила її перспективи та тенденції, створила наукову криміналістичну школу. Вона є знаним ученим не лише в Україні, а й в інших країнах світу.

Література:

1. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків: Право, 2013. 1240 с.
2. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2020. 268 с.
3. Шепітько В. Вступ до актуальної теми. Криміналістика та судова експертиза в юридичній доктрині України. *Право України*. №8. 2021. С. 9–11.
4. Журавель В. А., Шепітько В. Ю. Розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні: наближення до єдиного європейського простору. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку*: монографія. Харків: Право, 2021. С. 631–669.
5. Шепітько В. Ю. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні – шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Право України*. 2022. №2. С. 76–90.
6. Коновалова В. О. Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 527 с.
7. Коновалова В. Пізнавальна функція криміналістичних версій. *Правова доктрина України: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків: Право, 2013. С. 933–943
8. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
9. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. 2018. 952 с.
10. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков: Юрий. ин-т, 1985. 93с.
11. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования: монография. Харьков: Право, 2013. 320 с.

Шепітько М. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса*

**АКАДЕМІК ВІОЛЕТТА КОНОВАЛОВА –
МАМА, НАСТАВНИК, УЧИТЕЛЬ**

Усе життя академіка Віолетти Коновалової було пов'язане з Харківським юридичним інститутом (тепер – Національний юридичний уні-

верситет імені Ярослава Мудрого). Вона навчалася в цьому інституті у важкі післявоєнні роки (до 1949 р.). Після державного розподілу почала працювати слідчим у Ворошиловську (тепер – Алчевськ Луганської області). Завдяки щасливому повідомленню про набір до аспірантури від старшого аспіранта, майбутнього видатного фахівця з кримінальному праві Марка Ігоревича Бажанова, – стала аспіранткою та розпочала свою довгу та успішну наукову криміналістичну діяльність. Як вона розповідала – вона ніколи б не могла б подумати, що проживе довге життя через її проблеми із слабким серцем, які були виявлені ще в студентські роки під час лижної прогулянки. Вона завжди із вдячністю та теплою згадувала своїх вчителів, відомих професорів Інституту. Вона цінувала отримані знання, навіть сам доступ до них, важливість звернення уваги на «дрібниці», читання навіть підстрочників в науковій літературі.

Мені поталанило мати постійні зустрічі з В. О. Коноваловою з самого дитинства, якщо не народження. Це було пов'язано із тим, що я достатньо часто навідувався до свого батька, завідувача кафедри криміналістики, академіка Валерія Шепітька, улюбленого учня Віолетти Коновалової. Вона інколи розповідала співрозмовникам як познайомилася зі мною на кафедрі мабуть у 5-річному віці, коли я «вихвалявся джинсовим костюмчиком». Для багатьох на кафедрі вона була, якщо не рідною, то «хресною» мамою – до неї приходили колеги за мудрою порадою, підказкою, консультацією – часто виливаючи душу. Вона й сама не могла пояснити це тяжіння людей, яке ймовірно пов'язано було з її людяністю. Вона полюбляла спілкуватися у формальній та неформальній обстановці. Любила дружити, прискіпливо відносилася до близького кола людей, не допускала зайвого, демонструючи свій аристократизм. За необхідності могла «поставити на місце», не дивлячись на посаду або статус. Вона часто допускала гумор та анекдоти в спілкуванні – гострий, англійській, легко користувалася натяками та могла висловлюватися прямо, могла спустити «з зірок на землю». Вона могла сказати про доцента, що він «сірий як штани пожежника». Вона не брала в учні тих аспірантів, які їй не подобалися або вона не бачила перспективності навчання, легко відраховуючи їх. Тому навіть сам факт, що хтось захистив дисертацію під її керівництвом або консультуванням означає той факт, що вони пройшли складний відбір. Вона не полюбляла і відмінників, які для неї були стереотипними. Вона виганяла, вона сварила, вона викидала та викреслювала, однак любила, жаліла та заспокоювала. Вона називала біле білим,

а чорне чорним, – та не плела інтриги за спиною. Як судовий психолог та справжній криміналіст бачила та відчувала людей.

Віолетта Коновалова була неординарною особистістю в усіх якостях – вона була талановитим педагогом, мудрою професоркою, чудовою ораторкою, поціновувачкою музики та літератури. Їй вдалося виховати багато поколінь юристів, які працювали та працюють на практиці в різних кінцях України та інших держав. Її лекції та виступи були інформативні, легкі та пронизані любов'ю до науки криміналістики, насичені прикладами. Її студенти, до яких себе відносили академіки Василь Тацій, Юрій Битяк, Микола Панов, Володимир Тихий, Юрій Баулін та багато інших з великою пошаною ставилися до неї, цінуючи спілкування. Для Героя України В. Я. Тація участь Віолетти Коновалової в будь-якому заході неодмінно означало привернення уваги до неї, зайвий раз дякуючи їй. Не один раз чув і саме від нього про те, що В. О. Коновалова – перша жінка-криміналіст, доктор юридичних наук в СРСР (1966 р.). Для того, щоб зрозуміти, що значить ця фраза слід усвідомити статус жінки в радянській авторитарній державі, статус жінки в науці. Зараз, коли ідея гендерної рівності стає актуальною, це здається нормою. Однак в той час це було поза реаліями. Невипадково через кілька десятиліть академіка Віолетту Коновалову почали називати «Шерлок Холмс в спідниці».

Також до Віолетти Коновалової приєдналося ще одне ім'я – «королева криміналістики». Це було пов'язано з її образом в більш старшому віці. Віолетта Коновалова знала, що таке бути модною та елегантною, зналася на парфумах – це неодмінно мав бути «ніс» Діор, розумілася на жіночих прикрасах. Вона вміла подати себе. Висміювала те, що дехто називав речі «від кутюр», хоча французькою «haute couture» – це висока мода. Пам'ятаю, коли мій батько академік Валерій Шепітько був у відрядженні в Лондоні (Велика Британія) спитав, що їй привезти з далекого краю і отримав відповідь «нічого, крім шляпки». Повернення з відрядження з величезною коробкою з чорною шляпкою, придбаною на Найтсбрідж в королівському магазині, розпочало формування асоціативного образу з королевою Великої Британії Єлизавети II. Потім були й інші відрядження та інші шляпки, що знову і знову привертати увагу і ім'я «королеви криміналістики» вже нікого не дивувало.

Академік Віолетта Коновалова підтримувала контакти з колегами та учнями з різних регіонів, приймала участь в конференціях, семінарах та круглих столах, виступала опонентом під час захисту дисертацій. За час існування кафедри криміналістики було проведено дві великі

конференції та один конгрес (2003, 2010, 2014), в яких приймали участь колеги з різних регіонів та держав. Віолетта Коновалова була яскравим представником всіх заходів. Пам'ятаю як відомі колеги-криміналісти розповідали як в молодому віці боялися до неї навіть підійти, за нею ходила слава жінки-кремія «залізної леді» – була суворою та справедливою. Під час виступу на конференціях або опонентом її виступи відзначалися яскравістю, вона була майстром слова, любила використовувати латину. Також дуже добре пам'ятаю її багаторазові виступи як члена спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій університету, які були чіткими, логічними та хлесткими.

Віолетта Коновалова пропрацювала професором кафедри криміналістики читаючи лекції, проводячи консультації та приймаючи іспити. Вона була відповідальною та надійною, на неї можна було покластися. Якщо є домовленість про щось, то це так і буде без зайвих – «потрібно подумати», «повернемося до цього питання пізніше», «потрібно порадитися» та інших формулювань. Всі рішення приймалися тут та зараз, що демонструвало її незалежність та досвідченість, її сформовану Особистість.

Віолетта Коновалова працювала на кафедрі криміналістики аж до 90-річного віку! Це не тільки про її здоров'я. Це також про відносини вчителя з учнем. Пам'ятаю, коли вона звернулася до завідувача Валерія Шепітька у віці 80 років, що їй важко вже працювати професором і потрібно припинити педагогічну діяльність, то їй було відмовлено в цьому. Були наведені аргументи щодо організації її привезення на роботу, підміни одразу під час лекції, якщо буде така швидка потреба. Після кількох таких лекцій, Віолетта Коновалова заявила, що вона впрається і більше це питання не піднімалося.

Під час традиційної «адміральської години» на кафедрі криміналістики о 12:00 під час кавування в професоріумі тривали дискусії, гумор, анекдоти, вирішування важливих академічних питань, консультування в невимушеній манері. Пам'ятаю як радився з Віолеттою Омелянівною з приводу тем кандидатської та докторської дисертації чи потрібно йти в докторантуру, як побудувати свої відносини з моїм вчителем академіком В. І. Борисовим. Пам'ятаю як хвалила мене за словник-довідник «Кримінальна юстиція в латинських висловах і термінах» (2013, 2020), оскільки цей напрям був втрачений в університеті разом із проведеними реформами. Важливо, що В. О. Коноваловій вдалося передати кафедру як перлину своєму улюбленому учню і спостерігати за її розвитком, приймаючи в цьому безпосередню, активну участь – коли створювалися

відеоцентри, криміналістичні лабораторії, музей, полігон, новітні криміналістичні валізи, фільми, енциклопедії, підручники, тощо.

У віці 96 років Віолетта Омелянівна Коновалова під час війни покинула нас і я вірю – спостерігає за нами десь зверху. Для мене, Ви завжди будете, якщо не моєю науковою мамою, то точно бабусею, про що завжди пам'ятатиму. Дуже цікаво як Ви сьогодні дивитися на те, що відбувається в Україні, Харкові, університеті, кафедрі. Найголовніше, як на мене, в університетському житті – це люди. Особливо Вчителя – титани, на яких тримається наука та юридична освіта. Відношення до попередника, твого колеги, вчителя – це те, що відбудеться з тобою вже завтра. Тому підтримка традицій – це основне і єдине, що можна зробити під час роботи в університеті. Не випадково, що після того як Ви пішли від нас у Вас стало учнів більше ніж «дітей лейтенанта Шмідта».

Віолетто Омелянівно, найбільш складно писати про Вас у минулому, розуміючи, що ця історія, на жаль, вже написана, однак в ній є достойне закінчення. Знаю, що Ваше продовження є в Ваших учнях, і учнях Ваших учнів, що робить вічним Ваш вклад в науку, освіту та розвиток кафедри, університету, Харкова та України. Хай буде вічною Ваша слава, Віолетто Омелянівно!

Юсупов В. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
СЛУЖБОВИХ РОЗКРАДАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ (АНАЛІЗ ОКРЕМИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ
АКАДЕМІКА КОНОВАЛОВОЇ В. О.)**

В умовах воєнного стану вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу України, становить підви-

щину суспільну небезпеку, у тому числі службові розкрадання посадовцями підрозділів логістики Збройних сил. Коли на обороноздатність держави і забезпечення ЗСУ та інших військових формувань витрачаються значні кошти, нагальним постають питання, які стоять перед правоохоронними органами, щодо захисту фінансово-економічних інтересів держави і протидії розкраданням військового майна, предметів озброєння тощо.

Важливим є науково-методичне забезпечення розслідування службових розкрадань, вчинених в умовах воєнного стану в Україні. При цьому сучасні наукові праці з відповідної проблематики базуються на багатому творчому доробку вітчизняних науковців [1].

Як засвідчують дані офіційної статистики, у державі зберігається тенденція до низької якості розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Зокрема, відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора щодо діянь, передбачених ст. 191 КК України: у 2020 році – обліковано 11160 кримінальних правопорушень, з них повідомлено про підозру – 5676 (що складає 50,8%), з яких закрито – 1402 (24,7%); у 2021 році – обліковано 10531 кримінальних правопорушень, з них повідомлено про підозру – 5946 (56,5%), закрито – 1264 (21,3%); у 2022 році – обліковано 6284 кримінальних правопорушень, з них повідомлено про підозру – 3017 (48,0%), закрито – 541 (17,9%); у 2023 році – обліковано 9222 кримінальних правопорушень, з них повідомлено про підозру – 4171 (45,2%), закрито – 696 (7,5%).

У таких умовах, враховуючи потужний рівень протидії розслідуванню службових розкрадань, вчинених посадовцями, важливого значення набуває своєчасне виявлення злочинної події, кваліфіковані її документування та реалізація оперативних матеріалів, швидке і об'єктивне розслідування. Для забезпечення доказування винуватості запідозрених осіб, науково-методичної допомоги органам досудового розслідування слід звернутися до розкриття окремих проблем використання спеціальних знань у протидії службовим розкраданням в умовах воєнного стану в Україні. Свого часу В. О. Коновалова слушно зазначала, що професійні знання сприяють глибині й творчому підходу до вирішення розумових завдань під час розслідування злочинів [2, с. 174].

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні характеризується формами, видами, суб'єктами. Не вдаючись до аналізу

наукових підходів та дефініцій категоріального апарату щодо інституту «спеціальних знань у кримінальному процесі», зупинимось на окремому їх виді, що є малодослідженим та не часто використовується під час судового розслідування. Мова йде про такий вид процесуальної форми використання спеціальних знань як допит обізнаного свідка.

Зокрема, у ч. 7 ст. 95 КПК України зазначено, що якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 цього Кодексу, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому частиною другою статті 89 цього Кодексу, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта [3]. Такі особи можуть вважатися обізнаними свідками.

Обізнаним свідком можна вважати особу, яка стала очевидцем досліджуваних судом обставин і з огляду на наявність спеціальних знань здатна не просто викласти відомі їй факти, а й зробити з них певні умовиводи, висновки чи дати кваліфіковану оцінку сприйнятим подіям, або через виконання службових обов'язків отримала відомості, що мають значення для кримінального провадження. До таких осіб можуть бути віднесені, наприклад: лікар, який надав першу медичну допомогу потерпілому; поліцейський, який першим оглянув місце події; ревізори, бухгалтери, співробітники податкової, митної служб, інших контролюючих і наглядових органів, члени спеціальних комісій, які виявили порушення вимог нормативно-правових актів, відомості про які були внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань [4, с. 23–24]. Показання ревізорів і бухгалтерів є особливим напрямом збирання інформації, отриманої з використанням спеціальних знань, у справах про службові розкрадання [5]. Як зазначено у Законі України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», у випадках виявлення ревізором або аудитором порушень фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації вони повинні передавати правоохоронним органам матеріали ревізії, а також повідомляти про виявлені зловживання і порушення державним органам і органам, уповноваженим управляти державним майном.

Якщо свідок володіє спеціальними знаннями, що виходять за рамки звичайних знань, і ці знання допоможуть суду зрозуміти докази або встановити факти, він може давати показання як обізнаний свідок за умови, що суд вважає його показання допустимими й достовірними. Цінність

показань обізнаного свідка полягає в тому, що завдяки наявним у нього спеціальним знанням отримані в результаті його допиту відомості можуть містити такі деталі досліджуваної події, які залишилися б непоміченими непрофесіоналом [4, с. 25]. Але процедура введення таких даних у кримінальне провадження можлива лише при допиті обізнаного свідка в суді. Тут діє правило, передбачене ч. 3 ст. 101 КПК України, відповідно до якого висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо та ін.

Відносно до кримінальних проваджень, розпочатих за ст. 191 КК України, до обізнаних осіб, щодо яких у подальшому може виникнути необхідність допитати у суді, відносяться ревізори, аудитори або інші особи, які перевіряли певний товар, досліджували надані послуги, вивчали документообіг підприємства, тощо. Наприклад, відповідно до повідомлень вітчизняних медіа, влітку 2023 року стало відомо, що восени 2022 року Міністерство оборони уклало контракт із турецькою фірмою Vector avia hava araçları на постачання зимового одягу. Вартість була прийнятною як для зимового одягу. Куртки від турків йшли по 86 доларів за одну штуку. Ця фірма лише у жовтні-грудні 2022 року ввезла до України з Туреччини 233 тисяч курток на 20 мільйонів доларів і 202 тисяч штанів на 13 мільйонів доларів. Згідно з турецьким митним рахунком, ціна одягу виявилася втричі менша, ніж у документах Міністерства оборони. Саме на це звернули увагу молдовські митники, коли вантажівки з формою перетинали кордон. Але з Туреччини насправді їхали не зимові, а літні куртки. Куртки у змінених документах перетворилися з «камуфляжних» на «зимові повітрязахисні» і на цьому перетворенні змінювалася ціна з 29 до 86 доларів за штуку. З цього приводу 23 серпня 2023 року відбулося засідання Комітету Верховної Ради України з питань антикорупційної політики, під час якого обговорили закупівлю Міністерством оборони зимової форми для ЗСУ, що здорожчала втричі під час доставки. У ході засідання глава слідчої комісії Верховної Ради щодо фактів корупції Міноборони розповів про ймовірну схему, згідно з якою, комплект одягу для ЗСУ завозили в Україну за вищою ціною, ніж та, що була до перетину кордону. У даному випадку працівники митниці Республіки Молдова, які вивчали товарно-супровідні документи та перевіряли куртки, що ввозилися в Україну, є обізнаними свідками. Щодо них з урахуванням процедури міжнародної правової допомоги (Розділ ІХ. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження КПК

України) [3] можна провести допит та використовувати їх показання у судовому процесі, за рішенням суду.

Іншим перспективним напрямом при розслідуванні кримінальних проваджень за ст. 191 КК України вбачається комплексне використання спеціальних знань у виді призначення судових експертиз із залученням фахівців різних експертних спеціальностей. Наприклад, у випадках розслідування фактів службових розкрадань під час будівництва доріг, з урахуванням обставин кримінального правопорушення доцільним є проведення комплексних будівельно-технічної та дорожньо-технічної експертизи (для визначення типу асфальтобетонних сумішей необхідно провести лабораторні дослідження фізико-механічних властивостей відібраних зразків дорожнього покриття), будівельно-технічної та товарознавчої експертизи (для визначення, перевірки обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва) та деяких ін.

Розглянуті інноваційні підходи до окремих питань науково-методичного забезпечення розслідування службових розкрадань в умовах воєнного стану базуються на науковому доробку знаних українських криміналістів. В цілому, стрімка трансформація криміналістичних знань в умовах повномасштабного військового вторгнення в Україну, характеризується безперервним розвитком, удосконаленням, інтеграцією до європейських і міжнародних стандартів, що забезпечує кримінальні провадження потужним інструментарієм.

Література:

1. Коновалова В. Е. Организация расследования хищений государственного и общественного имущества : учеб. пособие. Харьков : Юрид. ин-т, 1984. 45 с.
2. Коновалова В. Алгоритмізація в теорії криміналістики. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. Вип. 1. С. 169–174.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення: 24.03.2024).
4. Мирошниченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ / за ред. проф. М. Г. Щербаковського. Харків : ХНУВС. 2022. 97 с.
5. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Консум, 1999. 156 с.

II. РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Авдєєва Г. К.

*кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця НДІ вивчення проблем злочинності
НАПрН України,
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМИ ВЕРИФІКАЦІЇ¹ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сьогодні в Україні та в інших країнах функціонують декілька цифрових платформ для фіксації злочинів, скоєних російськими військовими в Україні, а саме: база даних «Книга катів українського народу», інформаційний ресурс Української Гельсінської Спілки з прав людини, база даних «Т4Р (Трибунал для Путіна)», національна платформа WarCrimes.gov.ua, аналітична база даних «Воєнні злочинці рф», міжнародна централізована база доказів міжнародних злочинів (CICED) та ін. Однак, через неможливість у багатьох випадках верифікувати цифрову інформацію вона не завжди може використовуватися як доказ у кримінальному провадженні. Це негативно впливає на якість здійснення правосуддя тому, що в умовах глобальної цифровізації суспільства цифрові докази іноді є визначальними для об'єктивного вирішення справи і припинення винних до відповідальності.

Спільними зусиллями провідних наукових установ та правоохоронних органів США, Канади й деяких країн Європи створено міжнародну організацію щодо комп'ютерних доказів (International Organization on Computer Evidence, IOCE) [1] та Наукову робочу групу з їх дослідження (Scientific Working Group on Digital Evidence або SWGDE) [2], які розробляють міждисциплінарні посібники й стандарти щодо фіксації,

---

¹ Кабінет Міністрів України визначив, що термін «верифікація» означає те саме, що й «перевірка достовірності». – Див.: Про затвердження Порядку верифікації (перевірки достовірності) сертифікатів і декларацій про походження товару з України : Постанова № 1029 від 9 грудня 2015 р. Редакція від 29.12.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2015-%D0%BF#Text>

відновлення, збереження й дослідження цифрових доказів. Особливу увагу приділено процесуальній фіксації слідчих дій із використанням цифрових доказів, забезпеченню доступу до них усіх учасників процесу в умовах змагального судочинства, допущенню до дослідження цифрових доказів лише кваліфікованих ІТ-спеціалістів із метою максимального збереження їх цілісності [3].

Автентичність (справжність) окремого цифрового файлу, його частини або групи файлів перевіряють за їхнім хеш-кодом (унікальним кодом для кожного такого об'єкта). Однакові значення хеш-коду для оригіналу файлу, зокрема отриманої з точної копії накопичувача інформації пристрою, і файлу, який перевіряють, свідчать про їх ідентичність. Для порівняння файлів за хеш-кодом залучають судового експерта або ІТ-спеціаліста, а достовірність показань або висновків експерта перевіряють за Daubert standard (Правило 702 FRE USA) [4].

Науковці Національного інституту юстиції США наголошують на важливості докладного протоколювання процесів автентифікації (встановлення справжності) та всіх інших процесуальних дій із цифровими доказами (вилучення з детальним описом електронного пристрою, вказівкою про його власника та осіб, які мали до нього доступ, способів і засобів вилучення інформації, копіювання на зовнішній носій, дослідження з описом методів і засобів тощо). Це дозволяє довести факт зберігання цифрової інформації в первісному вигляді [5, с. 13].

Центром прав людини Університету Берклі в Каліфорнії та Офісом Верховного комісара ООН з прав людини у 2020 р. представлений «Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права» (Протокол Берклі), який містить стандарти і методологічні підходи до збирання, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може слугувати доказом у кримінальному провадженні. [6, с. 6]. У Протоколі Берклі викладені алгоритми пошуку, накопичення, аналізу та збереження цифрової інформації з відкритих джерел із дотриманням принципів об'єктивності, компетентності, підзвітності, відповідності законодавству, безпеки, точності, незалежності, прозорості, дотримання прав людини та ін.

Національний стандарт України ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 [7] є єдиним в Україні офіційним документом, який має належність до цифрових доказів. У ньому викладені настанови щодо ідентифікації, збиран-

ня, здобуття та збереження цифрових доказів, однак законодавчого закріплення ці рекомендації поки що не мають. Під час верифікації цифрової інформації слідчі і судді зазвичай звертаються до судових експертів, однак навіть останні не завжди здатні вирішити завдання щодо встановлення автентичності матеріалів відео- та звукозапису, яке зазвичай базується на ідентифікації апаратури запису. На цій апаратурі здійснюється експериментальний запис, ознаки якого порівнюються з ознаками аналізованого файлу. За відсутності апаратури запису встановити автентичність запису вкрай складно [8]. Експерти констатують, що через швидкий розвиток інформаційних технологій і зміну форматів цифрових файлів існуючі методики судової комп'ютерно-технічної експертизи швидко «застарівають» і вимагають постійного доопрацювання [9, с. 5]. Вони наголошують на тому, що нині взагалі складно створити конкретну методику верифікації цифрових відео- та звукозаписів через різноманітність та відсутність наукових публікацій про їх характеристики. Унаслідок цього можна лише охарактеризувати напрями виявлення певних ознак для вирішення питання щодо автентифікації (верифікації) цифрових записів [10, с. 57–58].

Європейським центром журналістики виданий посібник для верифікації цифрового контенту (фотознімків та відеозаписів), у якому містяться покрокові інструкції щодо встановлення автентичності цифрових зображень та відеозаписів, отриманих від фізичних осіб або виявлених у відкритих джерелах мережі Інтернет [11]. Судові експерти у своїй роботі, у т. ч. під час створення експертних методик, можуть використовувати напрацювання міжнародних спільнот журналістів щодо боротьби з дезінформацією.

На сайті міжнародної спільноти журналістських розслідувань Bellingcat опубліковані посібники щодо верифікації цифрової інформації з відкритих джерел (OSINT) з метою встановлення певних фактів. Досить цікавими є публікації щодо використання світла сонця і тіні на фотознімках для встановлення геолокації, способу відстеження польотів літальних апаратів та ін. [12].

Верифікацію цифрової інформації рекомендовано розпочинати з перевірки EXIF-даних (Exchangeable Image File Format) – метаданих, які «вбудовані» в цифрові файли та можуть містити дату й час зйомки, місце зйомки, тип камери тощо. Для перевірки метаданих вручну рекомендовано відкрити цифрове зображення або відеозапис у програмі для

перегляду метаданих (наприклад, Adobe Photoshop, ExifTool та ін.), перевірити різні поля метаданих (автор, дата створення, камера, географічні координати тощо) та порівняти ці дані з відомими фактами або ін. джерелами. Також існують безкоштовні онлайн-інструменти (Jeffrey's Exif Viewer або Metapicz), які дозволяють завантажити зображення та переглянути його метадані (модель камери, тип об'єктиву, витримку, діафрагму, дату створення файлу, географічні координати та ін.) [13].

Деякі фотознімки та відеозаписи можуть мати цифровий підпис, який підтверджує їх автентичність. Програма для перевірки цифрових підписів GnuPG дозволяє виявити зміни підпису після створення файлу.

На жаль, перевірка метаданих файлу не може гарантувати його автентичності тому, що існують способи їх зміни. Зокрема, додавати та редагувати метадані можна за допомогою програм Adobe Lightroom, Capture One, Jeffrey's Exif Viewer, Findexif.com, GroupDocs.Metadata [11, с. 40] та програм для редагування фотознімків на смартфоні. Для цього лише потрібно відкрити фотознімок у програмі редагування, натиснути на вкладку «Метадані» або «Інформація про зображення» та змінити необхідну інформацію. У Windows 10 можна додати метадані до зображень, натиснувши правою кнопкою миші на файлі, вибравши «Властивості», а потім перейшовши на вкладку «Деталі».

Ресурси вебсайту Foto Forensics дозволяють виявити ділянки редагування на фотознімках (прибирання окремих елементів зображення або їх додавання). Спеціальні пошукові сервіси Google Search by Image та TinEye дають змогу знайти оригінальне джерело зображення та перевірити, де раніше воно публікувалося [14].

Програма **JPEGSnoop**, яка працює лише в операційній системі Windows, надає можливість переглядати метадані не лише зображень, але й форматів AVI, DNG, PDF та ін. Вона також допомагає виявити редаговані фрагменти файлів [11].

Автентичність цифрової інформації також можливо перевірити за допомогою пошукових систем (Google, Bing та ін.). Наприклад, можна ввести в пошукову систему ключові слова, пов'язані з фотознімком або відеозаписом, переглянути результати пошуку і знайти додаткову інформацію про зображення або відеозапис. Пошук за зображенням за допомогою Google Images або Bing Images також може допомогти знайти оригінальне або схоже зображення та визначити «надійність» ресурсу, на якому він розміщений.

Науковці в галузі кримінально-правових наук вважають, що сьогодні рівень підготовки слідчих у роботі із програмно-технічними комплексами та складними програмними оболонками є низьким [37]. Тому програми підготовки і підвищення кваліфікації співробітників правозастосовних органів слід доповнити базовою підготовкою щодо роботи з цифровими доказами із використанням сучасних напрацювань науковців і журналістів країн Європи та США.

Перспективними завданнями щодо подолання проблем верифікації цифрової інформації у кримінальному провадженні в Україні є такі:

- розроблення алгоритму верифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів (в т. ч. цифрової інформації з відкритих джерел) на основі міжнародних стандартів;
- створення експертних методик для верифікації цифрової інформації, яка відповідатиме сучасному розвитку інформаційних технологій та включатиме відповідні напрацювання науковців, журналістів та IT-спеціалістів країн Європи та США.

Література:

1. International Organization on Computer Evidence (IOCE). *UIA. Global Civil Society Database*. URL : <https://uia.org/s/or/en/1100029648>.
2. Scientific Working Group on Digital Evidence (SWGDE). URL : <https://www.swgde.org/>.
3. Kessler G. C. Judges' Awareness, Understanding, and Application of Digital Evidence. *Journal of Digital Forensics, Security and Law*. Vol. 6. No. 1. Art. 4. Pp. 54–72. DOI : <https://doi.org/10.15394/jdfsl.2011.1088>.
4. Federal Rules of Evidence (FRE). Dec 1, 2020. *Legal Informational Institute*. URL : <https://www.law.cornell.edu/rules/fre>.
5. Sean E. Goodison, Robert C. Davis, and Brian A. Jackson. Digital Evidence and the U. S. Criminal Justice System: Identifying Technology and Other Needs to More Effectively Acquire and Utilize Digital Evidence. *Research report (Rand Corporation)*. RAND Corporation, 2015. 32 p. URL : <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/248770.pdf>.
6. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. *Unated Nations Human Right*. New York and Geneva, 2022. 102 p. URL : https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf.
7. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT). Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів. Чинний від 01.01.2019 р. Київ : УкрНДНЦ, 2018. 31 с.

8. Методика ідентифікаційних і діагностичних досліджень матеріалів та апаратури цифрового й аналогового звукозапису зі застосуванням програмного забезпечення «Фрактал» при проведенні експертиз матеріалів та засобів відео та звукозапису : наук.-мет. посіб. / Рибальський О. В., Соловійов В. І., Журавель В. В., Татарнікова Т. О. Київ : ДУІКТ, 2013. 75 с.

9. Климчук М. П., Комісарчук Ю. А., Марко С. І., Стецик Б. В. Судова комп'ютерно-технічна експертиза у кримінальному провадженні : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 112 с.

10. Брендель О. І. Дослідження автентичності цифрових відео- та звукозаписів. *Використання цифрових технологій у криміналістиці та судовій експертизі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 11 груд. 2023 р. : електрон. наук. вид. Харків : Право, 2024. С. 56–60.

11. Посібник з верифікації цифрового контенту. *Європейський центр журналістики*. Інститут Пойнтера. Амстердам, 2022. 130 с. URL : https://verificationhandbook.com/book_ua/.

12. Guides. Bellingcat. URL : <https://web.archive.org/web/20210110210248/https://www.bellingcat.com/category/resources/how-tos/>.

13. Як перевірити зображення на достовірність з Verify? *Громадський проєкт*. URL : <https://www.prostir.ua/?kb=yak-z-verify-pereviryty-zobrazhennya-na-dostovirnist>.

14. Дорош Марина. 13 онлайн-інструментів для перевірки контенту. URL : <https://ms.detector.media/how-to/post/1707/2014-02-05-13-onlayn-instrumentiv-dlya-perevirky-kontentu/>.

15. Кіберзлочинність та електронні докази = Cybercrime and digital evidence: навч. посібник / [Б. М. Головкін, О. І. Денькович, В. В. Луцик, Д. М. Цехан] ; за ред. канд. юрид. наук, доц. Ольги Денькович, д-р права, проф. Габріеле Шмельцер. Електрон. вид. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 298с.

Алексійчук В. І.,

*заступник завідувача Київського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса з науково-методичної роботи та післядипломної освіти, кандидат юридичних наук, доцент,
м. Київ, Україна*

ЩОДО ШЛЯХІВ ЗАПОБІГАННЯ ЕКСПЕРТНИМ ПОМИЛКАМ (РОЛЬ ПСИХОЛОГІЇ)

Віолетта Омелянівна Коновалова, видатний український вчений-криміналіст, психолог, талановитий педагог і керівник, велика частина

наукових здобутків якої присвячена впровадженню психологічних знань в сферу юридичної діяльності з метою сприяння вирішенню різноманітних професійних завдань правничих професій: розкриттю злочинів, підвищенню ефективності проведення процесуальних дій та налагодженню комунікації з їх учасниками, мистецтву доведення правової позиції під час судових проваджень, ефективного управлінню і плануванню діяльності, прийняттю рішень тощо [Див.: 1–3]. В своїх чисельних роботах Віолетта Омелянівна приділяла значну увагу аналізу внутрішньої структури та механізмів пізнавальної діяльності слідчого, судді, впливу психологічних властивостей та станів на результати їх діяльності, психологічній природі слідчих та судових помилок, актуальність дослідження яких зберігається і сьогодні.

Слідчі і судові помилки не лише підривають авторитет уповноважених органів досудового розслідування та судових інституцій, знижують довіру до них з боку суспільства, а й призводять до непоправних наслідків, засудження невинуватих і виправдання винних, зламаних життів, неможливості належного захисту і відновлення прав та інтересів учасників проваджень.

Неабиякий вплив на явище слідчих та судових помилок мають експертні помилки, зважаючи на ключову роль експерта у розв'язанні питань, які потребують залучення спеціальних знань. У зв'язку з цим вивчення проблеми експертних помилок та їх запобігання є важливим компонентом і передумовою уникнення слідчих та судових помилок, запорукою якісного здійснення правосуддя.

Дослідження природи експертних помилок, причин і умов їх виникнення вбачається неможливим без звернення саме до психологічного змісту діяльності судового експерта, аналізу його складових та впливу на формування результату діяльності. Серед основних психологічних компонентів діяльності судового експерта, як різновиду діяльності людини, є пізнавальний, вольовий та емоційний.

Пізнавальна сторона діяльності судового експерта проявляється у вирішенні поставлених перед ним експертних завдань – по суті розумовій діяльності, поєднаній з елементами чуттєвого пізнання (сприйняття). Типові помилки пізнавального характеру в діяльності судового експерта мають прояв у вигляді: а) неповноти аналізу (недостатній комплекс виявлених ознак, досліджених матеріалів, однобічний аналіз); б) помилко-

вого обрання методів (методик) дослідження, формул, коефіцієнтів та ін.; в) неправильного підбору аналогових об'єктів; г) логічних помилок під час встановлення причинно-наслідкових зв'язків та узагальнення інформації; ґ) неправильному застосуванні (підміні, змішуванні) понять; д) некваліфікованому аналізі (за відсутності у експерта необхідних спеціальних знань у відповідній галузі); е) шаблонності мислення у вирішенні схожих завдань, втраті творчого підходу; є) неправильному трактуванні змісту нормативних актів; ж) відсутності достатнього обґрунтування зроблених висновків та ін.

Передумовами пізнавальних помилок судових експертів є: 1) відсутність чіткого визначення в законодавстві критеріїв «відповідності» вищої освіти фахівця виду експертної спеціальності (наприклад, товарознавча експертиза, експертизи у сфері інтелектуальної власності тощо), внаслідок чого завдання вирішує фахівець, в якого відсутнє належне розуміння предмету дослідження; 2) відсутність однозначних «меж експертних спеціальностей», у зв'язку з чим експерт під час дослідження вдається до вирішення суміжних питань іншої галузі знань, в якій він не є обізнаним; 3) невизначеність професійних компетентностей судового експерта, які є необхідними для нього з метою ефективного здійснення діяльності у сфері судочинства (окрім відповідної вищої освіти), наприклад, аналітичні здібності, дослідницькі та мовні навички, психологічна стійкість тощо; 4) брак юридичних базових знань (у фахівців інших спеціальностей); 5) відсутність законодавчого визначення базових правових понять, які стосуються діяльності судового експерта (наприклад, що розцінюється як «самостійне збирання експертом матеріалів», «питання права»); 6) надмірна формалізованість діяльності судового експерта та розбіжності у змісті аналогічних норм в різних нормативно-правових актах; 7) суттєві зміни в методичному забезпеченні проведення судових експертиз (скорочення доступних методик у зв'язку з їх «дерусифікацією», виключенням методик, які втратили актуальність); 8) відсутність ефективної системи своєчасного оповіщення судових експертів про зміни законодавства, експертних методик та ін.

Вольова сторона діяльності судового експерта проявляється у здатності діяти самостійно під час обрання способів вирішення експертного завдання та оцінки отриманих результатів. Типовими помилками вольо-

вої сторони діяльності є дії (або бездіяльність), що проявляються в процесі проведення експертиз: а) конформність (як безумовне слідування досвіду старших колег, поширеній практиці, позиції замовника експертизи); б) нездатність проявляти самокритику, визнавати власні помилки; в) невпевненість, «страх помилки»; г) поверхневність, поспішність, неувважність до деталей; ґ) відсутність достатнього використання сучасних технічних засобів (у зв'язку зі страхом їх пошкодження).

Передумови такого роду експертних помилок: 1) суперечливість і неоднозначність окремих норм законодавства; 2) відсутність належних стимулюючих механізмів (достатньої оплати праці судових експертів, поєднання професійного та матеріального зростання); 3) відсутність достатньої системи гарантій незалежності судового експерта (захист від тиску зацікавлених суб'єктів, будь-яких форм переслідування у зв'язку зі здійсненням професійної діяльності); 4) високий рівень навантаження (що породжує поспішність); 5) зловживання з боку замовників судових експертиз (експертний «спам» – як направлення однакового експертного завдання до декількох експертних установ; доручення проведення експертиз для вирішення завдань, які по суті не потребують використання спеціальних знань; витребування повернення матеріалів без виконання в той час як експертиза фактично виконана; несвоєчасне реагування на клопотання судового експерта щодо витребування додаткових матеріалів, уточнення змісту поставлених питань, погодження виконання експертизи як експертизи іншого виду тощо).

Емоційна сторона діяльності судового експерта має прояв у вигляді особистісного ставлення до окремих ситуацій, з якими йому доводиться працювати, у певному рівні і характері напруги, яка виникає у відповідь на специфічну поведінку учасників провадження, перешкоджання діяльності судового експерта, психологічний тиск, оскарження дій експерта. Складним емоційним фоном характеризуються ситуації проведення судовим експертом експертиз у резонансних провадженнях, пов'язаних із суспільним запитом на покарання (відплату), якому встояти буває досить важко. Емоційні та фізичні перенавантаження позначаються негативно не лише на повноті, а й на об'єктивності досліджень.

З урахуванням здійсненого аналізу психологічних компонентів діяльності судового експерта та з метою мінімізації умов, які сприяють експертним помилкам, доцільним є:

1. Уточнення кваліфікаційних вимог до судового експерта шляхом визначення змісту загальних та спеціальних (за кожною експертною спеціальністю) компетентностей фахівця з метою встановлення відповідності фахівців вимогам до професії експерта відповідного виду (експертної спеціальності). Зокрема, в числі загальних компетентностей доцільно визначити: 1) когнітивні (пізнавальні); 2) мовні; 3) технічні; 4) інформаційно-комунікаційні; 5) математичні; 6) правові; 7) комунікативні; 8) організаційні; 9) морально-етичні. Наприклад, здатність: 1) до абстрактного мислення, аналізу та синтезу інформації; 2) обґрунтовувати власну позицію та надавати аргументовані експертні висновки; 3) працювати з великими масивами інформації, систематизувати і структурувати її; 4) на достатньому рівні застосовувати державну мову у професійній сфері (усну та письмову), грамотно й доступно викладати думку; 5) точно ставити завдання, формулювати запитання, знаходити шляхи вирішення у типових та нестандартних ситуаціях, застосовувати творчий підхід, приймати обґрунтовані рішення; 6) впроваджувати інноваційні методи для оптимізації професійної діяльності; 7) генерувати нові ідеї, будувати гіпотези, здійснювати поточне та стратегічне планування експертної діяльності та окремих експертних досліджень; 8) вести ділове спілкування із суб'єктами призначення експертизи, іншими учасниками проваджень, вміти своєчасно реагувати на спроби порушення меж незалежності судового експерта; 9) застосовувати загально-теоретичні наукові знання у галузі права, криміналістики та судової експертології в практичних ситуаціях, здійснювати критичний самоаналіз та оцінку складених висновків; 10) застосовувати принципи та нормативно-правові акти, які регламентують судово-експертну діяльність, судове провадження та досудове розслідування, здійснювати постійний моніторинг змін до законодавства; 11) орієнтуватися у пошуку наукової інформації щодо сучасного стану і перспектив розвитку теорії та практики судової експертизи, здійснювати її критичний аналіз, постійно підвищувати свою професійну обізнаність та вдосконалювати професійні навички; 12) впевнено користуватися ПК, базовими і спеціальними програмами та технічними засобами, пошуковими електронними ресурсами, інформаційними та комунікативними платформами і програмами, офіційною законодавчою базою; 13) володіти навичками ділового документообігу, обліку і зберігання експертних та наглядових проваджень, об'єктів та матеріалів дослідження; 14) орієнтуватися та ро-

зуміти основні засади (принципи) та процедури судового провадження різних видів та досудового розслідування в Україні, механізми міжнародного співробітництва судових експертів; 15) здійснювати обґрунтування та розрахунок вартості судової експертизи та експертного дослідження, консультації, інших витрат судового експерта, пов'язаних із проведенням судової експертизи та участю експерта в процесуальних діях; 16) застосовувати базові прийоми поведінки у конфліктних ситуаціях, долати стресові стани, попереджати прояви професійної деформації; 17) дотримуватись умов конфіденційності в професійній діяльності та встановлених законодавством обмежень щодо розголошення інформації у зв'язку з проведенням судово-експертної діяльності.

Система професійних компетентностей судового експерта може використовуватись у вигляді стандарту професії судового експерта відповідного напрямку, який може застосовуватись під час професійного відбору, підготовки й підвищення кваліфікації експертних кадрів з метою уніфікації критеріїв доступу до професії.

2. Розмежування предмету регулювання профільного закону «Про судову експертизу» та процесуальних кодексів в частині регламентації порядку проведення судових експертиз; перенесення основних положень щодо організації і проведення судових експертиз з відомчих нормативних актів до профільного закону; уніфікація вимог до оформлення висновку експерта в законі; надання визначення спеціальним поняттям.

3. Уніфікація видів судових експертиз та експертних спеціальностей, укрупнення окремих з них, встановлення зрозумілих критеріїв визначення меж експертних спеціальностей.

4. Посилення гарантій незалежності судових експертів (в тому числі, приділення уваги питанням врегулювання справедливої оплати праці, недопущенню зловживань з боку замовників експертиз і учасників провадження та ін.).

Література:

1. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія: підручник. 3-тє вид., перероб і допов. Харків: Право, 2019. 288 с.
2. Коновалова В. О. Проблеми логіки і психології у слідчій тактиці. Харків: Вид-во ХДУ, 1965. 140 с.
3. Коновалова В. О. Допит: тактика та психологія: Навч. Посібн. Харків, 1999. 157 с.

Білоус В. В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ НЕБЕЗПЕКИ ПОВТОРНИХ ТЕРОРИСТИЧНИХ АТАК

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України засвідчує стрімку деградацію країни-агресора через удосконалення і регулярне застосування останньою поширеної переважно на території окремих країн Близького Сходу тактики повторних терористичних атак (тактики «подвійних ударів») щодо об'єктів цивільної інфраструктури. Неможливість розгортання терористичної мережі, спроможної на приховане переміщення, встановлення та підриг вибухових пристроїв у багатолюдних місцях, зумовлена ефективною протидією сектору безпеки України, на тлі необмежених до тепер можливостей країни-терориста із застосування дистанційних засобів ураження різних типів призвела до заміни вчинення вибухів замінованих транспортних засобів тощо на повторні авіаційні, ракетні, артилерійські чи комбіновані удари по скупченню людей і техніки поблизу вражених первинним ракетно-бомбовим ударом об'єктів після прибуття представників екстрених служб і правоохоронних органів з метою надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків і документування вчиненого воєнного злочину.

Лише від початку 2024 р. зафіксовано не менше трьох таких терористичних атак. Зокрема, 27 лютого 2024 р. на Сумщині повторним артилерійським обстрілом російських посіпак було вбито 2 і поранено 4 співробітників Національної поліції України, які в складі слідчої групи прибули для документування наслідків обстрілу фермерського господарства [1].

23 березня 2024 р. у м. Харкові під час ліквідації та документування наслідків вибуху, спричиненого безпілотним літальним апаратом (баражуючим боєприпасом) типу «Shahed-136 (Герань-2)», повторним авіаційним ударом із застосуванням аналогічного БпЛА було поранено

спіробітника Державної служби України з надзвичайних ситуацій і співробітника Національної поліції України [2].

За результатами огляду місць нанесення ракетних ударів по інфраструктурі м. Одеси, які 15 березня 2024 р. призвели до загибелі 21 і поранення більше ніж 70 осіб, міністр внутрішніх справ України І. Клименко відзначив: «Ми чітко бачимо, що ворог поцілів у цивільну інфраструктуру. І коли представники різних служб приїхали ліквідувати наслідки та надавати допомогу постраждалим, росіяни підступно вдарили по цій же території ще однією ракетою. В результаті ми маємо жертви серед цивільного населення, працівників ДСНС, лікарів, працівників Національної поліції... За результатами оперативної наради з керівництвом ДСНС, Нацполіції, територіальним командуванням Нацгвардії та Держприкордонслужби я дав вказівку провести детальний аналіз існуючих інструкцій та за необхідності внести корективи в алгоритм роботи, враховуючи оперативну обстановку» [3].

З огляду на вже понесені безповоротні втрати та реальну небезпеку продовження країною-агресором терористичної практики у майбутньому така ініціатива є давно назрілою. Відтак, першочерговому перегляду, уточненню та доповненню з метою недопущення невиправданої концентрації сил і засобів у потенційно небезпечних місцях, на наше переконання, підлягає Інструкція про поведінку з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС України від 19.08.2019 р. № 691, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 04.10.2019 р. за № 1081/34052, якою регламентовано особливості проведення огляду місця події, пов'язаного з використанням вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують. Предметом аналізу та модернізації має стати й Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 06.11.2015 р. за № 1392/27837, якою визначено порядок залучення до участі у проведенні огляду місця події у кримінальному провадженні спеціалізованої вибухотехнічної пересувної лабораторії Експертної служби МВС у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв.

Безповоротно в минулому мають залишитися прецеденти безглузлого зосередження на місці вчинення злочину «пріоритетних» для ворога цілей. Як це мало місце, наприклад, у випадку практично одночасно прибуття жодним чином не задіяних у провадженні невідкладної слідчої (розшукової) дії Генерального прокурора України, Голови Служби безпеки України, головного військового прокурора України та інших високопосадовців 23 березня 2017 р. на місце вбивства Д. Вороненкова у м. Києві.

У теперішній час безпечна участь в огляді місця події усіх уповноважених осіб, що безпосередньо не виконують функцій з виявлення, дослідження, фіксування, вилучення, упакування і транспортування доказів може бути забезпечена шляхом відеотрансляції захищеними каналами зв'язку перебігу і результатів слідчої (розшукової) дії за допомогою технічних засобів, розміщених на безпілотних (безкіпажних) підводних, надводних, наземних і повітряних роботизованих платформах.

Слід наголосити на тому, що правова регламентація огляду місця події в умовах реальної небезпеки для життя чи здоров'я учасників слідчої (розшукової) дії потребує системної інтеграції ефективних алгоритмів дистанційного і, відповідно, безпечного провадження процесуальних дій не тільки до норм відомчих нормативно-правових актів. Модернізації підлягає і чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, положеннями якого закріплено надзвичайно широкий термін «дистанційне досудове розслідування» з невиправдано вузьким змістом. Адже, відповідно до ч. 1 ст. 232 КПК України дистанційне досудове розслідування – це лише проведення допиту осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення.

Тобто, нормативне визначення терміну «дистанційне досудове розслідування» обмежує дистанційність досудового розслідування виключно правовою можливістю: 1) проведення обмеженого переліку слідчих (розшукових) дій: допиту осіб (1); впізнання осіб (2); впізнання речей (3); 2) застосування однієї з багатьох можливих і придатних для цього технологій – відеоконференції; 3) в єдиному з багатьох можливих видів місць провадження слідчих (розшукових) дій – приміщенні.

Однак, сучасний рівень розвитку науково-технічного прогресу та ринкової конкуренції провідних світових виробників, стрімкий розвиток профільних галузей національної економіки та невпинна матері-

ально-технічна допомога країн-партнерів забезпечують доступність широкої номенклатури підводних, надводних, наземних і повітряних безпілотних роботизованих систем, оснащених сучасними датчиками і маніпуляторами, системами машинного зору й штучного інтелекту, спроможними забезпечити дистанційне, а значить безпечне для життя і здоров'я людини виконання максимального числа функцій, традиційно властивих слідчому та спеціалісту. У тому числі, під час провадження слідчих оглядів, обшуків, слідчих експериментів не тільки у приймиченнях, а й у важкодоступних місцях на відкритій місцевості та під землею поверхнею, під водою і на воді, у повітряному просторі.

Керівництво Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру та науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів в межах повноважень, закріплених пунктом 3 розділу III наведеної вище Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, повинно невідкладно визначити відповідну викликам часу комплектацію спеціалізованих вибухотехнічних пересувних лабораторій (мобільних комплексів техніко-криміналістичного забезпечення), яка передбачатиме широке застосування вище перелічених безпілотних роботизованих систем.

А розроблювані вченими-криміналістами методики розслідування тероризму [4, с. 721–732] та воєнних злочинів повинні враховувати безпековий чинник як наріжний камінь для розбудови дієвих криміналістичних рекомендацій щодо провадження слідчих (розшукових) дій в умовах реальної небезпечки для життя і здоров'я.

Література:

1. На Сумщині двоє поліцейських загинули, ще четверо поранені внаслідок «прицільного» удару РФ – МВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-klymenko-politsiya-zahynuly/32837396.html>.
2. У Харкові під час повторного обстрілу постраждали рятувальник і поліцейський, які ліквідували наслідки прильоту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/all/u-kharkovi-pid-chas-povtorno-ho-obstrilu-postrazhdaly-riatuvalnyk-i-politseyskyu-yaki-likvidovuvaly-naslidky-prylotu/>.
3. Голова МВС доручив переглянути алгоритм роботи екстрених служб після удару по Одесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/03/16/7446793/>.

4. Коновалова В. О. Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів / Вісник Академії правових наук України. – Х. : Право, 2003. – Вип. 2 (33) – 3 (34). – С. 721–732.

Борисенко І. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна*

Слободенюк І. В.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри правоохоронної
діяльності та спеціальних юридичних дисциплін
Національного університету водного господарства
та природокористування,
Рівне, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ РЕАКТИВНОЇ ТА РАКЕТНОЇ ЗБРОЇ

Під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією Російської Федерації проти України фіксується значна кількість злочинів, вчинених із використанням ракетної та реактивної зброї, а саме: керованих реактивних снарядів РСЗВ «Торнадо-С» та реактивних снарядів до РСЗВ «Град», «Ураган», «Смерч», крилатих ракет типу ЗМ-14 «Калібр», оперативно-тактичних ракет 9М723 «Іскандер-М» тощо.

Під час огляду місця події слідчий безпосередньо сприймає, досліджує, фіксує, оцінює об'єкти на місцевості або в приміщенні, де виявлені ознаки злочину. Місцем події у кримінальних провадженнях, вчинених із застосуванням реактивної та ракетної зброї може бути: ділянка місцевості (вулиця, площа, пустир, двір, берег водойми); приміщення (будь-якої форми власності: багатопверховий, багатоквартирний або підсобний будинок, окремі приміщення в них, індивідуальні будівлі тощо), де було вчинено кримінальне правопорушення; настали шкідливі наслідки; а також виявлені інші сліди, що відобразилися у **«слідовій картині»** даної події.

Практика свідчить про те, що основними недоліками при розкритті та розслідуванні цих злочинів є поверховий огляд місця події, і зокрема, неповне виявлення і вилучення речових доказів, і відповідно, у подальшому неякісне проведення експертних досліджень.

Огляд місця події наслідків бойового застосування реактивної та ракетної зброї має свої особливості, зумовлені в першу чергу тим, що його проведення вимагає оперативності, що пов'язано зі швидкою зміною обстановки. Внесення змін в обстановку може відбуватися внаслідок дій вибухотехніків, пожежних, медичних працівників, працівників комунальних та інших служб, які також працюють на місці вибуху.

Саме тому, під час розслідування злочинів такої категорії особливу роль відіграє своєчасне та якісне проведення огляду місця події з метою виявлення, максимальної фіксації «слідової картини» та вилучення речових доказів (складових частин ракет, реактивних снарядів, суббоеприпасів). А найважливішим завданням огляду місця події за фактами обстрілів з ракетної та реактивної зброї є повне виявлення і максимально детальна і оперативна фіксація слідів обстрілу (вибуху).

Тому, з урахуванням необхідності **оперативного** проведення огляду, проведення паралельно із ним рятувальних робіт, більш ефективним вбачається застосування методу огляду місця події за квадратами [1, с. 67]. Під час огляду значних територій, із великою зоною охоплення, у випадку, якщо це негативно не вплине, або не може вплинути на повноту проведеного огляду, доцільно місце огляду розбивати та **зонувати** на окремі невеликі ділянки або об'єкти, на якій окремо працюватиме слідча група, проводячи відповідний огляд місця події. Кожній ділянці, або об'єктам надається свій окремий порядковий номер, із логічно-слідовою їх побудовою [2, с. 237].

Територія, на якій проводиться огляд умовно може бути розподілена на *окремі зони*, огляд кожної з яких має свої особливості. У першій зоні (радіусом 5–10 м) на предметах обстановки виявляються і фіксуються сліди бризантного і термічного впливу вибуху, сліди розльоту фрагментів вибухового пристрою. У другій (10–20 м) та третій (20–300 м) зонах на предметах обстановки виявляються і фіксуються сліди фугасного і сейсмічного впливу вибуху, розльоту фрагментів вибухового пристрою. Розміри зон вказані орієнтовно і можуть змінюватись залежно від потужності вибуху. У самому центрі вибуху фіксуються форма і розмір воронки, зазначається матеріал та властивості ґрунту. У випадку необ-

хідності проводиться розкопування для виявлення металевих об'єктів (у разі виявлення таких за допомогою металодетекторів), беруться проби ґрунту [3, с.30–31].

Іншою ж, визначальною особливістю огляду даного виду злочинів є наявність *фактора підвищеної небезпеки* для життя і здоров'я його учасників, що вимагає знання і дотримання *спеціальних правил безпеки*. Під час огляду всім членам СОГ необхідно постійно пам'ятати про необхідність забезпечення безпеки учасникам огляду – потерпілим, понятим, свідкам, іншим учасникам розслідування. Небезпечні наслідки під час такого огляду можуть настати, *по-перше*, внаслідок можливої наявності загрози повторного удару під час роботи СОГ на місці події, і *по-друге*, від загрози розриву нездетонованих снарядів, нерозірваних бойових частин та їх суббоеприпасів (від десятків до сотень бомб меншого розміру, що містяться у касетних бомбах (контейнерах) тощо. Необхідно пам'ятати, що будь-які дії на місці події з виявленими предметами такого виду до прибуття спеціалістів-вибухотехніків Національної поліції України проводити категорично заборонено. Вимога *безпеки до проведення огляду місця події* є основною з підстав залучення працівників вибухотехнічної служби, спеціалістів з питань застосування ракетних військ та артилерії, а також військової авіації. Ці фахівці залучаються до огляду місця події за необхідності визначення імовірних напрямків обстрілів, що призвели до загибелі чи поранення осіб та/або пошкодження (знищення) об'єктів, і встановлення типів озброєння, що використовувалося для здійснення обстрілів. Такі спеціалісти залучаються до огляду місця обстрілу або влучання снаряду ракетної артилерії [4, с. 3; 5]. Важлива пам'ятати, що та обставина, що вибух вже стався, ні в якому разі не є гарантією відсутності загрози, відомі непоодинокі випадки *повторного обстрілу*. За наявності загрози повторного удару під час роботи на місці події обов'язковим є використання засобів захисту, а під час ракетних ударів робота слідчих біля вирви здійснюється в засобах захисту органів дихання, очей і шкіри. Для забезпечення безпеки членів слідчо-оперативної групи та запобігання можливим остаточним руйнуванням приміщень і споруд, пошкодженням унаслідок вибуху, під час огляду цих приміщень необхідно надавати перевагу використанню дистанційних засобів фото-, відеозйомки, особливо всередині масивних ангарів, сховищ тощо. Головним критерієм під час вибору способу та методу фіксації має бути максимально допустима швидкість його

реалізації з огляду на небезпеку тривалого перебування членів СОГ у зоні можливого повторного ураження [5; 6.с.253].

Аналізуючи інформацію, яку було надано представниками міжвідомчої робочої групи військових експертів при Офісі Генерального прокурора під час тренінгу «Проведення огляду місця події та інших першочергових слідчих дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільні об'єкти» 12 жовтня 2022 року, можна підсумувати наступне:

1.»Якщо снаряд або міна не детонували – це не означає, що ви в безпеці»;

2.»Слідчі дії проводяться після усунення небезпеки від нерозірваних бойових частин та їх суббоеприпасів»;

3.»Якщо обстріл здійснено нещодавно, обов'язковим є фіксація всіх точок прильоту та їх координат для визначення місця, звідки здійснювався обстріл» [7].

Однією з істотних специфічних особливостей такого огляду є наявність та вилучення на місці події предметів – речових доказів, що мають ознаки вибухових речовин, інформативні залишки вибухових пристроїв, залишки ракет з маркувальним позначенням тощо. Якщо такі залишки ракет або авіаційних бомб не були вилучені, були вилучені неправильно або взагалі відсутні, то практично неможливим стає проведення дослідження з метою визначення конкретного виду вибухового пристрою, який був застосований під час обстрілу. Як спеціалісти – вибухотехніки НДЕКЦ МВС повинні залучатися для надання консультацій слідчим щодо вирішення питання щодо достатності речових доказів для ідентифікації боеприпасів, що використовуються з метою подальшого призначення судової вибухотехнічної експертизи. Вилучені з місця вибуху предмети і сліди упаковуються в коробки, паперові та поліетиленові пакети за належністю, тобто окремо поміщаються залишки корпусу, оболонки і камуфляжу, засобів ініціювання і уповільнення, інші деталі та речовини. Важливим є вилучення інформативних залишків ракет з маркувальним позначенням.

Слід пам'ятати і про *додаткову небезпеку* для учасників огляду. Це можуть бути різні наслідки бойового застосування реактивної та ракетної зброї, а саме: ураження струмом, вогнем, вибухи газу, падіння різних деталей зруйнованої будівлі тощо.

Окремо варто звернути увагу на ще одну важливу обставину. Огляд місця події повинен проводитися за умов суворого дотримання конфі-

денційності. Слідчі повинні збирати максимально повну і правильну інформацію, володіти справжньою картиною події, і контролювали щоб не було витоку будь-якої інформації! Слід пам'ятати, що під час огляду місця події попередній висновок спеціаліста, наприклад питання щодо модифікації конкретної реактивної системи залпового вогню, ракетних комплексів та крилатих ракет, які було застосовано під час обстрілу може бути – один, а після проведення вибухотехнічної експертизи – інший. Тільки висновок експерта може мати доказове значення. А попередня, неперевірена, іноді неправильна інформація на початковому етапі може дуже негативно вплинути на подальший процес розслідування.

Протокол огляду місця події є основним засобом фіксації, в якому детально та максимально повно повинні бути відображені хід та результати огляду. У протоколі огляду місця події під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією проти України, вказують: дату, час, GPS-координати, найменування населеного пункту, адресу, іншу прив'язаність до місцевості, погодні умови; наявність або відсутність на місці події воронки та їхні параметри; масштаби та характер руйнувань: заглиблення у стіні чи інших предметах, руйнування скла у вікнах будівель і відстань цих вікон від місця вибуху; наявність слідів вибуху на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо); наявність залишок мін/снарядів/ракет, їхні довжину, діаметр, кут нахилу у воронці, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу тощо; втрати серед мирного населення (загиблі та поранені), знищені будівлі/об'єкти, пошкоджені будівлі/об'єкти; наявність слідів, що свідчать про переміщення об'єктів (транспортних засобів, трупів, уламків) на місці події до початку огляду, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу; координати усіх предметів, що підлягають огляду, та їхнє розташування відповідно до сторін світу.

У випадках, коли на місці вибуху є загиблі, то зазначають: місце виявлення трупа (вказується на мапі населеного пункту), положення тіла до нерухомих об'єктів, іншої обстановки навколо трупа, стан трупа, візуально виявлені тілесні ушкодження, трупні явища, особливі прикмети, одяг, сліди тортур та катувань, виявлені на трупі (описуються деталізовано), ймовірні причини смерті: вогнепальні поранення, удушення, порізи (відрізання частин тіла); особисті речі, виявлені при трупі, зокрема мобільні телефони; документи, виявлені при трупі загиблого та поряд із ним, тощо [4, с. 4–5; 5, с. 5–6; 8, с. 25–26]. Крім того, документують

висновки за результатами обстеження місця обстрілу (дату і час обстрілу; напрямок, у якому здійснено обстріл; відстань, із якої здійснено обстріл; озброєння, що використовувалося під час обстрілу, види бойових снарядів, калібр, кут, під яким вони увійшли в об'єкти чи ґрунт, та кількість використаних снарядів тощо). [6, с.256].

Огляд місця події, пов'язаний із застосуванням реактивної та ракетної зброї вимагає високої професійної кваліфікації, оптимального матеріально-технічного забезпечення та залучення спеціалістів. Важливою передумовою для продуктивного проведення такого огляду є правильне визначення кола його учасників, чіткий розподіл їхніх функцій, злагоджена та правильно скоординована організація їх діяльності. Одночасне дотримання вищерозглянутих умов дозволить досягти оптимальних результатів огляду, від якості проведення якого залежить можливість притягнення винуватих осіб не тільки за національним законодавством, а й пов'язана з наданням доказів до Міжнародного кримінального суду.

Література:

1. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій. Монографія. Дніпропетровськ. 2006. 416 с.

2. Тетерятник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. Кримінально-процесуальне право та криміналістика, *Право і суспільство* № 3, 2022. С.233–239.

3. Лозова С. М., Вдовиченко О. Л. Особливості проведення огляду місця вибуху від реактивної та ракетної зброї. *Вісник ОНДІСЕ*, Вип. № 13, 2023. С. 28–34.

4. Алгоритм дій слідчо-оперативних груп Національної поліції на звільнених від окупації територіях з документування воєнних злочинів (на прикладі звільнених територій Київської області). Київ : Гол. слідче управління Нац. поліції України, 2022. 14 с.

5. Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури. Київ : Офіс Ген. прокурора України ; Тренінговий центр прокурорів України, 2022. 9 с. URL: <https://docs.google.com/document/d/1BIIyJn2ulttAfmsi6xhaFCaohG17GhL/edit>

6. Пчеліна О. В., Фоміна Т. Г. Особливості проведення огляду місця події під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією проти України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 251–258.

7. За матеріалами тренінгу «Проведення огляду місця події та інших першочергових слідчих дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільні об'єкти» від 12 жовтня 2022 року від представників міжвідомчої робочої групи

військових експертів при Офісі Генерального прокурора, Київ : Офіс Ген. прокурора України ; Тренінговий центр прокурорів України, 2022. URL: <https://ptcu.gp.gov.ua/uk/2022/10/12-zhovtnya-2022-roku-vidbuvsya-trening-provedennya-oglyadu-misczya-podiyi-ta-inshyh-pershochergovyh-slidchyh-dij-pid-chas-rozsliduvannya-napadiv-obstriliv-na-cyvilni-obyekty/>

8. Пам'ятка для курсантів закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України : практ. посібник / кол. авт.-уклад. : О. А. Моргунов, О. М. Музичук, В. В. Романюк та ін. ; упоряд. : В. О. Невядовський ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 42 с.

Будулюков О. Ю.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВПЛИВ ТАКТИЧНОГО РИЗИКУ НА ПРИЙНЯТТЯ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ

В умовах протидії розслідуванню актуальними є питання прийняття тактичних рішень, що сприяють отриманню доказової інформації. Тактичний ризик, що є неодмінною складовою процесу прийняття таких рішень впливає на їх вибір.

Протидією розслідуванню у криміналістиці прийнято вважати перешкодження встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення зацікавленими особами. При протидії ризик не отримання позитивного результату вимагає від слідчих органів приймати рішення, що є ефективними для вирішення окремої слідчої ситуації.

У криміналістичній літературі зазначається, що тактичний ризик може бути результатом взаємодії прийнятого рішення і слідчої ситуації в цілому або ситуації дії, які мають місце [1, с. 68]. І в одній і другій ситуації при наявності протидії розслідуванню особа, що приймає тактичне рішення змушена враховувати ризики отримання негативних результатів прийняттям того чи іншого рішення. Це свідчить про те, що тактичний ризик при прийнятті тактичного рішення є впливовим фактором, який спонукає особу що приймає рішення враховувати його наявність.

В ситуації протидії розслідуванню є два напрямки дій, що є проти-лежні один одному. Перший напрям полягає в ігноруванні протидії і прийнятті тактичного рішення для здійснення запланованого тактично-го впливу. У такому випадку ризик отримання негативного результату рішення визначається конкретною ситуацією його прийняття. Можливості досягнення поставленої мети розслідування прийняттям тактичного рішення прогнозується в залежності від активності протидії, її форми, змісту, осіб які її здійснюють і інших чинників. Другий напрям дій слід-чого полягає у прийнятті тактичних рішень спрямованих на нейтраліза-цію протидії та усунення її наслідків, наприклад, наслідків відмови свідка від дачі правдивих показань внаслідок залякування з боку підозрю-ваної особи. Позитивний результат від прийняття таких тактичних рішень дозволяє прийняти інші рішення, щодо отримання доказової інформації в розслідуванні. Таким чином, можна дійти висновку що тактичний ризик при протидії розслідуванню впливає на вибір тактичних рішень їх послідовність та прийняття.

Ситуація протидії розслідуванню спонукає до здійснення управління процесами прийняття тактичних рішень. Прийняттю рішення завжди передує визначення ступеня тактичного ризику по відношенню до кін-цевої мети рішення та побудова ідеальних моделей рішень. Інтелекту-альна діяльність особи, що здійснює розслідування при цьому не мож-лива без використання рефлексивного мислення і управління. Рефлек-сивне мислення й управління дозволяє з'ясувати мотиви поведінки особи що здійснює протидію, сутність протидії та управляти ситуацією шляхом прийняття відповідних тактичних рішень. Результативність до-сягнення мети розслідування залежить від того, наскільки швидко і в повному обсязі вдасться встановити мотиви поведінки особи, що проти-діє. Використання рефлексії дозволяє врахувати і наявну протидію і тактичний ризик недосягнення мети тактичного впливу та прийняти оптимальне тактичне рішення.

Розглянемо де-які ситуації протидії розслідуванню.

Протидія розслідуванню при проведенню слідчих (розшукових) дій зустрічається частіше за інші в практиці досудового розслідування. Звернемось до допиту, слідчої (розшукової) дії, яка у кримінальному провадженні найбільш поширена серед інших слідчих (розшукових) дій.

Так, при проведенні допиту підозрюваної особи або зацікавленого у ході розслідування свідка останні можуть створювати різні перешкоди у встановленні обставин кримінального правопорушення. Це можуть бути

неправдиві показання або утаювання інформації, щодо предмету допиту що цікавить слідчі органи. Без усякого сумніву, встановлення протидії в ході допиту змушує особу, що його проводить реагувати на неї та коригувати заплановану послідовність отримання інформації щодо обставин правопорушення. Вплив тактичного ризику щодо прийняття тактичних рішень визначається відповідно до поведінки допитуваної особи та обраних нею засобів протидії. Конкретизуємо дії особи, що здійснює допит та дії допитуваного в різних ситуаціях протидії розслідуванню.

1. Показання що надає допитувана особа є повністю неправдивими [2, с. 238]. Особа заперечує свою участь у вчиненні кримінального правопорушення із посиланням на певні обставини або на алібі. Тактичний ризик при прийнятті тактичних рішень щодо застосування тактичних прийомів у такому випадку змушує особу, що здійснює розслідування спрямовувати свої зусилля на з'ясування зазначених обставин та алібі допитуваного. Тактичними рішеннями, що мають найменший тактичний ризик отримання негативного результату є рішення щодо застосування таких тактичних прийомів, як постановка уточнюючих і контрольних запитань, що конкретизують та деталізують показання допитуваного. Після отримання показань, щодо алібі допитуваного тактичний ризик прийняття тактичних рішень щодо застосування тактичних прийомів пов'язаних із оголошенням та пред'явленням наявної доказової інформації значно зменшується. Це пояснюється отриманням від допитуваного інформації, що суперечить наявній, яка є в матеріалах кримінального провадження і можливості використання цих протиріч для викриття винуватості допитуваного у вчиненні кримінального правопорушення. Ступень тактичного ризику щодо прийняття тактичних рішень у зазначеній тактиці допиту поступово зменшується, що дозволяє будувати подальшу тактику допиту і приймати рішення щодо пред'явлення доказів за наростаючою силою. Також, на зменшення впливу тактичного ризику щодо вибору і прийняття тактичних рішень здійснює темп і тривалість проведення допиту допитуваного. Останнє твердження є важливим напрацюванням слідчої практики, що дозволяє в умовах протидії розслідуванню поступово переконати допитувану особу у необхідності надати слідству правдиві покази.

2. Показання допитуваного є неправдивими частково. У такій ситуації ризик не отримання повних та правдивих показань залишається досить високим. Можна спрогнозувати дві ситуації, що можуть мати місце: а) особа дає правдиві показання щодо основних питань предмету

допиту та дає неправдиві показання щодо окремих деталей; б) особа дає правдиві показання щодо другорядних питань предмету допиту та дає неправдиві показання щодо основних питань. Перша ситуація зустрічається в практиці розслідування тоді, коли особа зізнавшись у вчиненні кримінального правопорушення відмовляється дати показання щодо деталей його вчинення. Прикладом може бути ситуація, коли особа зізнається у вчиненні вбивства іншої особи, але не дає правдиві показання щодо місцезнаходження своєї одяжі, яка була на ній у момент убивства. Вчинення протидії щодо встановлення місцезнаходження одяжі органом розслідування має певний мотив, який необхідно з'ясувати при допиті. Встановлення місцезнаходження одяжі підозрюваного для подальшого її експертного дослідження є важливим кроком при розслідуванні вбивств. У наведеному прикладі на момент допиту ризик не встановлення місцезнаходження одяжі є досить високим за ступенем і тому він впливає на прийняття тактичних рішень, щодо застосування засобів криміналістичної тактики. Органом розслідування повинна бути обрана тактика на поступове з'ясування, де одяга і якщо не підозрюваний, то хто з оточення підозрюваного міг її сховати. У процесі допиту необхідно передбачити прийняття тактичних рішень щодо постановки підозрюваному запитань, що розкривають предмет допиту що з часом буде сприяти отриманню правдивих показань. При такій тактиці тактичний ризик при прийнятті тактичних рішень буде залежити від професійної підготовки особи, що здійснює зазначену слідчу (розшукову) дію та від обізнаності і інтелектуального рівня допитуваної особи.

Друга ситуація має ознаки співпадіння з ситуацією коли допитувана особа дає неправдиві показання, яка розглянута раніше. Тактичний ризик отримання негативного результату внаслідок прийняття тактичних рішень є значним і тому він впливає на побудову певної комбінації тактичних прийомів, що може бути реалізована під час допиту. Підхід до вирішення питання щодо усунення протидії повинен вирішуватися поступово в залежності від обставин вчинення кримінального правопорушення і наявної доказової інформації, щодо причетності окремої особи до його вчинення.

3. Допитуваний відмовляється від дачі показань. Відповідно до п.п. 4,5 ч.3 ст. 42 КПК України підозрюваний має право «не говорити нічого з приводу підозри...» «давати пояснення, показання... чи в будь-який момент відмовитися їх давати» [3]. Проте, своєю поведінкою підозрюваний перешкоджає встановленню обставин правопорушення, а

це, з точки зору криміналістики, є протидія розслідуванню. У ситуації, що розглядається ми спостерігаємо відкриту протидію встановленню обставин кримінальної події з боку допитуваної особи. Зазначена ситуація є дуже складною і тому тактичний ризик, що має місце під час прийняття тактичних рішень суттєво впливає на обрання засобів криміналістичної тактики, часу і послідовності їх застосування. Тобто, здійснення вибору напряму здійснення тактичного впливу корелюється із тактичним ризиком ефективності такого впливу.

Прийняття тактичних рішень в умовах протидії розслідуванню є ситуацією, яка вимагає зіставляти об'єкт тактичного впливу, засоби криміналістичної тактики та прогнозований результат застосування зазначених засобів. Відмінність такої ситуації від будь-якої іншої полягає у впливі тактичного ризику на вибір тактичного рішення, яке є ланкою у комбінації тактичних рішень спрямованих на отримання необхідного результату в умовах протидії розслідуванню.

Література:

1. Коновалова В. Е., Сербулов А. М. Следственная тактика: принципы и функции. Киев: РИО МВД УССР, 1983. 132 с.
2. Слупко В. М. Тактика проведення допиту в умовах протидії. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки. Кримінальний процес та криміналістика*. 2015. № 1. С. 237–245.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 31.03.2024)

Гусєва В. О.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
Харків, Україна*

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК СПОСІБ З'ЯСУВАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ПОКАЗАНЬ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

За роки повномасштабного вторгнення країни-агресора на суверенну територію України діяльність сектору безпеки й оборони зазнає постій-

них змін, що стосуються пріоритетних напрямів їхньої діяльності, правової основи діяльності, умов у яких відбувається реалізація їхніх службових повноважень тощо. Попри те, що окремі аспекти такої діяльності зазнають періодичних змін, конституційні принципи та соціальні цінності залишаються основоположними для сил оборони та сил безпеки, і навіть набувають ще більшої актуальності.

В аспектах захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина прийомами і засобами кримінально-правового захисту, провадження правоохоронної діяльності, важливим є забезпечення ефективного, справедливого та компетентного правосуддя. Реалізація таких завдань у контексті здійснення кримінального провадження неможлива без закономірного підвищення рівня професійної компетентності представників сторони обвинувачення, які подекуди виконують свої повноваження на межі можливостей, за наявності загроз особистої безпеки, в умовах протидії зі сторони опонентів, а інколи – в умовах інформаційної обмеженості. Саме тому наукові пошуки мають бути присвячені не тільки розробленню більш ефективних механізмів правової регламентації діяльності суб'єктів державно-владних повноважень відповідно до реалій суспільного життя, у яких вони функціонують, але й удосконаленню тактичних та організаційних аспектів проведення окремих заходів.

Оцінюючи високий рівень протидії виконанню завдань кримінального провадження, до якого вдаються як представники сторони захисту, так і інші учасники кримінального провадження, зловживаючи своїми процесуальними правами, вважаємо, що задля забезпечення повного, швидкого, неупередженого досудового розслідування, важливим є визначення нових ефективних тактичних прийомів проведення передбачених кримінальним процесуальним законодавством заходів. На шляху визначення оптимальних способів вирішення тактичних завдань розслідування, розроблення згаданих прийомів важливо враховувати, що всі вони мають бути спрямовані на об'єктивне встановлення фактичних обставин учинення кримінального правопорушення, зібрання належних і допустимих доказів вини особи тощо.

Вагому роль у вирішенні згаданих завдань відіграють вербальні слідчі (розшукові) дії, серед яких основне місце займає допит, однак нашу увагу привертає слідчий експеримент, що спрямований не тільки на фіксацію словесної інформації, але й відомостей про особливості об'єктів

матеріального світу, матеріальних відображень, на перевірку встановлених фактичних даних шляхом проведення дослідів і випробувань.

Серед цілей слідчого експерименту неабияке місце займає з'ясування достовірності показань особи. Як визначено у спеціальних дослідженнях, він проводиться задля перевірки показань свідків у 11% кримінальних проваджень [1, с. 130]. Проте провадження останнього забезпечується також і задля з'ясування достовірності показань таких учасників як потерпілий і підозрюваний у вчиненні кримінального правопорушення.

Підставами для проведення слідчого експерименту щодо перевірки показань потерпілого, свідка та підозрюваного можуть стати: наявність протиріч у показаннях такої особи; установлення суперечливих даних між зібраними під час розслідування фактичними даними та відомостями, що повідомлені особою під час допиту; сумнівність повідомлених особою даних і їх невідповідність або неузгодженість реально існуючим фактам та обставинам [2, с. 150]; необхідність уточнення окремих відомостей тощо. Таким чином, ця слідча (розшукова) дія є досить результативною у контексті вирішення таких тактичних завдань як перевірка показань особи, їх уточнення та з'ясування достовірності.

Щодо сутнісного характеру проведених під час слідчого експерименту дій, то вважаємо за потрібне відзначити, що це відбувається не тільки шляхом неодноразового повторення певних дій, відтворення обстановки й обставин події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [3], але й проведення дій, спрямованих на ґрунтовну оцінку отриманих результатів з їх подальшим співставленням з іншими встановленими під час досудового розслідування фактичними даними. Це обов'язково здійснюється з дотриманням законів формальної логіки, а також може відбуватися за участю обізнаних осіб, за умов, коли слідчий не володіє спеціальними знаннями у певній сфері наукового знання або життєдіяльності суспільства.

Проведення слідчого експерименту з метою з'ясування достовірності повідомлених особою даних і фактів, важливо забезпечувати лише за умови дотримання комплексу правових та організаційних засад. До них ми відносимо такі:

1. Не можна допускати, щоб проведення останнього зводилося тільки до отримання показань особи на місці. Це суперечить сформованій судовій практиці, згідно із якою «проведення слідчого експерименту у формі, що не містить ознак відтворення дій, обстановки, обставин події,

проведення дослідів чи випробувань, а засвідчує виключно проголошення підозрюваним зізнання у вчиненні кримінального правопорушення з метою його процесуального закріплення, належить розцінювати як допит, що не має в суді доказового значення з огляду на зміст ч. 4 ст. 95 КПК України» [4].

2. Важливо не оголошувати особі її показання або повідомляти будь-які фактичні дані про встановлені обставини кримінального правопорушення, здійснювати тиск на неї при відтворенні певних дій або участі або ставити навідні питання. Це може унеможливити визнання дій учасника слідчого експерименту самостійними.

3. Задля забезпечення надання об'єктивної оцінки діям особи важливо дотримуватися засад науковості, а тому за потреби слід залучати як фахівців представників певної галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла.

4. Один слідчий експеримент має проводитись із кожним «ключовим» учасником окремо. Неприпустимо залучати до участі в слідчому експерименті, наприклад, двох свідків, показання яких не суперечать або стосуються різних обставин події кримінального правопорушення.

5. Слідчий експеримент, що спрямований на відтворення особою певних подій, котрі мали місце в минулому, має завжди ретроспективний характер, а тому доцільно проводити його лише за участю особи, котра надає повні або хоча б змістовно наближені показання про подію кримінального правопорушення.

6. Участь підозрюваного в слідчому експерименті можлива лише за умови його добровільної згоди на це. Будь-яка відмова підозрюваного відповідати на конкретне запитання є підставою для подальшого припинення проведення цієї слідчої (розшукової) особи.

7. Кожному залученому учаснику, окрім передбачених кримінальним процесуальним законом прав і обов'язків, а за певних умов і попередження про кримінальну відповідальність, слід роз'яснити положення статей 10 і 63 Конституції України.

Окреслені засади мають здебільшого тактичний характер, однак їх дотримання є важливим у контексті забезпечення з'ясування достовірності показань особи.

Література:

1. Лозинська Ю. І., Шехавцов Р. М. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

2. Рогатинська Н. З. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 2. С. 149–153.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 12.04.2012 № 4651-VI // *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 26.02.2024).

4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14.09.2020, у справі № 740/3597/17 (провадження № 51-6070кмо19) // *Єдиний державний реєстр судових рішень / Державне підприємство «Інформаційні судові системи»*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91702552> (дата звернення: 26.02.2024).

*Демидова Є. Є.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ В СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Активне використання суспільством цифрових технологій обумовлює зростання ролі та значення тих слідів, які залишаються в результаті такої діяльності, для потреб розслідування кримінальних правопорушень. Так, важлива інформація може бути зафіксована камерами відеоспостереження, міститися у смартфонах, планшетах, комп'ютерах, значний масив таких даних знаходиться в мережі Інтернет, соціальних мережах, хмарних сховищах тощо. Такі сліди можуть виникати як в результаті свідомої цілеспрямованої діяльності у цифровому просторі (публікації різного роду інформації в соціальних мережах (Facebook, Instagram), завантажені або створені цифрові (електронні) файли), так і утворюватися без свідомого втручання (дані IP-адреси, історія пошуку веб-браузера, геолокаційні дані, метадані). Вони можуть містити важливі дані щодо часу, місця, способів вчинення кримінального правопорушення, учасників

відповідної діяльності, забезпечуючи правоохоронні органи можливістю встановлення важливої інформації та необхідною доказовою базою.

Цифрові сліди значно відрізняються від інших видів слідів за своєю сутністю, механізмом виникнення, особливостями зберігання, можливістю зміни змісту та знищення. У зв'язку з цим їх виявлення, фіксація, вилучення та дослідження потребують застосування відповідних спеціальних знань. Крім того, робота з цифровими слідами потребує не тільки певних технічних вмій та навичок, але й розуміння процесуальних особливостей роботи з такими даними, що забезпечить їх належність та допустимість в подальшому як доказів.

Використання спеціальних знань в сфері інформаційних технологій є невід'ємною частиною сучасного кримінального провадження, при чому не лише щодо кіберзлочинів, а й злочинів проти основ національної безпеки України, корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, проти власності та ін. Традиційно до форм їх використання відносять процесуальну та не процесуальну форму. Так, до процесуальної форми належить залучення спеціалістів в сфері інформаційних технологій до процесуальних дій, а також призначення судових експертиз. До непроцесуальної форми відносять здебільшого усні консультації таких осіб щодо питань, які потребують спеціальних знань.

Залучення спеціалістів в сфері ІТ до процесуальних дій дозволяє правоохоронним органам максимально ефективно використовувати сучасні можливості для потреб розслідування кримінальних правопорушень, виявити та якісно зібрати відповідні дані. Особливої актуальності це набуває у зв'язку з такою особливістю цифрових слідів як можливість їх зміни (в тому числі дистанційно) та знищення, коли не застосування необхідного програмного забезпечення, технічних засобів та методів може призвести до втрати важливої інформації.

Вагоме значення має правильна фіксація та вилучення цифрових даних. В більшості випадків це відбувається шляхом копіювання такої інформації. Так, відповідно до ч. 2 ст. 168 Кримінального процесуального кодексу у разі необхідності слідчий чи прокурор виготовляє за допомогою технічних, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних час-

тинах [1]. Тобто у разі, наприклад, необхідності під час проведення огляду або обшуку отримання та вилучення інформації з комп'ютеру, вона має бути скопійована, при чому копіювання такої інформації має здійснюватися із залученням спеціаліста. Залучення спеціаліста в таких випадках, крім того, що це є вимогою законодавства, має надзвичайно важливе практичне значення, оскільки копіювання звичними для більшості користувачів засобами (шляхом використання флеш накопичувачів, жорстких дисків та ін.) є неприпустимим, оскільки призведе до зміни даних на цифровому носії, а відповідно й визнання таких доказів як не допустимих. Крім того, може мати місце й наявність різних рівнів захисту інформації на цифровому носії. Тому таке копіювання має відбуватися за допомогою спеціальних програмних комплексів з дотримання відповідної процедури, що, звичайно, виходить за рамки наявних у слідчого чи прокурора знань.

Важливим напрямком використання спеціальних знань в сфері інформаційних технологій є судова експертиза. Залежно від об'єкта, предмета та мети можуть провадитись такі судові експертизи як комп'ютерно-технічна, експертиза відео-, звукозаписів, фототехнічна тощо. Їх проведення надає можливість отримати доступ до латентної інформації на електронних носіях, встановити обставини, пов'язані з використанням цифрової техніки чи електронних ресурсів, встановити цілісність цифрових даних або ознаки їх монтажу, що є важливим для забезпечення належності та допустимості подальшого використання цифрових даних у судочинстві. Проте варто звернути увагу, що сфера інформаційних технологій, з одного боку, дуже різноманітна, а з іншого – дуже швидко розвивається і змінюється. Ті можливості, які були не доступні ще кілька років тому, сьогодні стають звичайними. Тому особливе значення у зв'язку з цим набуває важливість постійного підвищення кваліфікації представників правоохоронних органів щодо сучасних можливостей судових експертиз, правильного формулювання питань з урахуванням наявних даних та матеріалів, а також забезпечення відповідності судових експертиз актуальним вимогам практики.

Таким чином, розвиток інформаційних технологій надає нові можливості та водночас ставить нові виклики перед правоохоронними органами та судово-експертними установами, акцентуючи увагу на важливості постійної їх адаптації до швидко змінюваного цифрового середовища.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

*Зарубін К. Є.,
аспірант кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ

Злочини, вчинені шляхом підпалу є одним із найнебезпечніших проявів злочинної поведінки. Це обумовлено їх природою, адже елементом таких діянь є вогонь, який спричиняє великі матеріальні збитки, шкоду життю та здоров'ю потерпілим.

Згідно статистичних даних, наданих ДСНС України, порівняно з 2022 роком загальна кількість підпалів збільшилася. Упродовж 2023 року через підпали виникло 2 112 пожеж (+48,8%), що становить 3,1% від загальної кількості пожеж; унаслідок пожеж загинуло 22 людини (зростання у 2,2 рази), що становить 1,5% від загальної кількості загиблих; травмовано 29 людей (+52,6%), що становить 1,9% від загальної кількості травмованих. Прямі збитки від цих пожеж дорівнюють 208 млн 371 тис. грн, що становить 0,9% від загальної кількості прямих збитків. Питома вага пожеж через підпали перевищує середнє значення по державі у 8 регіонах України [1, с. 34].

Побудова криміналістичної характеристики злочинів, вчинених шляхом підпалу є основою для ефективного розслідування, розкриття та запобігання такої категорії протиправних діянь. Використання криміналістичної характеристики сприяє визначенню напрямку та розробки окремих методик, типових програм та моделей розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Особа злочинця, як елемент криміналістичної характеристики, включає в себе психологічні, моральні, демографічні та інші показники,

що характеризують особу правопорушника. Зазвичай, це типові ознаки, притаманні саме цій категорії злочинців, що дозволяють окреслити коло підозрюваних під час розслідування злочинів або виявити осіб, схильних до вчинення таких діянь. Також характеристика особи злочинця включає в себе мотив, мету, мотивацію вчинення злочину та інші чинники.

Коли мова йдеться про особу злочинця, що вчиняє злочини шляхом підпалу, варто звертати увагу на наступні особливості. Як зазначає В. О. Коновалова, злочинця слід шукати серед осіб, інтереси яких пов'язані зі знищенням даного об'єкта чи майна. У деяких випадках підпал може здійснювати піроман. Відомості про особу потерпілого можуть орієнтувати слідчі органи відносно характеру події, її мотивів, особи злочинця, причин та умов, що сприяли вчиненню злочину [2, с. 402].

Дійсно, в першу чергу слідчим та співробітникам оперативних органів слід звертати увагу на осіб, які прямо можуть бути зацікавлені у знищенні об'єкта шляхом підпалу. Тут має місце взаємозв'язок «особа злочинця – об'єкт злочину». Це, насамперед, можуть бути особи, які можуть отримати страхові виплати за знищення об'єкту, які мають особисту неприязнь до об'єкту підпалу, які за допомогою підпалу намагаються приховати інший злочин тощо.

Також, під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу, слід звертати увагу на взаємозв'язок «особа злочинця – особа потерпілого». Зазвичай, злочинці є людьми з побутового оточення потерпілого: близькі знайомі, друзі, родичі, інший з подружжя тощо. Також злочинець та потерпілий можуть бути пов'язаними спільною справою або бізнесом, або, навпаки, бути конкурентами у цій сфері.

Досить важливим є питання мотиву та мети злочину. Мотиви, що спонукають особу вчинити протиправне діяння, можуть бути досить різноманітними. Узагальнення судово-слідчої практики показує, що мотивами вчинення підпалів є помста, ревнощі, сімейні конфлікти й особиста ворожість, хуліганські спонукування, приховання слідів іншого злочину, користь, заздрість тощо [3, с. 11].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що характеристика особи злочинця у злочинах, вчинених шляхом підпалу, потребує подальшого розширення та вдосконалення. Статистичні дані свідчать про зростаючу тенденцію таких правопорушень, що ускладнює задачу їх розкриття та розслідування. Важливість побудови та використання

криміналістичної характеристики в даному контексті не може бути переоцінена. Вона дає можливість не тільки ефективніше ідентифікувати потенційних злочинців, а й розробляти профілактичні заходи для запобігання подібних протиправних діянь у майбутньому.

Особлива увага при розслідуванні підпалів має бути приділена аналізу мотиваційної сфери злочинців, що дозволить не тільки зрозуміти їхні особистісні характеристики, але й глибше аналізувати причини та умови, що сприяли вчиненню злочину. Це, в свою чергу, сприятиме розробці ефективніших стратегій їх запобігання та протидії.

Література:

1. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 12 місяців 2023 року. URL: <https://idundcz.dsns.gov.ua/upload/2/0/1/8/2/6/2/analitychna-dovidka-pro-pojeji-122023.pdf>

2. Коновалова В. О. Розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж. *Криміналістика: Підручник* / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. С 401–413.

3. Колесніков В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами : авто-реф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 19 с.

Коваленко А. В.,

кандидат юридичних наук, доцент

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад факультету № 2*

*Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кривий Ріг, Україна*

ЛЮДИНА ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сучасному етапі розвитку людства жодне кримінальне правопорушення не обходиться без людини, як елемента механізму його вчинення. Унаслідок безпосередньої чи опосередкованої участі у кримінально-релевантних подіях люди відбивають у навколишньому середовищі свої

ознаки та сприймають на собі ознаки інших елементів механізму слідоутворення. Через це, людина, її тіло та свідомість виступають носіями (джерелами) різноманітної інформації, яка має значення для кримінального судочинства.

У ході кримінального провадження від людини можна отримати такі категорії доказової та орієнтуючої інформації:

- про ознаки зовнішності: як власні (включаючи стать, вік, зріст та вагу, фізичний стан організму, анатомічні ознаки, особливі та помітні прикмети тощо) так і супутні (одяг і аксесуари). Крім наведеного, суттєве значення для кримінального провадження також можуть мати функціональні ознаки зовнішності живих людей: хода, міміка й жестикуляція, голос, мовлення, уміння та навички (у тому числі кримінальні), почерк тощо;

- про наявні на тілі, одязі чи внутрішніх органах (як живої людини, так і трупа) матеріально-фіксовані сліди: ушкодження та сліди нашарування. Опрацювання указаних слідів дозволяє опосередковано дослідити слідоутворюючі об'єкти та встановити механізм слідоутворення;

- про наявні у пам'яті живої людини ідеальні відображення (сліди пам'яті). Ділянки мозку, які відповідають за пам'ять, виступають своєрідними слідосприймаючими об'єктами: людина здатна сприйняти, запам'ятати та згодом відтворити характерні ознаки предметів, об'єктів та явищ, з якими раніше тим чи іншим чином контактувала. Зауважимо, що свідомість та пам'ять людини – це результати біохімічних та фізіологічних процесів у її організмі, насамперед діяльності центральної та периферійної нервових систем. Тому криміналістика використовує напрацювання наук фізіології та психології щодо механізмів роботи органів відчуття та мозку, нервових зв'язків між ними. Унаслідок отримання ідеальних відображень із пам'яті та свідомості людини можна опосередковано дослідити об'єкти, події та явища, які ця особа раніше особисто сприймала та запам'ятала;

- про людину, як соціальну істоту: її освіту, професію, сімейний стан, соціальні зв'язки, вірування тощо. Указані дані можуть бути отримані як унаслідок спілкування з дослідженою особою, так і в результаті дослідження її тіла (на предмет наявності специфічних татувань, шрамів, прикрас, професійних травм і захворювань та іншого).

Криміналістично значуща інформація, яка була отримана від людини у передбачений кримінальним процесуальним законом спосіб, має

доказовий характер та потребує закріплення у певній процесуальній формі. Оскільки більшість криміналістично значущих ознак людини неможливо вилучити в натурі (від людини не можна «відділити» та зберегти для потреб кримінального судочинства її ознаки зовнішності, стан здоров'я, думки та сліди пам'яті тощо), у результаті процесуального фіксування таких ознак створюються їх моделі (копії). Тому сформовані таким чином докази, як правило, є похідними. В окремих випадках за результатами дослідження тіла людини можуть бути сформовані й первинні речові докази – сторонні предмети, вилучені з тіла, зразки тканин трупа тощо.

Саме тіло людини, як носій криміналістично значущої інформації, відповідно до чинного законодавства не має чітко визначеної процесуальної (доказової) форми. Серед передбачених КПК України процесуальних джерел доказів, тіло людини (і живої, і мертвої) має найбільше спільних ознак з речовими доказами: воно теж є матеріальним об'єктом і також може нести на собі матеріально-фіксовані сліди кримінального правопорушення або інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Утім, ні тіла живих людей, ні трупи, відповідно до чинного законодавства, не прирівнюються до речових доказів, насамперед з етичних міркувань. У суспільстві, де людина, її життя та гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, прирівнювання її тіла до неживої речі видається недопустимим. Водночас тіло людини не визнається й самостійною категорією процесуальних джерел доказів.

При цьому КПК України передбачає низку кримінальних процесуальних інструментів, у межах застосування яких людина, її тіло та свідомість виступають об'єктами дослідження (аналогічно до доказів та їх джерел). Жива людина, у цьому контексті, найчастіше характеризується за її процесуальним статусом: допитуватися можуть свідки, потерпілі, підозрювані, обвинувачені та експерти (ч. 1 ст. 95 КПК України); піддаватися особистому обшуку – затримана людина та особа, присутня під час проведення обшуку житла чи іншого володіння (ч. 3 ст. 208, ч. 5 ст. 236 КПК України); об'єктом освідчування може бути підозрюваний, свідок чи потерпілий (ч. 1 ст. 241 КПК України); об'єктом судової психіатричної експертизи – особа, яка, вірогідно, вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності або підозрюваний, обвинувачений, який захворів на психічну хворобу після вчинення кримі-

нального правопорушення (ч. 1 ст. 509 КПК України) тощо. Під час проведення пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України) та слідчого експерименту (ст. 241 КПК України) можуть досліджуватися певні криміналістично значущі ознаки потерпілих, свідків та підозрюваних; об'єктами судово-медичної експертизи традиційно є потерпілі (іноді також підозрювані й обвинувачені). Варто також зауважити, що більшість із наведених процедур можуть застосовуватися примусово, тобто з ігноруванням волі людини, як об'єкта дослідження, що з погляду моралі та етики може бути оцінене як об'єктивізація живої, свідомої та вольової людини.

Тіла мертвих людей (трупи) також не мають чітко визначеного кримінального процесуального режиму, проте виступають об'єктами дослідження. Як і речові докази, вони вилучаються з місця їх виявлення (та, за потреби, навіть виймаються з місць офіційного захоронення), оглядаються з метою отримання від них певних криміналістично значущих відомостей (ст.ст. 238, 239 КПК України), пред'являються для впізнання (ст. 230 КПК України), а також направляються для проведення судово-медичних експертиз.

Попри описані вище морально-етичні перестороги, задля дотримання принципу правової визначеності пропонуємо внести відповідні зміни до ч. 2 ст. 84 КПК України та визнати трупи людей (а також тварин) та їх частини окремою категорією процесуальних джерел доказів та встановити специфічний процесуальний режим поводження з ними. При цьому проблеми унормування процесуального (доказового) статусу живої людини виходять за межі предмету нашого дослідження та потребують окремого ґрунтовного осмислення.

З метою виконання завдань кримінального провадження взагалі та забезпечення ефективності опрацювання криміналістично значущих ознак людини, її тіла та свідомості зокрема, наукою криміналістикою було самостійно розроблено, а також запозичено й адаптовано з інших наук низку відповідних прийомів та засобів. До криміналістичних засобів дослідження людини (її тіла та свідомості) варто віднести сукупність науково-технічних засобів, а також техніко-криміналістичних і тактико-організаційних рекомендацій щодо їх застосування, спрямованих на найбільш повне, ефективне, безпечне та етичне отримання криміналістично значущої інформації від людини. Ці засоби використовуються у межах проведення перелічених вище процесуальних дій. Криміналістичні за-

соби дослідження людини варто поділити на дві категорії: (1) спрямовані на отримання інформації від тіла людини, як матеріального об'єкта, та (2) спрямовані на отримання відомостей із пам'яті, свідомості живої особи.

Таким чином, людина виступає цінним джерелом доказової інформації в кримінальному судочинстві. Від неї може бути отримано такі групи відомостей, що мають значення для кримінального провадження: про ознаки зовнішності, зокрема й функціональні; про наявні на тілі, одязі, внутрішніх органах матеріально-фіксовані сліди; про наявні у пам'яті живої людини ідеальні сліди-відображення об'єктів, подій та явищ, які вона особисто сприймала та запам'ятала; про її соціальні зв'язки та взаємодії.

В контексті аналізу кримінальних процесуальних засобів отримання та дослідження криміналістично значущої інформації від людини варто звернути увагу на невизначеність процесуального (доказового) статусу тіла живої людини та трупа. З морально-етичних міркувань ці об'єкти не прирівнюються до речових доказів та не визнаються окремими видами процесуальних джерел доказів. Водночас чинне законодавство передбачає низку кримінальних процесуальних інструментів, у межах використання яких людина виступає об'єктом дослідження, зокрема й примусового.

Задля забезпечення ефективності кримінального процесуального дослідження тіла та свідомості людини наукою криміналістикою розроблено та запозичено у інших наук низку відповідних засобів. Під криміналістичними засобами дослідження людини варто розуміти сукупність науково-технічних засобів, а також техніко-криміналістичних і тактико-організаційних рекомендацій щодо їх застосування, спрямованих на найбільш повне, ефективно, безпечно та етично отримання криміналістично значущої інформації від людини. Указані засоби можна поділити на дві категорії: (1) спрямовані на отримання інформації від тіла людини, як матеріального об'єкта, та (2) спрямовані на отримання відомостей із пам'яті та свідомості живої особи.

З огляду на викладене, перспективними варто визнати дослідження щодо унормування кримінального процесуального (доказового) статусу живої людини та трупа, а також подальше розроблення криміналістичних інструментів отримання кримінально-релевантної інформації від людини.

*Колеснікова І. А.,
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах протистояння збройній агресії рф на території України, з метою підвищення ефективності досудового розслідування кримінальних проваджень, організація розслідування набула певних трансформаційних змін, що нерозривно пов'язано зі забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності і недоторканності України, захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб під час досудового розслідування кримінальних проваджень.

З початком збройного вторгнення російських військ та нападу на Україну все більше злочинців намагаються уникнути кримінальної відповідальності, переховуючись від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території, на території держави-агресора або на території інших держав. Одним із процесуальних засобів забезпечення невідворотності покарання за вчинені воєнні злочини у випадках, коли особа переховується від органів досудового розслідування та суду, є можливість здійснення спеціального досудового розслідування і подальшого спеціального судового провадження (in absentia) запровадженого до КПК у 2014 року Законом України № 1689-VII від 07 жовтня 2014 року [1] з подальшими змінами до порядку його здійснення, прийнятими ВРУ протягом 2022 року (ЗУ від 03.03.2022 № 2108-IX; від 24.03.2022 № 2160-IX; від 14.04.2022 № 2198-IX) [2, 3, 4].

Так, наприклад у місті Харкові та області станом на 05.02.2024 здійснюється досудове розслідування у **1303** кримінальних провадженнях щодо 1400 злочинів проти основ національної безпеки, з них:

- **152** – за ст. 111 КК (Державна зрада);
- **932** – за ст. 111–1 КК (Колабораційна діяльність);
- **140** – за ст. 111–2 КК (Пособництво державі-агресору);
- **34** – за ст. 114–2 КК (Несанкціоноване поширення інформації про

направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗСУ);

- 3 – за ст. 109 КК (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади);
- 23 – за ст. 110 КК (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України);
- 7 – за ст. 110–2 КК (Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України);
- 12 – за ст. 114–1 КК (Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань) [5, с. 277, 278].

Функціональне призначення спеціального досудового розслідування полягає у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і подальшого судового розгляду шляхом збирання доказів у кримінальних провадженнях в умовах протидії розслідуванню з боку підозрюваного у формі ухилення останнього від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави-агресора, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошеного у міжнародний розшук.

Здійснення СДР є вкрай актуальним в умовах широкомасштабного збройного вторгнення російських збройних сил в Україну, адже відповідно до ст. 297–1 КПК за наявності таких кримінальних правопорушень, як: 1) кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (пропаганда війни (ст. 436 КК України); планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України); порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України) та ін.); 2) злочини проти основ національної безпеки України (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України), державна зрада (ст. 111 КК України), колабораційна діяльність (ст. 1111 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 1112 КК України) та ін.) на підставі ухвали слідчого судді дозволено здійснювати процедуру СДР. Що зумовлено тим фактом, що комп’ютери або інші електронно-обчислювальних пристроїв правопорушників дуже часто знаходяться на території держави-агресора або інших держав. Зокрема, мова йде про такі злочини, як пропаганда війни; публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади чи закликами переходу на бік ворога в період збройного конфлікту тощо.

Більшість таких кримінальних правопорушень пов'язані з використанням електронно-обчислювальних пристроїв, що призвело до набуття першого значення цифрових слідів у доказуванні воєнних злочинів в межах спеціального досудового розслідування.

До цифрових слідів належать сторінка в мережі Інтернет, через яку може здійснюватися розповсюдження матеріалів із публічними закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади чи закликами переходу на бік ворога в період збройного конфлікту; електронні поштові скриньки, через які може здійснюватися комунікація злочинця з представниками держави-агресора, спрямована на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора; профіль в соціальних мережах, у дописах якого може міститися публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України; електронні рахунки, на які можливо надходили кошти від резидентів держави-агресора за вчинених воєнний злочин; інформація щодо вхідних, вихідних дзвінків, переміщення мобільних пристроїв з баз даних про абонентів операторів зв'язку; історія пошуку та IP- адреса у веб-браузері, з якої були вчинені певні дії тощо[6, с. 473, 474].

Провідну роль у розслідуванні та розкритті кримінальних проваджень в межах спеціального досудового розслідування відіграє процес виявлення, фіксації та вилучення цифрових слідів.

Ефективність пошуку, виявлення, фіксації та вилучення цифрових слідів воєнних злочинів потребує досконалого знання й практичних навичок роботи з OSINT-технологіями щодо збору, перевірки, аналізу і використання інформації з відкритих джерел всесвітньої мережі Інтернет, а також зі спеціалізованим програмним забезпеченням, що забезпечує найбільш ефективне його застосування під час пошуку, фіксації, вилучення та подальшого дослідження і зберігання цифрових слідів. Зокрема, використовуючи OSINT-технології, слідчим, дізнавачем, прокурором при

проведенні слідчих (розшукових) дій та фахівцями в сфері оперативно-розшукової діяльності під час здійснення оперативно-розшукових заходів може бути встановлена особа злочинця, потерпілого та свідка; час, місце, обстановку та спосіб вчинення злочину, факт знайомства між співучасниками, знаряддя та засоби злочину, типові цифрові сліди вчинення кримінального правопорушення тощо.

До спеціалізованих засобів виявлення та аналізу цифрових слідів кримінальних правопорушень можна віднести: 1) експертне програмне забезпечення для криміналістичного дослідження комп'ютерних носіїв інформації, наприклад «X-Ways Forensics», «EnCase Forensic», «Belkasoft Evidence Center», «Forensic Toolkit»; 2) мобільні комплекси, що дозволяють добувати, декодувати та аналізувати цифрову інформацію, отриману з мобільних пристроїв, зокрема «MSAB XRY Field», «MOBILedit Forensic Express Pro», «Cellebrite UFED Touch 2»; 3) програмне забезпечення з відновлення комп'ютерних даних «UFS Explorer», «RStudio» тощо [7, с. 462].

Фіксація та вилучення цифрових слідів в межах спеціального досудового розслідування здійснюється відповідно до протоколу Берклі [8], що був розроблений Центром з прав людини Каліфорнійського університету (англ. University of California, Berkeley) та Офісом Верховного комісара ООН та представленого «практичного посібника щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права», який містить стандарти й методологічні підходи до «збору, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може бути представлена, як доказ у кримінальних процесах». Вказане вимагає високої фахової підготовки правоохоронців, які залучаються до огляду місць події, зокрема пов'язаних з розслідуванням воєнних злочинів в межах спеціального досудового розслідування.

Завершення досудового розслідування за процедурою СДР здійснюється на загальних підставах, передбачених ст. 290 КПК. Для повідомлення підозрюваному про завершення досудового розслідування здійснюється виклик підозрюваного відповідно до ч. 8 ст. 135 КПК шляхом її публікації в газеті «Урядовий кур'єр» та на веб-сайті ОГП. В день, зазначений в повістці про виклик підозрюваного, здійснюється відкриття матеріалів досудового розслідування та закінчення досудового розслідування за участю захисника підозрюваного. Захисник ознайомлю-

ється з матеріалами досудового розслідування, про що складається відповідний протокол.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 46, ст.2046. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 24.03.2024);

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану. Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (дата звернення: 24.03.2024);

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки. Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

5. Фільчаков О. Проблемні аспекти використання прокурором процесуальних проваджень під час спеціального досудового розслідування військових злочинів проти основ національної безпеки. *Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні*. Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 14–15 березня 2024 року, м. Київ. Київ : Алерта, 2024. 344 с.

6. Колеснікова І. А. Цифрові сліди: поняття та їх значення при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2023. С.472–475. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/114.pdf (дата звернення: 24.03.2024).

7. Омельян О. С. Поняття та ознаки цифрових слідів, що утворюються під час вчинення кіберзлочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 457–466. URL: https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_65_%D0%B4%D1%80%D

1%83%D0%BA_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9-457-466.pdf
(дата звернення: 24.03.2024).

8. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних / Управлін. Верховн. комісара ООН та Центр з прав людини Каліфорн. ун-ту в Берклі, Юрид. шк., 2022. 119 с. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wpcontent/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 24.03.2024).

*Костенко М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА СТРЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Події, які відбуваються в Україні під час війни характеризуються високою інтенсивністю, напруженістю, швидкоплинністю, що негативно позначається на рівні індивідуального психосоматичного й громадського здоров'я. Психіка функціонує на межі допустимих навантажень, відмічається одночасна як індивідуальна, так й колективна травматизація. Виснаження призводить до зниження ефективності функціонування діяльності в таких екстремальних умовах, психічних травм та розладів короткочасного чи довготривалого характеру.

У зв'язку з цим проблеми стресу та стресостійкості набули особливого значення та актуальності, а вміння справлятися зі стресом перетворилося на повсякденну потребу. Тому більш глибокі знання та правильне розуміння стресу, його природи, динаміки, проявів, видів, значення у житті, компонентів стресостійкості значно полегшать його подолання та дозволять уникнути його негативного впливу.

Стресостійкість – це якість особистості, окремими аспектами якої є стійкість, врівноваженість, опірність. Вона дозволяє особистості протистояти різного роду труднощам, несприятливому тиску обставин, зберігати самопочуття і працездатність в різних випробуваннях. Стрес є невід'ємним атрибутом життєдіяльності. Людина не може повноцінно функціонувати, якщо на її органи почуттів не діє достатнє число відпо-

відних подразників. У цьому випадку організм реагує станом стресу, що відіграє мобілізуючу і тому позитивну роль. З іншого боку, подразники підвищеної інтенсивності, виникаючі в надмірній кількості, можуть викликати дистрес і спричинити соматичне захворювання, деформацію психіки й навіть загибель.

Стрес (від лат. stress – тиск, напруження) – це неспецифічна відповідь організму на будь-яку пред’явлену йому вимогу. Цим терміном користуються для позначення широкого кола станів людини, які виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи. [1, С. 784] Стрес – нервово-психічна перенапруга, викликана сверхсильним впливом, адекватна реакція на який раніше не сформована, але повинна бути знайдена в існуючій ситуації. Цей стан обумовлений адаптацією, пристосуванням психіки людини до складних нових або змінюючихся умов її життєдіяльності й характеризується загальною мобілізацією всіх ресурсів організму на пристосування до сверхскладних умов.

Він виникає при великих психічних напруженнях: під час небезпеки, при фізичних і розумових перевантаженнях, у дуже складні й відповідальні моменти діяльності (наприклад, ситуації інформаційного перевантаження, коли суб’єкт не справляється із завданням, не встигає приймати рішення у відповідному темпі, при високому рівні відповідальності за наслідки прийнятих рішень).

Стрес в умовах війни можна визначити як реакцію людини, яка виникає в результаті дії несподіваного стресора (військових дій країни-агресора), які складають загрозу безпеці та життю людини і виводять її зі стану рівноваги. [2, С. 13]

Стрес може призвести до змін у протіканні психічних процесів (можливості помилки у сприйнятті інформації, пам’яті), а також до порушення рухової та мовної координації (сплутана мова, безладні рухи), супроводжується емоціями гніву, люті, страждань, зовнішньо проявляється у міміці, поведінці, жестах, мові. Стрес є небезпечним для життя, але він є й необхідним для нього. При стресі проявляються максимальні адаптаційні можливості індивіда.

Зважаючи на те, що реакція людини на стрес проявляється в таких основних показниках, як емоційне збудження (страх, гнів, почуття загрози, паніка, потрясіння, шок тощо) та фізіологічне збудження (підви-

щенні артеріального тиску, напруженні м'язів, пониженні ефективності імунної системи), то стрес в умовах війни має наслідки у вигляді захворювань, зниження продуктивності праці, конфліктів, каліцтв та смерті.

Стрес має динаміку свого розвитку та певні стадії: тривоги, опору, виснаження. [3, С. 9]

Стадія тривоги – найперша стадія, що виникає з появою подразника, що викликає стрес. Наявність такого подразника викликає ряд фізіологічних змін: у людини прискорюється частота дихання, трохи піднімається тиск, підвищується пульс. Змінюються і психічні функції: підсилюється збудження, вся увага концентрується на подразнику, підвищується ступінь особистісного контролю ситуації. Під впливом психотравмуючого фактора суб'єкт відчуває стан тривожності, страху, його організм починає перебудовуватися, адаптуватися до цього виду подразника, тобто відбувається мобілізація внутрішніх психічних сил, захисних можливостей організму й механізмів саморегуляції на захист від стресу. Якщо цієї дії досить, то тривога і хвилювання вщухають, стрес закінчується. Більшість стресів завершуються на цій стадії.

Стадія опору настає у випадку, якщо стрес-чинник, що викликав стрес, продовжує діяти. Вона характеризується активізацією розумової діяльності й пізнавальних процесів, максимальним навантаженням на всі системи організму, організм, захищаючися від стресу, витрачає «резервний» запас сил.

У стадії виснаження, якщо подразник продовжує діяти, то відбувається зменшення можливостей протистояння стресові, знижується загальна опірність організму, відбувається використання прихованих психічних резервів, що приводить до дезорганізації діяльності, нервово-емоційного зриву. Стрес «захоплює» людину і може привести до її хвороби або навіть загибелі.

Стан стресу може бути гострим, коли провокатором стресу можуть бути екстремальні ситуації, або приймати хронічний характер. Особливості сучасного суспільства, зокрема інформаційне перевантаження, є причиною хронічних форм стресу, а в наш час в умовах війни стрес прийняв характер епідемії.

Відповідно до теорії стресу Дж. С. Грінберга, модель стресу складається з таких основних складових як стресори (чинники, які виводять людину із стану рівноваги) та стресова реактивність (реакція людини

на дію таких стресорів). Стресорами можуть бути: фізичні фактори (високі, низькі температури, високий радіаційний фон, промислова інтоксикація, шуми); монотонність виконання трудових обов'язків; самотність, ізоляція від суспільства; міжособистісні конфлікти; невдало обраний вид трудової діяльності; загроза життю, здоров'ю, благополуччю особи або її близьких.

Стрес має фізіологічні, психологічні, особистісні й медичні ознаки. До фізіологічних належать: частий пульс, почервоніння або збліднення шкіри особи, збільшення адреналіну в крові, надмірне потовиділення. Психологічними є: зміна динаміки психічних функцій, найчастіше уповільнення розумових операцій, розсіювання уваги, ослаблення функції пам'яті, зменшення сенсорної чутливості, гальмування процесу ухвалення рішення. До особистісних відносяться: повне придушення волі, зниження самоконтролю, пасивність і стереотипність поведінки, нездатність до творчих рішень, підвищена сугестивність, страх, тривожність, невмотивоване занепокоєння. Медичними ознаками є: підвищена нервозність, наявність істеричних реакцій, непритомності, афекти, головний біль, безсоння.

В умовах війни важливим завданням щодо збереження та підтримки психічного здоров'я особистості є протидія стресу та вміння управляти ним, як можливість встановлення людиною бар'єрів на шляху розгортання стресу з метою попередження його негативних наслідків. В цьому сенсі набуває значення розуміння власного психічного стану та усвідомлення відповідальності за нього, висока стресостійкість.

Детермінантами стресостійкості є всі структурні компоненти особистості: спрямованість, досвід, психічні процеси, нейродинаміка, темперамент, характер, здібності.

До чинників, що негативно впливають на стресостійкість відносять: емоційно-когнітивні фактори (недостатній рівень необхідної інформації, негативний прогноз ситуації, почуття безпорадності перед ситуацією; надмірний вплив стресогенних, психогенних чи фізичних чинників, що перевищують адаптаційні можливості людини; велику тривалість стресогенного впливу, що призводить до виснаження адаптивних можливостей організму; індивідуально-психологічні особливості (низький рівень емоційної стабільності, врівноваженості, високий рівень невротизації, подразливості, особистісної та ситуативної тривожності).

Стан стресу пов'язаний із поступовим вичерпанням резервів організму, який намагається пристосуватися до нових умов існування, саме тому пошук і розвиток власних основних ресурсів стресостійкості відіграє першочергове значення у протидії негативному впливу стресу. Підтримувати належний рівень стресостійкості допоможуть наступні ресурси. [4, С. 62–63]

Внутрішні: 1) особистісні (активна мотивація подолання; інтернальний локус контролю; впевненість у собі; позитивне та раціональне мислення; розуміння власних цілей; емоційно-вольові якості; емоційний інтелект; життєвий досвід; досвід подолання стресових ситуацій; уміння звернутися за допомогою та прийняти її; уміння формувати мережу підтримки; навички психічної регуляції; надія; мужність; психологічна компетентність; навички тайм-менеджменту тощо); 2) поведінкові (копінг-стратегії; асертивна поведінка; пошук соціальної підтримки); 3) фізичні (стан здоров'я; турбота про збереження та зміцнення здоров'я); 4) стиль життя (наявність/відсутність шкідливих звичок; наявність часу для відпочинку; здорове харчування; здоровий сон).

Зовнішні ресурси стресостійкості: 1) соціальні (емоційна, матеріальна, інформаційна допомога через інститути соціальної підтримки, державу, місця роботи, родину, друзів); 2) матеріальні (достатній рівень матеріального прибутку; задовільні умови життя та відпочинку; безпека життя; оптимальні умови роботи; стабільність оплати праці).

Всі зазначені ресурси є важливими і забезпечують формування стресостійкості як інтегративної особистісної характеристики.

Література:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Харків : «Право», 2018. 952 с.
2. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
3. Психологічний стрес: розвиток і подолання: комплекс навчально-методичного забезпечення для підготовки аспірантів за спеціальністю 053 «Психологія» / Укл.: Ложкін Г. В., Блохіна І. О. К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. 32 с.
4. Практикум з формування стресостійкості військовослужбовців до раптових змін бойової обстановки : Методичний посібник / [О. М. Кокун, Н. С. Лозинська, І. О. Пішко]; За ред. В. М. Мороза. К. : НДЦ ГП ЗС України, 2020. 70 с.

*Курман О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків*

ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ МОБІЛЬНИХ ТЕРМІНАЛІВ СИСТЕМ ЗВ'ЯЗКУ

В сучасних умовах сьогодення важко уявити наше життя без інформаційних технологій. Практично у всіх сферах і напрямках діяльності повністю або майже повністю перейшли на сучасні засоби електронних комунікацій. Промислове виробництво, освіта, медицина, культура, правоохоронна діяльність, аграрний сектор тощо – всюди використовуються інформаційні цифрові технології спілкування, обміну, обробки, накопичення, зберігання інформації.

На початок 2023 року 5,44 мільярда людей користувалися мобільними телефонами, що становить 68% загальної чисельності населення світу. Кількість унікальних користувачів мобільних телефонів за останній рік збільшилася більш ніж на 3% – на 168 мільйонів нових користувачів. Сьогодні у світі налічується 5,16 мільярдів користувачів інтернету. Це означає, що 64,4% світового населення мають доступ до інтернету. За рік кількість інтернет-користувачів зросла на 1,9% [1].

Нажаль, але сучасні інформаційні технології використовуються не тільки на користь. Злочинний світ також повною мірою долучився до їх переваг. Одним із способів спілкування та обміном інформації є використання смартфонів із встановленими месенджерами. Причинами популярності таких застосунків є простота використання, універсальність передачі інформації шляхом голосової розмови, пересилання мультимедійних файлів, можливість створення різних груп користувачів (відкритих та закритих), ведення комерційної діяльності тощо. Питання забезпечення конфіденційності спілкування, збереження таємниці особистого життя є одними із пріоритетних під час обрання такого мобільного додатку.

Важливою складовою захищеності та безпеки інформації є етап передачі інформації цифровими каналами зв'язку, адже саме на цьому

етапі існують ризики перехоплення даних. Під час перехоплення пакетів даних, які прямують незахищеними (або частково захищеними) каналами зв'язку, створюються передумови для спотворення чи блокування інформації, а також для перехоплення персональних, конфіденційних та/або даних з обмеженим доступом [2].

Ці аспекти є вкрай важливими, в тому числі і для злочинців. Адже конфіденційність спілкування, захищеність месенджера є важливою умовою безпечного заняття злочинною діяльністю. У той же час ці властивості сучасних комунікаційних додатків створюють певні труднощі в роботі правоохоронних органів щодо виявлення ознак злочинної діяльності та документування її слідів.

Сьогодні користувачі мобільного зв'язку використовують різні месенджери для спілкування та передачі інформації. Найпопулярнішими в Україні є Telegram, Viber, WhatsApp, Signal [3]. Робота цих месенджерів ґрунтується на технології наскрізного шифрування (End-To-End Encryption). Суть полягає в зберіганні ключів винятково на пристроях, що взаємодіють, без передавання їх на сервер. Telegram використовує два варіанти шифрування: для звичайних і для секретних чатів. Як пояснює компанія, інформація звичайних чатів зберігається на кількох серверах по всьому світу і контролюється різними законами з надання доступу до неї. Ключі для розшифрування також зберігаються окремими блоками на різних серверах. І тільки секретні, додатково створені чати підтримують технологію end-to-end-шифрування. Окрім прямого шифрування чатів та голосового зв'язку важливе значення має анонімність користувача, можливість його ідентифікації та вид і обсяг інформації, яка залишається в самому смартфоні та на серверах компанії.

Так, Viber прямо зазначає, що на серверах компанії зберігається наступна інформація: 1) ваш номер телефону у Viber; 2) ім'я у Viber; 3) посилання на поточне фото у Viber; 4) ваша дата народження; 5) дані кожного пристрою, підключеного до вашого облікового запису у Viber (номер версії операційної системи, номер версії Viber; тип пристрою; мова, що використовується на пристрої та в додатку Viber; дати першої та останньої активації пристрою; дата останнього входу в обліковий запис із цього пристрою; остання IP-адреса, що використовується пристроєм; остання країна, регіон і місто, де використовувався пристрій; імена та номери телефонів усіх контактів, які збережені на вашому смартфоні); 6) адреса email, прив'язана до вашого облікового запису тощо [4]. Ця інформація надасть-

ся власнику смартфона, на якому встановлений Viber, а також на запит правоохоронних та судових органів у відповідності до діючого законодавства. Проте власник смартфона має можливість видалити інформацію власноруч, яка наявна на даний момент. Не зберігається на серверах історія дзвінків (крім дзвінків через Viber Out) та вміст чатів.

Майже таку ж саму інформацію збирає й обробляє WhatsApp – великі метадані про використання, контакти, місцезнаходження і навіть метадані фотографій, які пересилаються або відображаються. Метадані містять інформацію про походження даних (пристрій, місце розташування користувача), їхню структуру або формат, а також про те, як вони були передані. Шифрування дає змогу захистити вміст повідомлень, але не їхні метадані.

Telegram зберігає на своїх серверах як вміст несекретних чатів, так і вміст публічних каналів, де ці дані шифруються за допомогою ключа, контрольованого Telegram [5].

Необхідно зазначити, що наскрізне шифрування стосується лише способу шифрування повідомлень, коли вони надсилаються через Інтернет, а не під час зберігання на смартфоні. Коли повідомлення надходять на пристрій і зберігаються в його пам'яті, конфіденційність повідомлень залежить вже від вбудованого шифрування смартфона, що в свою чергу залежить від встановленого режиму доступу та активованих систем безпеки та логічного захисту. Якщо користувач створює резервну копію свого смартфона в хмарі – наприклад, у своєму обліковому записі Google або iCloud – тоді користувач передає вміст своїх повідомлень у резервну копію постачальник послуг.

Signal майже не збирає інформацію про користувачів. Як заявляє компанія в Умовах користування, єдина інформація, яку вона бачить на своїх серверах – це номер телефону користувача та дата останнього сеансу.

У контексті військового стану оперативне дослідження вмісту смартфонів посідає важливе значення для виявлення та вилучення слідів злочинної діяльності. В цьому плані велику допомогу можуть надати засоби мобільної криміналістики. Мобільні термінали систем зв'язку можуть оглядатися, в тому числі, під час проведення обшуків на підставі ст. 236 КПК України. На сьогодні існує певна кількість виробників спеціального програмного продукту та технічних засобів мобільного пошуку, виявлення, копіювання та збереження інформації зі смартфонів та інших пристроїв електронної комунікації. Зокрема, криміналістичні засоби мобільного пошуку інформації поділяються на апаратні та програмні.

Апаратні представляють собою готові технічні комплекси у вигляді планшетів та різних комутаційних перехідників до них із встановленим програмним забезпеченням, наприклад, Cellebrite UFED Touch 2. Програмні – це спеціальні програми для роботи з операційною та файловою системою смартфона (в тому числі), які можуть встановлюватися на звичайні ноутбуки, стаціонарні комп'ютери або планшети, наприклад, Magnet Axiom. Такі засоби мобільної криміналістики дозволяють долати системи логічного захисту та отримувати доступ до пристрою, виявляти, відновлювати інформацію з наступним копіюванням її на зовнішні носії слідчого щодо телефонної книги, СМС, телефонних дзвінків, графічних та фото-відеофайлів, даних із месенджерів, хмарних сховищ, електронної пошти, історії відвідувань ресурсів мережі Інтернет, відомості геолокації, видалених файли тощо.

Таким чином, враховуючи доволі високий рівень захищеності інформації під час передачі її між двома смартфонами через месенджери, використання сучасних засобів мобільної криміналістики є одним із методів отримання важливої доказової інформації щодо службово-технічної інформації мобільного пристрою, способів вчинення злочинів, місця перебування особи та його діяльності в цей час, кількості епізодів, фактів знайомств тощо.

Література:

1. Головні висновки звіту Global Digital 2023. *Linkedin*. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96-%81%D0%BB%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%201%2C9%25>. (дата звернення: 24.03.2022)
2. Використання месенджерів як елементів цифрової розвідки: проблематика та шляхи вирішення. *Intelmag*. 25.01.2022. URL: <https://intelmag.com/digitalization/17454-vykorystannya-mesenzheriv-yak-elementiv-cyfrovoiy-rozvidky-problematyka-ta-shlyahy-vyrishennya/> (дата звернення: 24.03.2022)
3. Харьковчук О., Фенюк А. Як виглядає рейтинг мобільних додатків за 2023 рік? ТОП-20 популярних в Україні. *Webpromo*. 14.11.2023. URL: <https://web-promo.ua/blog/rejting-populyarnyh-mobilnyh-prilozhenij-ukrainy-v-2021-%20Facebook>. (дата звернення: 24.03.2022)
4. Запит, перегляд і видалення своїх даних у Viber. URL: <https://help.viber.com/hc/ru/articles/9062953104029-%D0%9A%D0%B0%D0%BA-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D0%B2-Viber> (дата звернення: 24.03.2022)

5. Telegram, WeChat, WhatsApp: який месенджер безпечніший? *Golosameriki*. 19.08.2023. URL: <https://www.golosameriki.com/a/telegram-wechat-whatsapp-kakoj-messendzher-bezopasnee-analiz-amerikanskih-ekspertov/7231329.html> (дата звернення: 24.03.2022)

Латиш К. В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна,
стипендіат MSCA4Ukraine Вільнюського університету
м. Вільнюс, Литовська Республіка*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА СЛІДЧІ ВЕРСІЇ: ШЛЯХИ ПЕРЕТИНУ

Одним із фундаментальних розробників криміналістичного вчення про версії є В. О. Коновалова [1]. Формування та перевірка слідчих версій є одними із ключових завдань в розслідуванні злочинів, оскільки вони допомагають слідчому систематизувати роботу, визначати напрямки подальшого розслідування, а також зосередитись на найбільш ймовірних обставинах справи для подальшої перевірки.

Слідчі версії є надзвичайно важливим та невід’ємною складовою кожного розслідування, незважаючи на те яке кримінальне правопорушення розслідується. Ця теза обумовлена тим, що саме слідча версія виступає «своєрідним орієнтиром високого рівня абстракції, до якого може звертатися слідчий у перебігу розслідування конкретного злочину, особливо вчиненого в умовах неочевидності» [2, С. 163]. У той же час слід погодитися з В. А. Журавлем, який зазначає, що «теоретична база криміналістики безперервно видозмінюється, поповнюючись теоріями різного ступеня зрілості, наукової та практичної значущості» [3]. Тому таке фундаментальне вчення про версії потребує висвітлення через призмю цифровізації та діджиталізації.

Поява цифрових, інформаційних та інноваційних технологій, пізніше впровадження штучного інтелекту та мисленнєвих LLM-моделей надає додаткові можливості для ефективного, якісного планування розслідування та особливо в частині побудови слідчих версій. Висунення версій

є вільною мисленнєвою діяльністю, діапазон якої нічим необмежений, а лише орієнтований на вирішення завдань, пов'язаних із подією злочину. У той самий час, всі дії, що здійснюються як для створення версії, так і для подальшої її перевірки, регламентовані суворими правилами, які містяться у кримінально-процесуальному законодавстві [4].

Штучний інтелект (ШІ) може відігравати значну роль у побудові слідчих версій у конкретному кримінальному провадженні, оптимізуючи процес розслідування, перш за все у часовому вимірі. Оскільки ШІ здатний аналізувати значний масив інформації (обсяги даних), виявляти певні закономірності у великій кількості однотипних справ, здійснювати прогнозування на основі існуючих даних, що може допомогти у формуванні гіпотез про можливі обставини кримінального правопорушення та продукувати відповідні результати до заданого пошуку. Це є важливим, адже дослідження матеріалів кримінального провадження передбачає здійснення предметної систематизації матеріалів про факти, події, особу з метою подальшого виявлення суперечностей та прогалин у досліджуваних матеріалах та одержання контрольних відомостей, які можна надалі використовувати під час допиту [5, С. 274].

Перевагою та недоліком є можливість нагренувати ШІ до необхідних потреб, оскільки тоді можуть бути сумніви у його об'єктивності та безсторонності. Більше того, як зазначалося вище є вимога, щоб слідча версія висувалася все ж таки спеціально уповноваженою особою [6, С. 489].

Розвиток вчення про слідчі версії можна умовно розподілити на такі етапи:

- 1) формування вчення про криміналістичні версії;
- 2) оновлення криміналістичних методик, у тому числі у частині слідчих версій, з урахуванням невідомих змін слідчої практики та архітектури злочинності, яка постійно модернізується;
- 3) автоматизація процесів побудови, висунення та дистанційної перевірки таких слідчих версій за допомогою інноваційних технологій;
- 4) використання штучного інтелекту для побудови та перевірки слідчих версій з урахуванням криміналістичної ситуації, яка відкриває нові перспективи і можливості для успішного формування наукових концепцій [7, С. 44].

Отже, вбачається необхідним використання слідчим ШІ лише з дидактичною метою для акумуляції, узагальнення, систематизації, аналізу інформації та виявлення певних закономірностей, які в подальшому слід використовувати для самостійної побудови слідчих версій. Таке розумне

використання здатне підвищити ефективність процесу розслідування та розвантажити слідчого. Потенціал для подальшої інтеграції та розвитку ШІ недостатньо досліджений та потребує обов'язкового врахування усіх викликів та ризиків, які мають місце, особливо забезпечення дотримання етичних та конфіденційних вимог.

Література

1. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве: монография. Харьков: Изд. ФЛП Вапнярчук Н. Н., 2007. 192 с.
2. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. Х. : Апостіль, 2012. С. 163.
3. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія / Володимир Журавель. Х. : Право, 2021. 448 с.
4. Коновалова В. Е. Криминалистическая версия: познавательная функция в судопроизводстве / В. Е. Коновалова // Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 трав. 2005 р.) / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; відп. за вип. Ю. М. Грошевий. Х., 2005. С. 586–589.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.
6. Textbook of criminalistics / editorial board; Prof. Dr. Hendryk Malevski (co-editor-in-chief), Prof. Dr. Valery Shepitko (co-editor-in-chief). Volume II: Criminalistic technique and tactics. Kharkiv: Pravo Publishing House LLC, 2023. 840 p.
7. Шевчук В. М. Криміналістична ситуалогія та її вплив на формування концепції тактичних операцій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Випуск 19. С. 32–47.

Мельниченко В. С.,

*Головний спеціаліст-юрисконсульт відділу представництва інтересів
в судах та інших органах №1 юридичного управління
Головного управління Пенсійного фонду України
в Запорізькій області,
Запоріжжя, Україна*

ТАКТИКА ТА МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сучасний стан корупції в Україні багато в чому зумовлений тенденціями, які намічалися, і є наслідками перехідного етапу від тоталітарної

форми правління до демократичної. Особливе місце у протидії цьому негативному явищу посідає розслідування корупційних кримінальних правопорушень, його методика і тактика.

Сучасна правова наука потребує досліджень розслідування корупційних кримінальних правопорушень, з урахуванням нового антикорупційного та кримінального процесуального законодавства. Основними напрямками прийнятих до вітчизняного антикорупційного змін є приведення його у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 року [1], зокрема щодо поширення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, щодо виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, зокрема запровадження відповідальності юридичних осіб за порушення антикорупційного законодавства, а також виконання рекомендацій Групи держав Ради Європи проти корупції 9 (GRECO) щодо імплементації Конвенції ООН проти корупції 2003 року [2].

Після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 18 квітня 2013 з Кримінального кодексу України виключено поняття хабар, яке замінено неправомірною вигодою [3].

Ключовим для відповідності кримінально- правової політики у сфері протидії корупційній злочинності України міжнародним стандартам є змістовне наповнення кримінально – караних корупційних діянь посадових осіб. У зв'язку з чим, можна не погодитися з виключенням із українського законодавства традиційного для вітчизняного та зарубіжного кримінального права поняття хабар. Сам по собі термін неправомірною вигода в силу своєї новизни у КК України та інших культурно – історичних факторів не має для громадян такого смислового значення як хабар. При цьому аналізовані Конвенції Ради Європи та ООН містять саме термін хабар, що може свідчити про визнання його як міжнародного стандарту у сфері протидії корупції.

Слід зазначити, що з переліку корупційних злочинів, передбачених у примітці до ст. 45 КК України половина даних складів суспільно- небезпечних діянь відносяться до нетяжких або середньої тяжкості кримінальних правопорушень, а саме: ч.2 і ч.3 ст. 191, ст. 320, ч. 2 і ч.3 ст. 357, а також ст. 210, ст. 354, ч.1 ст. 364, ч.1 ст. 364–1, а також тяжких: ст. 362, ч.2 ст. 364–1 , ч.3 ст. 365–2, ч. 2–4 ст. 368, ч. 3 ст. 369–2 КК України [3].

Таким чином, для доведення значної кількості корупційних діянь не можуть бути використані зазначені негласні слідчі (розшукові) дії. Це свідчить про неузгодженість матеріальних і процесуальних норм, що негативно позначається, безпосередньо, на кримінально – правовій політиці протидії корупційній злочинності в Україні.

Аналізуючи відповідність зазначеного типу виду політики міжнародним стандартам, необхідно звернути увагу на різне трактування деяких термінів. Передбачений Конвенціями Ради Європи (ст.3) і ООН (ст. 15) термін «solicitation» має невірний переклад з англійської як вимагання, правильним слід вважати переклад – прохання, випрошування або вимога [1:2].

Усі країни Стамбульського плану дій криміналізували отримання або прийняття хабара, але багато хто не кваліфікував вимагання чи прохання хабара як повний склад кримінального правопорушення. Деякі країни для усунення прогалин покладаються на кваліфікацію вимагання та провокації. Цього може виявитися недостатньо, так як вимагання чи прохання хабара не завжди рівнозначні здирицтву чи прохання хабара не завжди рівнозначні здирицтву або провокації, наприклад, прохання чи вимога не містить загрози нанесення шкоди.

Простежується спрямованість на виконання ще одного міжнародного стандарту по боротьбі з корупцією – кримінально караний активний підкуп посадової особи. Останні зміни до національного законодавства передбачають виключення «вимагання» з переліку умов, які можуть сприяти звільненню хабародавця від кримінальної відповідальності.

Посадова особа, яка приймає рішення може також не знати про кримінальне правопорушення. Таким чином, кваліфікація складу відноситься не до посадової особи, а до тих осіб, які знаходяться поблизу від влади і намагаються отримувати користь із своєї ситуації шляхом впливу на особу, що приймає рішення. З цього випливає, що кваліфікація кримінального правопорушення належить до так званої фонові корупції.

Однією з проблем, яка часто згадується у відношенні зловживання впливом в корисливих цілях, це складність встановлення відмінності між цим кримінальним правопорушенням і законними формами лобювання. Конвенція Ради Європи визначає це розходження шляхом криміналізації тільки « неправомірного зловживання» впливом , тобто, хто торгує впливом повинен мати злочинний умисел. Подібним чином, кваліфікація кримінального правопорушення згідно з Конвенцією ООН поширюється тільки на тих, хто « зловживає» своїм впливом [1;2].

У даному випадку КК України не містить норм про неправомірне лобювання. Цей напрямок є стратегічним для державної антикорупційної політики.

Порівняльний аналіз можливий на підставі закріпленого у примітці до ст. 45 КК України переліку статей віднесених до корупційних кримінальних правопорушень на підставі закріпленого у примітці ст. 45 КК України переліку статей віднесених до корупційних кримінальних правопорушень [4]. Отже, розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання власності державним посадовцем передбачене ст. 17 Конвенції ООН як обов'язкове, враховано і закріплено (ст. 191 КК України). Зловживання службовим становищем у ст. 19 Конвенції ООН є факультативною нормою, в українському законодавстві входить до переліку корупційних кримінальних правопорушень як передбачене ст. 364 КК України, тобто є обов'язковою нормою. Аналогічно незаконне збагачення (ст. 20 Конвенції ООН – факультативна норма), закріплено як обов'язкова норма – ст. 368–2 КК України. Підкуп у приватному секторі, або «хабарництво серед учасників приватного сектора» (Конвенція Ради Європи ст.ст.7 та 8- обов'язкові; Конвенція ООН ст. 21 – факультативна), закріплено як обов'язкова норма – ст. 368–3 КК України. Розкрадання майна у приватному секторі (Конвенція ООН ст. 22 – факультативна), відсутня у переліку корупційних злочинів України. Перешкоджання відправленню правосуддя (Конвенція ООН ст. 25 – обов'язкова), відсутня у переліку корупційних кримінальних правопорушень України. Таким чином, тільки одне кримінальне правопорушення вказане у Конвенції ООН як обов'язкова норма відсутній у переліку корупційних кримінальних правопорушень України – перешкоджання відправленню правосуддя.

Слід зазначити, що початковий етап будь – якого розслідування – це важливий напрямок роботи, спрямований на збирання фактичних даних, які в подальшому мають стати достатніми для прийняття рішення у провадженні. У даному випадку особливостями діяльності слідчого буде швидкість реагування на докази, які можуть бути знищеними, спрямування зусиль на розкриття правопорушення по гарячих слідах, встановлення та затримання винних [5, с. 102].

Раніше науковці називали такий класичний алгоритм слідчих дій на початковому етапі розслідування корупційних правопорушень: 1) виїмка і огляд документів; 2) обшук за місце роботи і проживання; 3) допит посадової особи; 4) очні ставки; 5) призначення експертиз [6, с. 263].

Сьогодні очевидним є недостатність такого набору дій, і сьогодення вимагає як раз таки попереднього проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з метою викриття злочинних домовленостей щодо отримання неправомірної вигоди службовою особою.

На теперішній час набувають особливого значення набувають комп'ютерно-технічні експертизи, які дозволяють здійснити перевірку цифрових даних підкупленої посадової особи.

Таким чином можна говорити про існування цифрових доказів», під якими розуміються фактичні дані, що представлені у цифровій формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для сприйняття людиною. При цьому, обов'язковою ознакою цифрового доказу є конвергентність, під якою розуміється здатність одиничного доказу входити у сукупність інших доказів і набувати у зв'язку з цим доказового значення.

Під час аналізу слідчої ситуації, слідчий повинен враховувати всі чинники, що обумовлюють її виникнення, однак вихідними і визначальними будуть компоненти інформаційного характеру, які найперше обумовлюють спрямування і зміст наступних його дій [7, с. 66]. У подальшому під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень можуть призначатися різні види судових експертиз, зокрема: судово-економічна – для перевірки фінансових і господарських операцій підприємства, організації або окремих посадових осіб; для перевірки промислового, товарного, фінансового планування, відповідності звіту установи дійсності; судово-товарознавча встановлення якості готових промислових і продовольчих товарів, їхня сортність, вартість.

Таким чином, тактика і методика розслідування корупційних кримінальних правопорушень на сьогоднішній день залежить від внесення змін до національного законодавства у частині закріплення у КПК України реальної можливості доказування усічених складів корупційних кримінальних правопорушень, тобто проведення контролю за вчиненням корупційних кримінальних правопорушень без прив'язування до ступеня тяжкості.

Крім того, поруч із такими змінами необхідним є кардинальний перегляд ставлення до цифрових доказів та їх експертне дослідження і визнання в суді. Без врахування на законодавчому рівні указаних нововведень багато в чому протидія корупції в Україні носитиме декларативний характер.

Література:

1. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року, ратифікована із Заявою Законом № 252-V (252-16) від 18.10.2006, ВВР, 2006, № 50, ст. 497. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (укр/рос). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/#Text (дата звернення: 24.03.2024).
3. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 24.03.2024).
4. Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій – zakon.cc. Закони – zakon.cc. URL: https://www.zakon.cc/law/document/read/998_154 (дата звернення: 24.03.2024).
5. Особливості слідчих ситуацій початкового етапу розслідування корупційних правопорушень, вчинених представниками органів місцевої влади// Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2013. № 26. 24-те вид. Акт. проблеми права, 2013. 269 с.
6. Кимлик Н. Розслідування злочинів, пов'язаних з корупцією//Міжнародний юридичний вісник. Київ : Нац ун-т держ. податк. служби України, 2014. 105 с.
7. Базір С. Типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди судьями. Херсон : Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту, 2015. 69 с.

Негребецький В. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

РОЛЬ БІОМЕТРИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОСИЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Існуючий на сьогодні рівень забезпечення безпеки населення України від загроз життю, здоров'ю та майну не повною мірою відповідає стандартам безпеки, притаманним провідним країнам світу.

Зважаючи на складність та різноманітність факторів, що впливають на рівень забезпечення національної безпеки, стан та динаміку злочинності, ступінь захищеності населення від надзвичайних ситуацій, карди-

нальне поліпшення безпекової ситуації в країні може бути досягнуто лише завдяки об'єднанню зусиль та спільній скоординованій роботі сил безпеки, інших державних органів та органів місцевого самоврядування.

При цьому корисним та таким, що може бути впроваджений в Україні, є досвід зарубіжних країн, зокрема, у частині масштабного використання технічних засобів, приладів та пристроїв, що у тому числі з функціями фото-, аудіо-, відеозапису, що забезпечують можливість фіксації та раннього виявлення правопорушень, розпізнавання (ідентифікацію) різноманітних об'єктів (осіб, транспортних засобів тощо).

Заходи, що вживаються за цим напрямком на рівні держави та органів місцевого самоврядування, на сьогодні мають фрагментарний та несистемний характер. За цих умов одним із пріоритетів стає вирішення питання щодо створення комплексних систем моніторингу стану безпеки як засобу, здатного істотно сприяти підвищенню ефективності здійснення заходів із профілактики кримінальних та інших правопорушень, комплексного забезпечення безпеки населення, території та об'єктів, у тому числі тих, що належать до критичної інфраструктури держави.

Політика Східного Партнерства ЄС до 2025 року визначає нові довгострокові цілі, спрямовані на реагування на нові пріоритети, зміцнення стійкості до вирішення загальних проблем, сприяння сталому розвитку та продовження забезпечення конкретних результатів для громадян, однією з яких є забезпечення стійкої цифрової трансформації. Підтримка стійкої цифрової трансформації є одним з пріоритетів політики, визначених Європейською Комісією в пропозиції з довгострокових політичних цілей Східного партнерства на період після 2020 року (опубліковано 18 березня 2020 р.) [1].

Відповідно до пропозицій Європейської Комісії щодо нових пріоритетів політики Східного Партнерства ЄС, сильна цифрова присутність в країнах-сусідах ЄС сприятиме зростанню і стимулюванню сталого розвитку [2]. В цьому відношенні ЄС буде і далі вкладати кошти в цифрову трансформацію країн-партнерів відповідно до законодавства та передової практики ЄС і підтримуватиме розширення високо інноваційних цифрових технологій в регіоні. ЄС і далі надаватиме підтримку країнам-партнерам та сприятиме їх кіберстійкості.

У зв'язку з війною вельми актуальним стало питання забезпечення безпеки через застосування інноваційних автоматизованих систем іден-

тифікації осіб за допомогою біометричних технологій. При цьому в роботі розглядається діапазон використання біометрії: як в правоохоронній діяльності взагалі, так і під час проведення окремих видів судових експертиз з метою розширення можливостей ідентифікаційних досліджень. Вельми витребуваним на цей час є необхідність ідентифікації особи за фото або відео зображенням.

Цифрові технології з використанням біометричних ознак людини успішно використовуються в діяльності міграційних служб майже у всіх країнах світу. Головна ідея впровадження біометричних документів – це суттєве підвищення захищеності суспільства від проявів злочинності та міжнародного тероризму. Ідея перевірки й підтвердження особи людини при перетинанні державного кордону, контрольно-пропускного пункту, вже більше і більше стає привабливою і асоціюється з безпекою. Біометричні паспорти набувають все більшого поширення у світі [1]. На Україні 20.11.2012 р. було прийнято Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» № 5492-VI, відповідно до якого передбачено введення документів з електронним носієм, на якому передбачається розміщення біометричних даних про особу [3]. В 2017 році Уряд України затвердив Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства [3]. Документом визначено, що це автоматизована система, створена в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які в'їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення контролю за додержанням ними правил перебування на території нашої держави.

Державна прикордонна служба у грудні 2017 р. презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства [4]. Демонстрація роботи системи відбулася в столичному аеропорту «Київ». Ця система фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства було розгорнуто на виконання Указу Президента України від 30 серпня 2017 р. № 256 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 р. «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України» [5, 6]. Вона є однією з підсистем відомчої автоматизованої системи прикордонного контролю.

Держприкордонслужба активно працює над вдосконаленням безпекової складової на кордонах України. Сьогодні технічні засоби Держприкордонслужби дозволяють зчитувати виготовлені за міжнародними стандартами ІКАО закордонні паспорти, в тому числі з вбудованим чіпом, ID-картки та водійські посвідчення. При цьому постійно вивчається досвід передових країн світу, європейських та американських партнерів щодо побудови систем автоматизації паспортного контролю.

Під час паспортного контролю інспектори Держприкордонслужби здійснюють перевірку паспортних документів іноземців, в тому числі за базами Інтерполу. Також відбуватиметься зчитування інформації (відбитки пальців) за допомогою рідерів, яка надходитиме до підсистеми обробки біометричних даних відомства. Крім того, через міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему «Аркан» вона надходитиме до Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства Державної міграційної служби. При повторному перетині особою кордону здійснюватиметься процес ідентифікації особи. При цьому інспектор бачитиме чи здавала людина свої біометричні дані і здійснюватиме їх перевірку. У разі не співпадіння даних особу буде направлено на додатковий контроль для з'ясування обставин.

З метою розшуку підозрюваних осіб поліцейськими за кордоном використовуються вельми інноваційні біометричні системи. Так, у 2018 р. співробітники поліції в Чжэнчжоу, Китай одержали для роботи незвичайні сонцезахисні окуляри, оснащені програмним забезпеченням для розпізнавання осіб [7]. Ці устрої поліція Китаю досить успішно застосує для піймання розшукуваних злочинців.

Використання автоматизованих систем реєстрації біометричних характеристик людини в зоні бойових дій надає можливості контролювати та запобігати кримінальні правопорушення. Так, в Іраку і Афганістані для збору даних американські військові використовували системи ВАТ (Biometrics Automated Toolset) або НІІДЕ (Handheld Interagency Identity Detection Equipment) [8].

Комплект ВАТ складається з чотирьох частин-ноутбука, цифрової фотокамери, сканера відбитків пальців і сканера райдужної оболонки. Зібрані дані перевіряються по базі даних, яку містить ноутбук [9]. База періодично синхронізується з центральним сервером групи біометричних технологій. НІІДЕ – це мобільний термінал, який дозволяє

фіксувати відбитки пальців, фотографії, зображення сітківки та біографічні дані, отримані в результаті опитування. Для збору даних про екіпажі морських суден і човнів застосовується спеціальний комплект, захищений від впливу води і підвищеного вібраційного впливу. Система HIIDES була розроблена для того, щоб Збройні сили США могли легко ідентифікувати людей в польових умовах і відрізнити друга від ворога.

Література:

1. An official website of the European Union. Joint Communication: Eastern Partnership policy beyond 2020: Reinforcing Resilience – an Eastern Partnership that delivers for all. URL : https://www.eeas.europa.eu/eeas/joint-communication-eastern-partnership-policy-beyond-2020-reinforcing-resilience-%E2%80%93-eastern_en.

2. An official website of the European Union. Joint Communication: Eastern Partnership: Commission proposes new policy objectives for beyond 2020. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_452.

3 Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5492-17>.

4. Держприкордонслужба презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Derzhprikordonsluzhba-prezentuvala-sistemu-fiksacii-biometricnih-danih-inozemciv-ta-osib-bez-gromadyanstva/>.

5. Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства: Постанова КМУ від 27.12.2017 № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-п#Text>.

6. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 р. «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України»: Указ Президента України від 30 серпня 2017 р. №256. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2562017-22506>.

7. Китайська поліція знаходить підозрюваних через окуляри. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42979942>.

8. Kelsey Atherton. The enduring risks posed by biometric identification systems (09.02.2022). URL: <https://www.brookings.edu/techstream/the-enduring-risks-posed-by-biometric-identification-systems/>.

9. Biometric Automated Toolset (BAT) and Handheld Interagency Identity Detection Equipment (HIIDE). URL: https://www.nist.gov/system/files/documents/2021/03/23/ansi-nist_archived_vermury-bat-hiide.pdf.

Неділько Я. В.,
доктор філософії в галузі права,
асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

На даний час дедалі частіше звертається увага вітчизняних вчених-криміналістів щодо дослідження нового напрямку в криміналістиці – цифрової криміналістики. Не маючи за мету аналізувати різні погляди науковців стосовно визначення цифрової криміналістики, на нашу думку, це окрема криміналістична теорія, що спрямована на розробку засобів і методів по виявленню, фіксуванню, вилученню, зберіганню, дослідженню, оцінці та використанню електронних доказів, а також надання рекомендацій з виявлення, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень, вчинених з використанням інформаційних комп'ютерних технологій (кримінальних кіберправопорушень).

Однак, важливим є питання, яке стосується напрямків розвитку цифрової криміналістики в Україні.

Доречно стверджують В. Ю. Шепітько та М. В. Шепітько, що розвиток цифрової криміналістики відбувається за трьома основними напрямками: 1) формування окремої наукової галузі в криміналістиці; 2) застосування спеціальних знань під час роботи із цифровими доказами; 3) проведення судових експертиз (зокрема, комп'ютерно-технічної) [1, с. 15].

На наш погляд, враховуючи завдання цифрової криміналістики, її розвиток може відбуватися й в інших перспективних напрямках як: 1) розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням інформаційних комп'ютерних технологій (кримінальних кіберправопорушень); 2) використання штучного інтелекту у правоохоронній діяльності.

З постійним вдосконаленням засобів інформаційних комп'ютерних технологій, з'являються нові види кримінальних правопорушень, що ви-

кликає необхідність у створенні відповідних криміналістичних методик їх розслідування.

Слід зауважити, що світова спільнота також усвідомлює небезпеку, що несе в собі розвиток інформаційних технологій. Вагомим кроком, спрямованим на боротьбу з кримінальними правопорушеннями, які вчиняються з використанням інформаційних комп'ютерних технологій, стало прийняття Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який спрямований на посилення співпраці та розкриття електронних доказів між державами [2].

Протоколом закріплюються особливості розширення міжнародного співробітництва та збору електронних доказів у кримінальному провадженні, що своєю чергою значно розширює можливості використання способів співробітництва не тільки конвенційних кіберзлочинів, а й інших кримінальних правопорушень. За протоколом не може бути відмовою в міжнародному співробітництві у разі відсутності такого складу кримінального правопорушення в законодавстві запитуваної держави або у зв'язку з іншим термінологічним визначенням чи віднесення до іншої категорії тяжкості. Крім того, розширюються можливості отримання інформації від постачальників послуг, що перебувають на території іншої держави [3].

Тому, на нашу думку, дослідження методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням інформаційних комп'ютерних технологій, у тому числі здійснення міжнародного співробітництва у даних протиправних діяннях, може бути одним із напрямків розвитку цифрової криміналістики в Україні.

Ще одним із перспективних напрямків розвитку цифрової криміналістики в Україні може бути використання можливостей штучного інтелекту у правоохоронній діяльності.

Зокрема, поліція США використовує систему «Clearview», що дозволяє завантажувати фотографії обличчя підозрюваних та знаходити збіги в базі даних із мільярдів зібраних зображень з мережі Інтернет. Дана система вважається однією з найефективніших у розпізнаванні обличчя [4].

У іншій ситуації, поліція Нью-Йорку використовує штучний інтелект під назвою «Rekor», що допомагає встановити торговців наркотичними засобами. Так, аналізуючи маршрут злочинця, дана система встановила,

що він здійснював поїздки у місця, які використовувалися злочинцями для збуту наркотичних засобів [5].

Схожий алгоритм, який дозволяє встановлювати наркаторговців, використовують правоохоронні органи Туреччини. Штучний інтелект під назвою «ASENA» допомагає в розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з розповсюдженням наркотичних засобів. Програма аналізує переміщення особи, її маршрути та дії, на підставі цього може сформулювати висновок причетності особи до наркотичних кримінальних правопорушень. У чотирьох випадках з десяти програма точно наводить правоохоронні органи на торговців наркотичними засобами [6].

Отже, використання штучного інтелекту правоохоронними органами в процесі розслідування кримінальних кіберправопорушень дасть змогу швидко й ефективно проводити досудове розслідування, економити час слідчого в складанні процесуальних документів, планувати і висувати версії розслідування, а також аналізувати значну кількість зібраних даних за тривалий проміжок часу [7, с. 277].

Слід зауважити, що оскільки штучний інтелект стрімко проникає у всі сфери життєдіяльності людини, Європейський парламент ухвалив Закон «Про штучний інтелект», в якому визначив основні гарантії його використання.

У даному документі наголошується, що використання систем біометричної ідентифікації (розпізнавання обличчя) правоохоронними органами дозволяється у виняткових випадках, насамперед, що стосуються пошуку зниклої людини чи запобігання терористичному акту. Дозвіл на біометричну ідентифікацію повинен надати суд чи адміністративний орган.

Отже, світова спільно з великою обачністю ставиться до безпідставного впровадження та використання можливостей штучного інтелекту у більшості сфер людської діяльності, у тому числі й правоохоронній.

Таким чином, цифрова криміналістика є доволі перспективним дослідженням в Україні та може мати наступні напрямки: 1) формування окремої наукової галузі в криміналістиці; 2) застосування спеціальних знань під час роботи із цифровими доказами; 3) проведення судових експертиз; 4) розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням інформаційних комп'ютерних технологій, у тому числі здійснення міжнародного співробітництва у даних протиправних діяннях; 5) використання штучного інтелекту у правоохоронній діяльності.

Література:

1. Шепітько, В. (2021). Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип.3(25). С. 9–20. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.02.
2. Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced cooperation and disclosure of electronic evidence. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyid=224> (дата звернення 17.03.2024).
3. Ахтирська Н. М. Одержання доказів в електронній формі в світлі другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 188–200. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.21>.
4. Clearview AI used nearly 1 m times by US police, it tells the BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-65057011> (дата звернення 17.03.2024).
5. AI System Helped Cops Identify a Drug Trafficker Just by Analyzing His Driving Patterns. URL: <https://gizmodo.com/rekor-ai-system-analyzes-driving-patterns-criminals-1850647270> (дата звернення 17.03.2024).
6. Turkey using AI software ASENSA in fight against drugs. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-using-ai-software-asena-in-fight-against-drugs-173912> (дата звернення 17.03.2024).
7. Неділько Я. В. Використання штучного інтелекту під час розслідування кіберзлочинів. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 11 серп. 2022 р.). Київ, 2022. С. 277.

Степанюк Р. Л.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна*

НОВІТНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Масштабна збройна агресія проти України призвела до суттєвої трансформації злочинності. Відповідно перед правоохоронними органа-

ми постали нові завдання, які насамперед пов'язані із протидією воєнним злочинам та іншим пов'язаним із війною кримінальним правопорушенням. З'явилась гостра потреба в ідентифікації великої кількості жертв війни, фіксації обставин злочинів, учинених на тимчасово окупованих територіях, виявленні шпигунів, колаборантів та інших осіб, які своїми діями сприяють агресорам, встановленні особистості військовослужбовців держави-агресора, котрі вчиняють воєнні злочини, та ін. Вирішенню цих завдань сприяють новітні технології криміналістики, використання яких в останні роки в Україні значно активізувалось завдяки зусиллям вітчизняних, зарубіжних і міжнародних правоохоронних органів, судово-експертних установ, громадських організацій, що спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень в зонах військових конфліктів.

Розроблені, впроваджені й застосовані на практиці новітні техніко-криміналістичні засоби, які використовуються кваліфікованими спеціальними суб'єктами в практичній діяльності та спрямовані на ефективне виконання криміналістичних завдань, називають криміналістичними інноваціями [1, с. 147]. Деякі інноваційні техніко-криміналістичні засоби та методи вже зарекомендували себе як надзвичайно ефективні в умовах воєнного конфлікту, сприяючи забезпеченню належної якості та водночас швидкості виконання поставлених завдань. Разом із цим впровадження відповідних технологій супроводжується і певними труднощами, які насамперед зумовлені недостатнім рівнем наукового забезпечення, що заважає формуванню цілісних уявлень про їх можливості, перспективи та вагомі нюанси практичного застосування. А отже в сучасних умовах проблематика криміналістичних інновацій є особливо актуальною для вітчизняної науки і практики.

Серед новітніх криміналістичних технологій, які вже виявились особливо затребуваними у правоохоронній та судово-експертній практиці України під час війни, варто відзначити експрес-аналіз ДНК (rapid DNA), технології аерокосмічної криміналістики та методи цифрової криміналістики.

Впровадження засобів швидкого ДНК-тестування в криміналістичну практику у світі відбулось порівняно нещодавно. Виробниками криміналістичного обладнання було розроблено прилади, які в автоматичному режимі виконують основні операції, що складають технологію ДНК-профілювання. Це дозволяє поза експертною лабораторією (у поліцейському відділі, на кордоні, на місці події тощо) швидко визначити ДНК-

профіль зі зразку біологічного матеріалу людини. Така техніка виявилась надзвичайно ефективною в ідентифікації жертв масових катастроф.

В Україні приладами швидкого ДНК-тестування марки RapidНІТ було обладнано територіальні підрозділи Експертної служби МВС в областях, де відсутні повнопрофільні лабораторії молекулярно-генетичної експертизи. А вже під час війни передовими для цього напрямку приладами ANDE 6С оснастили підрозділи техніко-криміналістичного забезпечення Національної поліції України. Це дозволило значно пришвидшити виконання завдань щодо ідентифікації тіл, знайдених у місцях масових поховань, осіб, загиблих від обстрілів, та інших невпізнаних жертв війни. Якщо система RapidНІТ насамперед використовується для встановлення ДНК-профілю з біологічних зразків живих осіб, то за допомогою ANDE 6С також проводять тестування залишків тіл загиблих. Досвід поліцейських криміналістичних підрозділів підтверджує високу ефективність цієї системи в ідентифікації жертв війни в Україні. Разом з цим з причини слабкого наукового забезпечення проблематики криміналістичного ДНК-аналізу в цілому і напряму судового експрес ДНК-тестування зокрема в Україні поки що відсутній системний підхід щодо використання відповідних технологій у практичній діяльності. Поліцейські підрозділи використовують прилади швидкого ДНК-тестування для сортування тіл та їх фрагментів, а також попереднього встановлення особистості загиблих. Надалі проводяться судові молекулярно-генетичні експертизи. Таким чином кожного разу здійснюється два дослідження, що, з одного боку, додатково забезпечує від помилок, але з іншого значно збільшує строки розслідування і матеріальні витрати. Як видається, нарізла потреба впорядкувати використання відповідної техніки, враховуючи організаційні засади ДНК-ідентифікації масових жертв [2], узгодивши роботу спеціалістів-криміналістів та експертів за цим напрямом, й усунувши там, де це можливо, потребу дублювання досліджень.

В умовах війни виявились затребуваними і технології аерокосмічної криміналістики. На територіях, де відбуваються інтенсивні бойові дії та постійні обстріли цивільної інфраструктури, застосовувати традиційні криміналістичні методи фото- та відеозйомки на місці події можливо не завжди через масштаб руйнувань, небезпеку для життя та здоров'я учасників огляду, швидку видозміну обстановки місця події тощо. У таких випадках допомагають інноваційні технології виявлення та збирання великих обсягів криміналістично значущих геопросторових даних з висоти пташи-

ного польоту із застосуванням безпілотних літальних апаратів (БпЛА) та використання геоінформаційних систем, заснованих на космічних знімках [3]. Швидко одержати якісне зображення місця події допомагає 3D-сканування, що в подальшому робить можливим не тільки безпосередньо сприйняти зафіксовану на місці обстановку, а і виконати деякі експертні ситуаційні дослідження. Разом із цим існує нагальна потреба у подальшому вдосконаленні наукових положень, розробленні методичних рекомендацій щодо застосування зазначених засобів і методів, технічному оснащенні та навчанні спеціалістів-криміналістів.

У сучасному світі повсюдного використання комп'ютерних технологій внаслідок вчинення кримінальних правопорушень разом із фізичними (матеріальними) та психічними (ідеальними) слідами залишаються цифрові сліди. Стосовно розслідування злочинів, пов'язаних із війною, це є особливо актуальним, адже безпосереднє дослідження правоохоронцями матеріальних та ідеальних слідів не завжди можливе. Водночас пошук і аналіз цифрових даних допомагає встановлювати істину в кримінальних провадженнях. Зокрема, особливо актуальними для розслідування воєнних злочинів є методи криміналістичної розвідки за відкритими джерелами з метою встановлення ймовірних підозрюваних, а також дослідження цифрових пристроїв, виявлених у зв'язку з розслідуванням. За цими напрямками також існують проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем вітчизняних наукових досліджень та методичних розробок для практичних працівників, прогалинами в регулятивному законодавстві щодо збирання та використання цифрових доказів у розслідуванні.

Зазначеними напрямками не обмежується спектр криміналістичних інновацій, застосування яких дозволяє вирішувати складні завдання з розслідування злочинів в умовах війни. Фактично в кожній галузі криміналістичної техніки та судової експертизи, що застосовуються в цих складних умовах, нагальними є потреби в інноваціях. Наприклад, актуальними є подальший розвиток методів криміналістичної розвідки, удосконалення криміналістичних (банків) баз даних та налагодження швидкого взаємного обміну інформацією з базами країн ЄС, накопичення довідкової інформації про новітні засоби озброєння та комплексні експертні дослідження місць артилерійських і ракетних обстрілів, впровадження новітніх засобів і методів криміналістичного матеріалознавства та комплексного визначення шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу внаслідок бойових дій, тощо.

Таким чином, питання щодо впровадження криміналістичних інновацій в практику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із війною, та з метою застосування заходів з мінімізації завданої шкоди є перспективними напрямками подальших наукових досліджень.

Література:

1. Шевчук В. М. Інновації у криміналістичній техніці: сучасні можливості й проблеми застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. №43. С. 146–151.

2. Степанюк Р. Л., Гусева В. О. Організаційні засади ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 29–38.

3. Аерокосмічна криміналістика в Університеті: випереджаючи виклики часу. *Вебсайт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. URL: <https://nlu.edu.ua/uni/aerokosmichna-kryminalistyka-v-universyteti-vyperedzhayuchy-vykylyku-chasu/>

Чорний Г. О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри криміналістики,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ ДВОХ АБО БІЛЬШЕ РАНІШЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ: ТАКТИКА ТА ПСИХОЛОГІЯ

Питанням тактики допиту мій науковий керівник, академік В. О. Ковалова приділяла важливе значення та увагу. Слід зазначити, що її статті та захист кандидатської дисертації за темою «Тактика допиту свідків у радянських органах розслідування» (1953 рік), а потім і докторської дисертації – Теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки та психології) у 1966 році стосувалися проблемних питань проведення саме цієї слідчої дії та застосування на той час передового поєднання криміналістичної тактики, психології та логіки.

Одночасний допит двох або більше допитаних осіб – це судова та слідча (розшукова) гласна дія, яка передбачає одночасний допит раніше допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей їхніх показань.

(ст.ст. 224, 352 КПК України) Одночасний допит двох або більше допитаних осіб може бути проведений між двома допитаними раніше свідками, потерпілим та свідком, потерпілим та підозрюваним, між двома обвинуваченими (у суді) чи підозрюваними.

Сутність одночасного допиту двох або більше допитаних осіб полягає в тому, що слідчий пропонує кожному з допитуваних дати показання про обставини кримінального правопорушення з метою з'ясування причин розбіжностей.

Слід зазначити, що причини розбіжностей у показаннях процесуальних осіб, на мій погляд, знаходяться у площині стадій формування показань, а саме помилки при сприйнятті, запам'ятовуванні та відтворенні.

У психології сприйняття розглядають як відображення людиною предмета чи явища в цілому при його безпосередньому впливі на органи чуттів. Розрізняють зорове, слухове, смакове, нюхове сприйняття та сприйняття дотику. Сприйняття відрізняється від відчуттів (створюється цілісний образ) як більш високий ступінь пізнання. На процес сприйняття допитуваного впливають дві групи чинників:

1) об'єктивні (зовнішні умови сприйняття та особливості власне об'єктів, що сприймаються); 2) суб'єктивні (особливості особи, яка сприймає).

Об'єктивні чинники – освітленість об'єкта, що сприймається, відстань, на якій сприймається об'єкт чи подія; швидкість події; погодні умови (дощ, сніг та ін.). Такі чинники впливають на сприйняття і весь процес формування показань. Суб'єктивні чинники охоплюють: стан органів чуттів (глухота, дальтонізм тощо), психічний стан особи, спрямованість уваги, схильність до фантазування та ін [3 с.111].

Існує емоційний чинник сприйняття. Сприймає не ізольоване око, не вухо саме по собі, а конкретна людина (з урахуванням її потреб, інтересів, бажань та ін.). Емоції надають виразності, яскравості подіям чи об'єктам, що сприймаються (С. Рубінштейн). Різним буде сприйняття у людини залежно від того, є вона учасником чи жертвою злочину, стороннім спостерігачем (очевидцем) або родичем потерпілого. З цим пов'язана інтерпретація сприйнятого. Емоції можуть справляти як позитивний, так і негативний вплив. Так, почуття нового, сумнів, цікавість можуть поліпшити якість сприйняття. І навпаки, страх, переляк, тривога зумовлюють виникнення своєрідних переключень. Зокрема, страх породжує гіперболізацію (перебільшення) сприйнятого. У процесі сприй-

няття важливе значення має його спрямованість (умисність чи неумисність сприйняття). Під час вчинення злочинів у більшості випадків мають справу з неумисним (мимовільним) сприйняттям. Хоча більш повним і точним є умисне (довільне) сприйняття. Ще більш чітким є професійне сприйняття. У психології професійне сприйняття пов'язується з попереднім досвідом. У процесі сприйняття можуть виникати помилки. Прогалини сприйняття заповнюються нашаруваннями (фантастичного характеру). Існують також ілюзії сприйняття.

Запам'ятовування передбачає встановлення відповідних нервових зв'язків чи асоціацій. У психології розрізняють декілька видів асоціативних зв'язків (асоціацій): асоціації за суміжністю, подібністю, контрастом; однозначні та багатозначні. Процес відтворення на допиті чітко проявляється у висловленні думок допитуваного. Вміння висловлювати свої думки (усно чи письмово) у кожної людини є індивідуальним (мають значення рівень інтелекту, освітній і культурний рівні, мовна підготовка тощо). На формування показань у стадії відтворення впливають: емоційний стан допитуваного, темперамент і характер, сугестивність, схильність до фантазування. Так, у процесі відтворення події допитуваний перебуває у певному психічному стані (емоційна напруженість, страх, фрустрація тощо), який необхідно враховувати слідчому в процесі допиту. У деяких випадках такі стани сприяють обранню допитуваним відповідної позиції на допиті: відмова від показань, повідомлення неправдивих відомостей, зміна раніше даних показань.

Причини розбіжностей у показаннях осіб також виникають в ситуації надання завідомо неправдивих показань (як правило це підозрювані та обвинувачені). У процесі формування завідомо неправдивих показань виділяють такі стадії: сприйняття справжньої події; запам'ятовування та осмислення цієї події; усвідомлення мети повідомлення неправдивих відомостей та наслідків цього акту; переробка сприйнятого та усвідомлення уявної моделі задуманого обману; збереження у пам'яті моделі хибних показань, побудова моделі процесу їхнього повідомлення на допиті; відтворення неправдивих показань на допиті [5, с. 9].

На формування неправдивих показань також істотно впливають два фактори: особливості особистості допитуваного і зовнішні об'єктивні фактори, до яких слід віднести, перш за все, умови формування особистості допитуваного, його соціальне середовище і слідчу ситуацію, що виникла.

Процес формування неправдивих показань має певну послідовність:

1. Підготовчий етап; 2. Процес повідомлення неправдивих показань слідчому під час допиту; 3. Процес підтвердження неправдивих показань під час проведення інших слідчих дій (повторний допит; одночасний допит як на досудовому слідстві так й у суді) [6. С. 76].

Під час одночасного допиту двох або більше допитаних осіб допитуваним може бути дозволено ставити запитання один одному.

Одночасний допит дає змогу вирішити й інші завдання: переборювати добросовісні помилки допитуваного; перевіряти правдивість показань раніше допитаних осіб; з'ясувати причини походження істотних суперечностей; перевіряти й оцінювати криміналістичні версії; викривати неправду в показаннях допитуваних (неправдиве алібі, обмова, самообмова й ін.); перевіряти зібрані раніше у справі докази; підсилювати позицію тих чи інших осіб, які дали правдиві показання.

Характерними для одночасного допиту є: єдність предмета (особи допитуються з тих самих обставин); єдність об'єкта (очна ставка є процесом безперервного порівняння показань двох одночасно (поперемінно) допитуваних осіб); єдність часу (допит двох осіб здійснюється у їх присутності протягом слідчої дії); єдність місця (особи допитуються в одному місці); допитувані особи повинні бути поставлені у рівні умови сприйняття запитань слідчого і показань один одного; єдність документування (процедура одночасного допиту двох або більше допитаних осіб фіксується в одному протоколі слідчої дії).

Проведення одночасного допиту двох або більше допитаних осіб передбачає «ефект присутності», коли обвинуваченому необхідно давати показання у присутності іншої особи, яка знає дійсні обставини події, що відбулися. У психології це явище іменується як інгібіція соціальна – погіршення продуктивності виконання діяльності в присутності інших людей. У цьому разі людина орієнтується на поведінку іншої особи, якій відомі реальні обставини події. Злочинцю набагато легше давати неправдиві показання слідчому, який не був присутній при вчиненні злочину і не знає всіх його обставин, ніж у присутності особи, обізнаній (яка безпосередньо сприймала подію) про злочин.

Під час одночасного допиту двох або більше допитаних осіб відбувається спілкування між трьома та більше особами: наприклад, слідчим і двома раніше допитаними особами. Тому процес взаємного рефлексування відрізняється складністю. Допитувані впливають один на одного

своїм авторитетом, вольовими якостями, життєвим досвідом. Передача інформації між індивідами, які спілкуються, може здійснюватися не лише вербальними засобами, а й конклюдентними діями, жестами, мімікою та ін. Вплив у процесі очної ставки може бути й негативним, коли авторитет недобросовісного учасника (який може мати злочинний характер) впливає на добросовісного. Зокрема, складні психологічні стосунки можуть виникати при одночасному допиті потерпілого і обвинуваченого. Якщо є симптоми нестійкості потерпілого, одночасний допит двох або більше допитаних осіб проводити не слід.

При проведенні одночасного допиту двох або більше допитаних осіб регулятором процесу спілкування є слідчий, який повинен враховувати характер взаємин між допитуваними, їхні соціально-психологічні особливості (тип темпераменту, риси характеру, вольові якості й ін.), злочинний «досвід» тощо. У процесі одночасного допиту двох або більше допитаних осіб відбувається «психологічне» протиборство. Усунення істотних суперечностей передбачає зміну конфлікту стосунків. Повідомлення правдивої інформації є засобом психологічного впливу.

Існують психологічні рекомендації щодо проведення одночасного допиту двох або більше допитаних осіб, які стосуються черговості допиту тих чи інших осіб, формулювання запитань допитуваним. Тут необхідно враховувати можливість допитуваних осіб впливати один на одного (з урахуванням позитивних і негативних якостей, «слабких місць», підвищеної сугестивності, конформності, нестійкості психіки й ін.). Необхідно прогнозувати можливість зміни показань. Доцільно спочатку вислухати думку осіб із більш «слабкою» психікою або осіб, які дають правдиві показання [2, С. 98].

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, №9–10, №11–12, №13, ст.88)
2. Коновалова В. О. Шепітько В. Ю Юридична психологія. Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. 424 с.
3. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков: Консум, 1999. 157 с.
4. Коновалова В. О. Организационные и психологические основы деятельности следователя. РИО МВД УССР, 1973. 122 с.
5. Берназ В. Д. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти) / В. Берназ, С. Смоков. Одеса, 2005. 361 с.

6. Бишевец О. В. Правові засади застосування психологічного впливу у сфері судочинства. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 142–145.

Яремчук В. О.,

кандидат юридичних наук, доцент

старший наук. співробітник

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташица

*Національної академії правових наук України,
лабораторія «Використання сучасних досягнень*

науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»

м. Харків, Україна

МІЖНАРОДНЕ ЕКСПЕРТНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У РОЗСЛІДУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Від початку війни на території України постають проблеми, пов'язані із захистом прав цивільних громадян. Велика відповідальність у їх забезпеченні належить органам правопорядку. Важливим при цьому є застосування інноваційних здобутків криміналістики та судової експертизи для реалізації поставлених завдань перед органами кримінальної юстиції.

При розслідуванні військових правопорушень суттєву допомогу можуть надавати обізнані особи. Варто зазначити, що з початку війни здійснюється широке співробітництво українських судових експертів із закордонними колегами. Відбувається залучення європейських фахівців як до проведення слідчих (розшукових) дій так і під час проведення судових експертиз. Щодо останньої, можливість запрошення іноземних судових експертів визначено у Законі України «Про судову експертизу». Так, згідно статті 23 під назвою «Залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз» зазначається, що керівники державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав» [1].

Під час розслідування масових вбивств громадян у місті Ізюм, для ідентифікації призначали судові молекулярно-генетичні експертизи. Криміналісти та слідчі відбирали ДНК у родичів загиблих. Оскільки тіла перебували тривалий час в землі, отримати зразок ДНК було складно, тому судові експерти відбирали кістковий мозок з деяких кісток [2]. Франція направила в Україну групу експертів-криміналістів для збирання доказів злочинів, скоєних на територіях, які певний час знаходились в окупації. Відтак, з початку квітня співробітники Інституту криміналістики Національної жандармерії (IRCGN) Франції працюють в Україні здійснюють судові експертизи щодо аналізу ДНК та експертизи зброї [3]. Організація Об'єднаних Націй також направила групу експертів на місце масових поховань в Ізюмі Харківської області[4].

Увагу також слід звернути на статтю 24 цього Закону. В ній передбачається, що «Державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики». [1]. Сьогодні велика кількість судових експертів України приймають участь у конференціях та тренінгах щодо розслідування воєнних кримінальних правопорушень. Отже, суттєву підтримку у розслідуванні військових кримінальних правопорушень на території України надають закордонні криміналісти, експерти, слідчі. Європейськими країнами надана велика кількість інноваційної техніки для проведення судових експертиз. Крім того, криміналісти та експерти особисто прибувають до України з метою допомогти українським колегам у розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються в умовах війни в Україні. Також відбувається міжнародне наукове співробітництво українських судових експертів із закордонними спеціалістами для впровадження інноваційного закордонного досвіду в розслідування військових кримінальних правопорушень.

Література:

1. Закон України «Про судову експертизу» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

2. Масове поховання, катівні, розстріли: що пережив Ізюм та як триває розслідування злочинів РФ URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230910-masove-pohovannya-kativni-rozstrily-shho-perezhyv-izyum-ta-yak-tryvaye-rozsliduvannya-zlochyniv-rf/>

3. Французи передадуть Україні ДНК-лабораторію для розслідування злочинів армії РФ URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-zarubezhom/news-frantsuzi-peredadut-ukraini-dnk-laboratoriyu-dlya-rozsliduvannya-zlochyniv-armii-rf-06-07-2022.html>

4. Організація Об'єднаних Націй направить групу експертів на місце масових поховань в Ізюмі URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220916-do-misczya-masovogo-pohovannya-v-izyumi-prybude-misiya-oon-cnn/>

Наукове видання

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛІСТИКИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Збірник матеріалів
науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті доктора юридичних наук,
професора В. О. Коновалової

м. Харків, 28 березня 2024 року

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 29.03.2024. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 8,6. Обл.-вид. арк. 8. Тираж 100 пр. Зам. № 120

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017